

АГРОСВІТ

№19-20 жовтень 2020

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан Людмила Ігорівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П. Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгеніївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелеєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 19—20 жовтень 2020 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з **ЕКОНОМІЧНИХ НАУК** (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПП від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.agrosvit.info

Засновники:

*Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 29.10.20 р.

Підписано до друку 29.10.20 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 13,6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2910/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2020

У НОМЕРІ:

Ємельянов О. Ю.

Оцінювання рівня ризикованості господарської діяльності підприємств агропромислового комплексу 3

Переверзева А. В., Волков В. П., Лях В. О.

Вплив деградації ґрунтів на продовольчу безпеку 10

Самойлик Ю. В., Вернигора М. В., Позребняк С. П., Рябко В. В.

Інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки: глобальні та національні тренди 16

Третяк А. М., Третяк В. М., Скляр Ю. А., Капінос Н. О., Третяк Н. А.

Концепція державної програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2030 року 24

Білозубенко В. С., Разінкова М. Ю., Небаба Н. О.

Економіка туризму 32

Гончарук І. В.

Формування енергетичної незалежності як основи сталого розвитку агропромислового комплексу 38

Капліна А. І.

Молодіжне підприємництво — перспективний шанс для молоді 47

Мулик Т. О.

Відображення інформації про власний капітал у звітності господарюючих суб'єктів 51

Бурлака Н. І., Панько В. В., Боярська З. О.

Перспективи та розвиток сільського зеленого туризму у Вінницькій області 61

Лесь А. В., Ращченко А. В., Фітисов А. М.

Ефективність системи екологічного менеджменту на підприємствах лісопромислового комплексу 69

Місевич М. А., Ходаківський В. М., Макаренко А. М., Павлюк О. М.

Напрями державної підтримки сільськогосподарських підприємств 75

Пахуча Е. В.

Застосування інструментів маркетингових комунікацій у підвищенні конкурентоспроможності підприємств 82

Редько К. Ю., Махмуд Міркхас Хамід

Україна та країни Перської Затоки: співпраця в енергетичному секторі 90

Єфімцева Л. О.

Сучасний стан та напрями розвитку агротехнологічних кооперативів із спільного використання техніки в Україні 96

№ 19—20 / 2020

CONTENTS:

Yemelyanov O.

ASSESSMENT OF THE LEVEL OF RISKINESS OF THE ECONOMIC ACTIVITY OF AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES 3

Pereverzieva A., Volkov V., Lyakh V.

IMPACT OF SOIL DEGRADATION ON FOOD SECURITY 10

Samoilyk Iu., Vernygora M., Pogrebnyak S., Ryabko V.

INTEGRATION PROCESSES IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY: GLOBAL AND NATIONAL TRENDS 16

Tretiak A., Tretiak V., Skliar Yu., Kapinos N., Tretiak N.

CONCEPT OF THE STATE PROGRAM FOR THE DEVELOPMENT OF LAND RELATIONS IN UKRAINE FOR THE PERIOD UNTIL 2030 24

Bilozubenko V., Razinkova M., Nebaba N.

ECONOMICS OF TOURISM 32

Honcharuk I.

FORMING THE ENERGY INDEPENDENCE AS A BASIS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX 38

Kaplina A.

YOUTH ENTREPRENEURSHIP IS A PROMISING CHANCE FOR YOUNG PEOPLE 47

Mulyk T.

DISPLAY OF INFORMATION ON EQUITY IN THE REPORTING OF ECONOMIC ENTITIES 51

Burlaka N., Panko V., Boiarska Z.

PERSPECTIVES AND DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL GREEN TOURISM IN VINNYTSIA REGION 61

Les A., Rashchenko A., Fitisov A.

THE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SYSTEM EFFICIENCY AT THE TIMBER INDUSTRY ENTERPRISES 69

Mysevych M., Khodakivskyi V., Makarenko A., Pavlyuk O.

THE AREAS OF STATE SUPPORT FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES 75

Pakhucha E.

APPLICATION OF MARKETING COMMUNICATION TOOLS IN INCREASING COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES 82

Redko K., Mahmood Mirkhas Hamid

UKRAINE AND THE GULF STATES: COOPERATION IN THE ENERGY SECTOR 90

Yefimtseva L.

CURRENT STATE AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF AGRO-TECHNOLOGICAL COOPERATIVES FOR JOINT USE OF EQUIPMENT IN UKRAINE. 96

УДК 330.33

О. Ю. Ємельянов,
д. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-1743-1646

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.3

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ РИЗИКОВАНOSTІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

O. Yemelyanov,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Business Economics and Investment, Lviv Polytechnic National University

ASSESSMENT OF THE LEVEL OF RISKINESS OF THE ECONOMIC ACTIVITY OF AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES

Мета цього дослідження полягала у розробленні та застосуванні методологічних засад оцінювання рівня ризикованості господарської діяльності підприємств агропромислового комплексу. Показано, що ризикованість діяльності підприємств відображається у невідповідності між очікуваними (запланованими) значеннями окремих показників господарської діяльності та фактичними значеннями цих показників. Було побудовано узагальнюючий показник рівня настання ризикових подій на підприємстві, який визначається як співвідношення очікуваної та фактичної величини його надприбутку. Представлено модель декомпозиції цього показника. Запропоновано метод оцінювання рівня ризикованості господарської діяльності підприємств. Цей метод базується на визначенні ринкової вартості підприємства на засадах попереднього встановлення імовірнісних характеристик фінансово-економічних результатів господарської діяльності. Тоді співвідношення між оціночною вартістю підприємства та ринковою вартістю безризикового активу з таким самим, як і для підприємства, значенням математичного сподівання фінансово-економічних результатів характеризуватиме ризикованість цього підприємства. Запропонований підхід до оцінювання ризикованості суб'єктів господарювання було застосовано до вибірки підприємств вітчизняного агропромислового комплексу.

One of the most important properties inherent in the economic activity of enterprises is their risk. This property is manifested when there is a threat not to get any or get lower than expected financial and economic results of the operation of enterprises. Risk characterizes the activities of any enterprise, however, there are areas of the economy and types of economic activity with a particularly significant level of risk. It is characterized by significant fluctuations in prices for certain types of resources used and final products, the dependence of financial results on weather conditions, as well as a high level of competition between producers. Therefore, the assessment of the level of riskiness of the economic activity of agro-industrial enterprises which would take into account these factors is a necessary prerequisite for developing strategies for further activities of these enterprises. The purpose of this study was to develop and apply methodological principles for the assessment of the level of riskiness of the economic activity of agro-industrial enterprises. It is shown that the riskiness of enterprises is reflected in the discrepancy between the expected (planned) values of individual indicators of economic activity and the actual values of these indicators. A generalized indicator of the level of occurrence of risky events at the enterprise was constructed, which is determined as the ratio of the expected and actual value of its excess profit. The model of decomposition of this indicator is presented. A method for assessing the level of riskiness of the economic activity of enterprises is proposed. This method provides determining the market value of the enterprise based on the preliminary establishment of probabilistic characteristics of the financial and economic results of the economic activity. Then the ratio between the appraised value of the enterprise and the market value of the risk-free

asset with the same as for the enterprise, the value of the mathematical expectation of the financial and economic results will characterize the riskiness of the enterprise. The proposed approach to risk assessment of business entities was applied to a sample of enterprises of the domestic agro-industrial complex.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, підприємство, ризикованість, оцінювання, надприбуток, ринкова вартість.

Key words: agro-industrial complex, enterprise, riskiness, estimation, superprofit, market value.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією з найбільш важливих властивостей, що є притаманними господарській діяльності підприємств, є її ризикованість. Ця властивість проявляється у наявності загрози неотримання або недоотримання очікуваних фінансово-економічних результатів функціонування підприємств. Ризикованість характеризує діяльність будь-якого підприємства, проте, існують сфери економіки та види економічної діяльності, рівень ризикованості яких є особливо значним. Зокрема до таких сфер належить і агропромисловий комплекс. Для нього є притаманними суттєві коливання цін на окремі види використовуваних ресурсів та кінцеву продукцію, залежність отримуваних фінансових результатів від погодних умов, а також високий рівень конкурентної боротьби між товаровиробниками. Тому оцінювання рівня ризикованості господарської діяльності підприємств агропромислового комплексу, яке б враховувало перелічені чинники, є необхідною передумовою розроблення стратегій подальшої діяльності цих підприємств. У зв'язку з цим, власники та менеджери підприємств агропромислового комплексу мають потребу в отриманні вірогідної оцінки рівня ризикованості своєї господарської діяльності та у формуванні на підставі такої оцінки програми науково обґрунтованих заходів, спрямованих на покращення співвідношення між фінансово-економічними результатами діяльності суб'єктів господарювання та рівнем її ризикованості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню закономірностей утворення ризику господарської діяльності, розробленню методів його оцінювання та управління ним на рівні підприємств, зокрема і підприємств агропромислового комплексу, присвячено значну кількість наукових праць. Плідних результатів на шляху до вирішення перелічених питань досягли такі науковці: Н. Андреева [1], І. Артемонова [2], Н. Бірченко [3], Р. Головка [4], Д. Зінковська [1], С. Кот [5], В. Лесінський [6], В. Лопатовський [7], С. Нужна [8], М. Тимошик [9], А. Шолойко [10], О. Ящук [11] та ін. Серед іншого, дослідниками було встановлено сутність

економічного ризику діяльності підприємств, визначено головні чинники його формування, запропоновано різноманітні показники кількісного вимірювання рівня ризикованості господарської діяльності та встановлено шляхи управління цим ризиком у короткостроковому та довгостроковому періодах. Водночас питання оцінювання рівня ризикованості господарської діяльності підприємств, у тому числі — підприємств агропромислового комплексу, на теперішній час не є повністю вирішеним. Це пов'язано із тим, що використовувані показники оцінювання економічного ризику не завжди мають належне обґрунтування з точки зору можливості їх застосування для аналізування невизначеності результатів провадження господарської діяльності. Тому питання формування інструментарію оцінювання ризикованості господарської діяльності підприємств агропромислового комплексу потребує подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розроблення та застосування методологічних засад оцінювання рівня ризикованості господарської діяльності підприємств агропромислового комплексу країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Результати господарської діяльності завжди характеризуються певним рівнем невизначеності, який обумовлений дією різноманітних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємств. Водночас ці чинники можуть бути поділені на дві великі групи, а саме:

1) чинники, які викликають настання ризикових подій на підприємстві, тобто погіршення тих чи інших показників, що характеризують фінансово-економічні результати господарської діяльності. Такими чинниками можуть виступати негативні для підприємства зміни кон'юнктури на ринках збуту його продукції та на ринках ресурсів, які використовуються підприємством, підвищення рівня податкового навантаження на підприємство, зношеність його основних засобів тощо [12];

2) чинники, які обумовлюють настання ризикових подій на підприємстві, — це чинники внутрішнього середовища підприємства, які

роблять його вразливим до негативних змін. Зокрема такими чинниками можуть виступати низький рівень управлінських компетенцій менеджерів підприємства, недостатній масив інформаційного забезпечення управлінської діяльності на підприємстві тощо [6].

Оцінювання впливу тих чи інших чинників на рівень ризикованості діяльності певного підприємства потребує попереднього вимірювання цього рівня. Слід розрізняти оцінювання майбутнього рівня ризикованості діяльності підприємства та вимірювання її ризикованості за попередні періоди (ретроспективне оцінювання ризикованості діяльності підприємств). Оскільки економічний ризик відображає можливість недоотримати очікувані фінансово-економічні результати підприємства, то з метою визначення рівня його ризикованості у минулому доцільно зіставляти очікувану (заплановану) та фактичну величину цих результатів.

Таким чином, у процесі оцінювання ризикованості господарської діяльності певного підприємства важливо здійснити аналіз настання ризикових подій у цій діяльності у попередніх періодах та виконати оцінку міри масштабності такого настання. Для проведення цієї оцінки слід спочатку обрати узагальнюючий показник, що характеризує фінансово-економічні результати діяльності підприємства, а потім зіставити очікувані значення цього показника із фактичними за попередні проміжки часу. Якщо при цьому величина такого співвідношення перевищуватиме одиницю, то це означатиме, що на підприємстві у досліджуваному періоді відбулася певна ризикова подія (або низка таких подій).

Одним з найбільш узагальнюючих показників діяльності підприємств є величина їх надприбутку, яка визначається як різниця між їх чистим прибутком за певний проміжок часу та добуток середньої за цей період величини активів підприємств на норму прибутковості інвестицій. Отже, показник надприбутку враховує не лише величину прибутку суб'єктів господарювання, але й обсяг інвестицій, які було вкладено у придбання активів підприємств.

У подальшому будемо розглядати випадок, коли як фактична, так і очікувана величина надприбутку підприємства є додатною.

Якщо узагальнюючим показником, що характеризує фінансово-економічні результати діяльності підприємства, обрано величину його надприбутку, то тоді індикатор масштабності ризикових подій, що відбувалися на підприємстві у досліджуваному періоді, може бути обчисленим за такою формулою:

$$I = \frac{H_{no}}{H_{nf}} = \frac{P_o - K_o \cdot H_o}{P_\phi - K_\phi \cdot H_\phi} \quad (1),$$

де I — індикатор масштабності ризикових подій, що відбувалися на підприємстві у досліджуваному періоді,

H_{no}, H_{nf} — відповідно очікувана та фактична величина надприбутку підприємства у досліджуваному періоді у грошовому виразі;

P_o, P_ϕ — відповідно очікувана та фактична величина чистого прибутку підприємства у досліджуваному періоді у грошовому виразі;

K_o, K_ϕ — відповідно очікувана та фактична середня у досліджуваному періоді величина активів підприємства у грошовому виразі;

H_o, H_ϕ — відповідно очікувана та фактична величина норми прибутковості інвестування у підприємство у досліджуваному періоді у частках одиниці.

Таким чином, на величину індикатора масштабності ризикових подій, що відбувалися на підприємстві у досліджуваному періоді, впливають три основні чинники, а саме — зміна величини чистого прибутку підприємства порівняно із очікуваною її величиною, зміна середньої за досліджуваний проміжок часу величини активів підприємства порівняно із очікуваним їх обсягом та зміна норми прибутковості інвестицій порівняно із очікуваним рівнем цієї норми. За таких умов можливо здійснити декомпозицію показника (1), подавши його у такому вигляді:

$$I = 1 + i_1 + i_2 + i_3 + i_4 \quad (2),$$

де i_1, i_2, i_3 — рівень впливу на показник (1) величини відхилень між очікуваним та фактичним значеннями відповідно чистого прибутку підприємства, середньої величини його активів та норми прибутковості інвестицій у досліджуваному періоді, частки одиниці;

i_4 — частина значення показника (1), яка обумовлена спільним впливом відхилень між очікуваним та фактичним значеннями середньої величини активів суб'єкта господарювання та норми прибутковості інвестицій у досліджуваному періоді, частки одиниці.

При цьому показники, які містяться у формулі (2), можуть бути обчисленими з використанням таких виразів:

$$i_1 = \frac{P_o - P_\phi}{P_\phi - K_\phi \cdot H_\phi} \quad (3);$$

$$i_2 = \frac{(K_\phi - K_o) \cdot H_\phi}{P_\phi - K_\phi \cdot H_\phi} \quad (4);$$

$$i_2 = \frac{(H_\phi - H_o) \cdot K_\phi}{P_\phi - K_\phi \cdot H_\phi} \quad (5);$$

$$i_2 = - \frac{(K_\phi - K_o) \cdot (H_\phi - H_o)}{P_\phi - K_\phi \cdot H_\phi} \quad (6).$$

Необхідно відзначити, що у випадку, коло певне значення показників, які обчислюються за формулами (3)—(6), є додатнім, то це означає, що відповідний чинник справив негативний вплив на величину надприбутку підприємства і, отже, зумовив певний рівень ризикованості діяльності господарюючого суб'єкта.

Також слід відмітити той факт, що процес декомпозиції індикатора (1) можливо продовжувати і далі, зокрема, можна подати величину відхилення фактичного обсягу чистого прибутку підприємства від очікуваного обсягу як таку, що обумовлена трьома чинниками: зміною сукупної величини доходів підприємства порівняно із очікуваним їх обсягом, зміною співвідношення між чистим прибутком та сукупним доходом підприємства порівняно із очікуваним рівнем цього співвідношення та спільним впливом обох цих чинників.

Однак запропонований підхід до ретроспективного оцінювання ризикованості господарської діяльності підприємств не може бути застосовано у разі виконання прогностичних оцінок рівня ризику на майбутнє, оскільки у цьому випадку не існує інформації про фактичні значення показників, що характеризують фінансово-економічні результати функціонування підприємств.

Одним з можливих індикаторів здійснення прогностичної оцінки ризикованості господарської діяльності може виступати імовірність настання ризикової ситуації. Використання цього підходу оцінювання економічного ризику можливо, насамперед, у ситуації, коли фінансово-економічні результати діяльності підприємства можуть набувати лише двох значень — нульового та деякого додатного. Звичайно, на практиці така ситуація трапляється рідко, проте, як буде показано нижче, отримані внаслідок її розгляду теоретичні результати можна розповсюдити і на значно більш загальний випадок.

Отже, розглянемо випадок, коли чистий прибуток від провадження господарської діяльності може набувати нульового та деякого додатного значень. Тоді цей випадок можна описати двома показниками: імовірністю того, що провадження діяльності виявиться успішним (тобто підприємство буде отримувати певний додатний обсяг прибутку), та математичним сподіванням величини прибутку від здійснення господарської діяльності. За таких умов премію за економічний ризик у складі математичного сподівання прибутку від провадження гос-

подарської діяльності може бути визначено за такою формулою:

$$P = \frac{M - K \cdot H_6}{M} = 1 - \frac{K \cdot H_6}{M} \quad (7),$$

де P — премія за економічний ризик у складі математичного сподівання прибутку від провадження господарської діяльності, частки одиниці;

M — математичне сподівання величини чистого прибутку від провадження підприємством своєї господарської діяльності у грошових одиницях виміру;

K — величина активів підприємства у грошових одиницях виміру;

H_6 — норма прибутковості інвестування у підприємство без урахування премії за ризик, частки одиниці.

При цьому математичне сподівання величини чистого прибутку від провадження підприємством своєї господарської діяльності для ситуації, що розглядається, обчислюватиметься за такою формулою:

$$M = \Pi \times L \quad (8),$$

де Π — величина чистого прибутку від провадження господарської діяльності у випадку, коли воно виявиться успішним, у грошових одиницях виміру;

L — імовірність того, що провадження господарської діяльності підприємства дасть змогу отримати певну додатну величину прибутку.

Очевидно, що за таких умов рівень ризику господарської діяльності може бути визначено однозначно — як імовірність того, що вона не принесе прибутку, тобто $1 - L$. Прирівнявши цю імовірність до премії за ризик у складі математичного сподівання прибутку, яка визначається за формулою (7), остаточно отримуємо:

$$B_p = \frac{L^2 \times \Pi}{H_6} \quad (9),$$

де B_p — розрахункова вартість цього підприємства за методом капіталізації доходів у грошових одиницях виміру.

Тоді здійснене раніше вкладення інвестицій у придбання активів для провадження підприємством своєї господарської діяльності буде доцільним, якщо розрахункова вартість підприємства за методом капіталізації доходів, що визначається за формулою (9), буде перевищувати величину його активів K .

Екстраполюємо тепер наведені вище міркування на більш загальний випадок, коли чистий прибуток підприємства може набувати низку різних значень з певною імовірністю для кожного з них. У цьому випадку послідовність оцінювання прогностичного рівня ризикованості

Таблиця 1. Результати ретроспективного оцінювання ризикованості господарської діяльності підприємств агропромислового комплексу

Назви показників	Значення показників за видами підприємств		
	Сільськогосподарські	Переробні	Агропромислові
1. Частка підприємств, у яких фактична величина надприбутку виявилася меншою, ніж очікувана, %	82,86	77,50	60,00
2. Індикатор масштабності ризикових подій, що відбувалися на підприємствах	1,48	1,35	1,19
У тому числі завдяки відхиленню між очікуваним та фактичним значеннями:			
2.1. Чистого прибутку	0,29	0,23	0,11
2.2. Середньої величини активів	0,09	0,07	0,05
2.3. Норми прибутковості інвестицій	0,03	0,02	0,02

Джерело: розраховано автором на основі даних про діяльність досліджуваних підприємств за період 2017—2019 рр.

діяльності підприємства включатиме такі основні етапи:

1) на підставі ретроспективної інформації та прогнозних оцінок будується функція розподілу ймовірностей величини чистого прибутку підприємства;

2) ця функція подається у дискретному вигляді за додаткової умови, що усі можливі значення прибутку мають однакову ймовірність (цю умову завжди можна досягти шляхом подібнення можливих станів, кожному з яких відповідає певна величина прибутку); при цьому значення прибутку подаються у порядку їх зростання;

3) для кожної пари послідовних значень прибутку визначається їх різниця (віднімається попереднє значення від наступного). Якщо ця різниця дорівнює нулю, то така пара значень не береться до уваги. Якщо ж різниця додатна, то тоді відбувається оцінка розрахункової вартості підприємства у частині такої різниці з використанням формули (9);

4) після перебору усіх пар послідовних значень прибутку відповідні значення розрахункової вартості підприємства підсумовуються і таким чином обчислюється повна розрахункова вартість підприємства;

5) визначається вартість безризикового активу з тим самим математичним сподіванням прибутку від володіння ним, що і оцінюване підприємство. З цією метою математичне сподівання чистого прибутку досліджуваного підприємства ділиться на норму прибутковості інвестицій без урахування премії за ризик;

6) визначається співвідношення між оціночною вартістю підприємства та ринковою вартістю безризикового активу з таким самим, як і

для підприємства, значенням математичного сподівання чистого прибутку. Оскільки інвестори негативно сприймають ризик, то це відношення не може перевищувати одиницю;

7) визначається різниця між одиницею та рівнем співвідношення, обчисленого на попередньому етапі. Ця різниця може виступати як індикатор ризикованості господарської діяльності підприємства.

З метою апробації запропонованих методологічних підходів до оцінювання рівня ризикованості господарської діяльності було сформовано вибірку зі ста підприємств, які належать до агропромислового комплексу західного регіону України.

Водночас 35 з них є сільськогосподарськими підприємствами, 40 — займаються переробкою сільськогосподарської продукції, а інші 25 — поєднують виробництво сільськогосподарської продукції з її переробкою (тобто є агропромисловими). Усі ці підприємства характеризуються додатним значенням очікуваного та фактичного надприбутку. Тому для них можливо провести ретроспективне оцінювання ризикованості їхньої діяльності згідно із запропонованим вище підходом. Результати такого оцінювання представлено у таблиці 1.

Як випливає з даних, представлених у табл. 1, серед досліджуваних підприємств найбільш ризикованими виявилися сільськогосподарські, у той час, як найнижчою є ризикованість діяльності тих підприємств, що поєднують виробництво та переробку сільськогосподарської продукції. Зокрема для підприємств першої групи індикатор масштабності ризикових подій, що відбувалися, склав 1,48, тоді як для агропромислових підприємств він становив лише 1,19.

Що стосується оцінювання прогнозного рівня ризикованості господарської діяльності досліджуваних підприємств агропромислового комплексу, то таке оцінювання було виконано згідно із представленою вище послідовністю дій. На підставі цього підприємства було поділено на п'ять груп за ступенем ризикованості їх господарської діяльності згідно зі шкалою, поданою у таблиці 2.

Результати поділу досліджуваних підприємств агропромислового комплексу за групами ризику, а також дані про середній рівень ризикованості у кожній групі наведено відповідно у таблицях 3 та 4.

Як впливає з даних, поданих у табл. 3, більшість досліджуваних підприємств за усіма їх видами належать до груп з низьким та середнім ризиком діяльності. Водночас, як видно з даних таблиці 4, середній рівень ризикованості у кожній з груп підприємств не суттєво відрізняється за їх видами.

ВИСНОВКИ

1. Оцінювання впливу тих чи інших чинників на рівень ризикованості діяльності певного підприємства потребує попереднього вимірювання цього рівня. Слід розрізняти оцінювання майбутнього рівня ризикованості діяльності підприємства та вимірювання її ризикованості за попередні періоди (ретроспективне оцінювання ризикованості діяльності підприємств). Оскільки економічний ризик відображає можливість недоотримати очікувані фінансово-економічні результати підприємства, то з метою визначення рівня його ризикованості у минулому доцільно зіставляти очікувану (заплановану) та фактичну величину цих результатів.

2. На величину індикатора масштабності ризикових подій, що відбувалися на підприємстві у досліджуваному періоді, впливають три основні чинники, а саме: зміна величини чистого прибутку підприємства порівняно із очікуваною її величиною, зміна середньої за досліджуваний проміжок часу величини активів підприємства порівняно із очікуваним їх обсягом та зміна норми прибутковості інвестицій порівняно із очікуваним рівнем цієї норми.

3. З метою отримання прогнозової оцінки ризикованості господарської діяльності підприємств доцільно спочатку обчислити співвідношення між оціночною вартістю підприємства та ринковою вартістю безризикового активу з таким самим, як і для підприємства, значенням математичного сподівання чистого прибутку. Тоді різниця між одиницею та рівнем вказаного співвідношення може виступати як індикатор ризикованості господарської діяльності підприємства.

4. Серед досліджуваних підприємств агропромислового комплексу західного регіону України найбільш ризикованими у попередні періоди виявилися сільськогосподарські, у той час, як найнижчою є ризикованість діяльності тих підприємств, що поєднують виробництво та переробку сільськогосподарської продукції. Зокрема для підприємств першої групи індикатор масштабності

Таблиця 2. Шкала ризикованості господарської діяльності підприємств

Групи підприємств	Рівень ризикованості
З низьким рівнем ризикованості	Від 0 до 0,2
З помірним рівнем ризикованості	Від 0,2 до 0,4
З середнім рівнем ризикованості	Від 0,4 до 0,6
З високим рівнем ризикованості	Від 0,6 до 0,8
З дуже високим рівнем ризикованості	Від 0,8 до 1,0

Джерело: розроблено автором.

ризикових подій, що відбувалися, склав 1,48, тоді як для агропромислових підприємств він становив лише 1,19. Що стосується прогнозного рівня ризикованості діяльності досліджуваних підприємств, то більшість з них за усіма їх видами належать до груп з низьким та середнім ризиком діяльності. Водночас середній рівень ризикованості у кожній з груп підприємств не суттєво відрізняється за їх видами.

5. Подальші дослідження потребують врахування прогнозової зміни чистого прибутку підприємств у майбутніх періодах при оцінюванні ризикованості їх господарської діяльності.

Таблиця 3. Кількість досліджуваних підприємств агропромислового комплексу, розподілена за групами ризику

Групи підприємств	Сільськогосподарські підприємства	Переробні підприємства	Агропромислові підприємства
З низьким рівнем ризикованості	3	5	4
З помірним рівнем ризикованості	7	9	12
З середнім рівнем ризикованості	15	19	7
З високим рівнем ризикованості	8	6	2
З дуже високим рівнем ризикованості	2	1	0

Джерело: розраховано автором.

Таблиця 4. Середній рівень ризикованості діяльності досліджуваних підприємств агропромислового комплексу за групами ризику

Групи підприємств	Сільськогосподарські підприємства	Переробні підприємства	Агропромислові підприємства
З низьким рівнем ризикованості	0,14	0,16	0,15
З помірним рівнем ризикованості	0,33	0,29	0,31
З середнім рівнем ризикованості	0,48	0,51	0,47
З високим рівнем ризикованості	0,68	0,72	0,74
З дуже високим рівнем ризикованості	0,88	0,82	—

Джерело: розраховано автором.

Література:

1. Андрєєва Н.М., Зін'ковська Д.В. Аналітичний інструментарій оцінки маркетингової політики у сфері ризик-менеджменту. Економічні інновації. 2017. № 63. С. 10—17.

2. Артимонова І.В. Класифікація чинників і видів господарських ризиків аграрних підприємств. Економіка та управління АПК: збірник наукових праць. 2012. № 7 (93). С. 20—25.

3. Бірченко Н.О. Економічна оцінка ризиків основної діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Вісник СНАУ "Економіка та менеджмент". 2009. Вип. 4. С. 76—82.

4. Головка Р.А. Формування ризик-менеджменту фермерських господарств. Економіка та держава. 2020. № 4. С. 236—240.

5. Kot S., Dragon P. Business Risk Management in International Corporations. Procedia Economics and Finance. 2015. Vol. 27. P. 102—108.

6. Lesinskiy V., Yemelyanov O., Zarytska O., Symak A., Koleshchuk O. Substantiation of projects that account for risk in the resource-saving technological changes at enterprises. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2018. № 6 (1), P. 6—16.

7. Лопатовський В.Г. Кластери як ефективна форма об'єднання підприємств для боротьби із зовнішніми ризиками. Вісник Хмельницького національного університету. 2005. № 3 (1). С. 195—198.

8. Нужна С.А. Математичні аспекти моделювання та планування діяльності агропромислових підприємств в умовах невизначеності. Вісник Дніпропетровського державного аграрноекономічного університету. 2016. № 3. С. 128—133.

9. Тимошик М.М. Оцінювання ризиків промислового підприємства в різних умовах функціонування. Вісник Одеського національного університету ім. Мечникова. 2018. Вип. 6 (71). С. 94—100.

10. Шолойко А.С. Адаптація зарубіжного досвіду страхування з державною фінансовою підтримкою в аграрній сфері України. Вісник ХНАУ. Серія "Економічні науки". 2010. № 11. С. 181—188.

11. Ящук О.О. Особливості прояву ризику в діяльності аграрних підприємств. Аграрний вісник Причорномор'я (Економічні науки). 2009. № 49. С. 38—43.

12. Yemelyanov O., Symak A., Petrushka T., Lesyk R., Lesyk L. Evaluation of adaptability of Ukrainian economy to changes in prices for energy carriers and to energy market risks [Online]. Energies. 2018. Vol. 11 (12). Available at: <https://doi.org/10.3390/en11123529> (Accessed 29 Sept 2020).

References:

1. Andrieieva, N.M. and Zin'kovs'ka D.V. (2017), "Analytical tools for assessing marketing policy in the field of risk management", *Ekonomichni innovatsii*, vol. 63, pp. 10—17.

2. Artimonova, I.V. (2012), "Classification of factors and types of economic risks of agricultural enterprises", *Ekonomika ta upravlinnia APK: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 7 (93), pp. 20—25.

3. Birchenko, N.O. (2009), "Economic assessment of risks of the main activity of agricultural producers", *Visnyk SNAU "Ekonomika ta menedzhment"*, vol. 4, pp. 76—82.

4. Holovko, R.A. (2020), "Formation of risk management of farms", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 236—240.

5. Kot, S. and Dragon, P. (2015), "Business Risk Management in International Corporations", *Procedia Economics and Finance*, vol. 27, pp. 102—108.

6. Lesinskiy, V. Yemelyanov, O. Zarytska, O. Symak, A. and Koleshchuk, O. (2018), "Substantiation of projects that account for risk in the resource-saving technological changes at enterprises", *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, vol. 6 (1), pp. 6—16.

7. Lopatovs'kyj, V.H. (2005), "Clusters as an effective form of combining enterprises to combat external risks", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 3 (1), pp. 195—198.

8. Nuzhna, S.A. (2016), "Mathematical aspects of modeling and planning of agro-industrial enterprises in conditions of uncertainty", *Visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnogo ahrarnoekonomichnoho universytetu*, vol. 3, pp. 128—133.

9. Tymoshyk, M.M. (2018), "Risk assessment of an industrial enterprise in different operating conditions", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu im. Mechnykova*, vol. 6 (71), pp. 94—100.

10. Sholojko, A.S. (2010), "Adaptation of foreign insurance experience with state financial support in the agricultural sector of Ukraine", *Visnyk KhNAU. Serii "Ekonomichni nauky"*, vol. 11, pp. 181—188.

11. Yashuk, O.O. (2009), "Features of risk in the activities of agricultural enterprises", *Ahrarnyj visnyk Prychornomor'ia (Ekonomichni nauky)*, vol. 49, pp. 38—43.

12. Yemelyanov, O. Symak, A. Petrushka, T. Lesyk, R. and Lesyk, L. (2018), "Evaluation of adaptability of Ukrainian economy to changes in prices for energy carriers and to energy market risks", *Energies*, vol. 11 (12), available at: <https://doi.org/10.3390/en11123529> (Accessed 29 Sept 2020).

Стаття надійшла до редакції 29.09.2020 р.

УДК 338.439:631.4-049.5

А. В. Переверзева,

д. е. н., доцент, професор кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму, Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0001-8391-6636

В. П. Волков,

д. т. н., професор, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики, Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000— 0002-1270-895X

В. О. Лях,

д. б. н., професор, професор кафедри генетики та рослинних ресурсів, Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0002-4381-6566

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.10

ВПЛИВ ДЕГРАДАЦІЇ ҐРУНТІВ НА ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ

A. Pereverzieva,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of International Economy, Natural Resources and Economics International Tourism, Zaporizhzhia national university

V. Volkov,

Doctor of Technical Sciences, Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship, Management of Organizations and Logistics, Zaporizhzhia national university

V. Lyakh,

Doctor of Biological Sciences, Professor, Professor of the Department of genetics and plant resources, Zaporizhzhia national university

IMPACT OF SOIL DEGRADATION ON FOOD SECURITY

У статті досліджується вплив рівня деградації ґрунтів на продовольчу безпеку людства. Обґрунтовано, що збільшення кількості населення посилює темпи зростання попиту на продукти харчування, що своєю чергою потребує забезпечення високої якості ґрунтів. Разом із тим із збільшенням рівня деградації ґрунтів зменшується рівень продовольчої безпеки внаслідок неможливості задоволення зростаючого попиту населення на продукти харчування. Доведено, що темпи зростання населення у країнах із низьким рівнем доходу на душу населення є вищими, ніж у країнах, що розвиваються. Спостерігається така залежність: чим біднішою є країна, тим вищим є технологічний тиск на землю та на рівень деградації ґрунтів. Визначено, що за останні 150 років деградація ґрунтів призвела до зниження врожайності на 25—50% у деяких регіонах Європи та Північної Америки. В Азії, особливо в Індії, Китаї, Ірані, Ізраїлі, Йорданії, Лівані, Непалі та Пакистані спостерігаються значні втрати продуктивності врожаїв — до 20%. Водночас гранична деградація може зменшити врожайність на 10%, помірною — від 10% до 50%. Значно деградований ґрунт може знизити врожайність культури понад 50%. Обґрунтовано, що головним завданням аграріїв у світовому вимірі до 2050 року є забезпечити продуктами харчування додатково 1,7 — 2,3 млрд осіб за одночасного зростання рівня деградації ґрунту та підвищений ризик зміни клімату, що на сучасному етапі є головним викликом для людства. Вирішення цієї небезпечної ситуації, за якої зростання кількості населення та деградація ґрунтів призводять до дефіциту продуктів харчування та загрожують продовольчій безпеці людства. Для того щоб прогодувати орієнтовно 9,1 млрд населення світу у 2050 році, потрібно збільшити загальне виробництво продуктів харчування приблизно на 70%. Виробництво сільськогосподарської продукції в країнах, що розвиваються, повинно зростати швидше. Прогнозна оцінка показує, що важливою проблемою є дефіцит робочої сили у сільському господарстві. Економічна прибутковість також є основним обмеженням у виробництві продуктів харчування в розвинутих країнах. На основі побудованого прогнозу рівня деградації ґрунтів та, враховуючи той факт, що ґрунти забезпечують 98% продуктів харчування, визначено, що до 2100 р. рівень забезпечення продуктами харчування за рахунок ґрунтів знизиться на 48% внаслідок їх

деградації і складе 50%, тобто рівень продовольчої безпеки скоротиться на 50%, що означає зменшення рівня наполовину забезпечення населення світу продуктами харчування. Обґрунтовано, що потребує вирішення питання запровадження ефективного економічного механізму управління дефіцитними ресурсами на правових засадах.

Impact of soil degradation on human food security has been studied in the article. It has been proved that the population growth increases the demand for food surge, which in turn requires high quality soils support. At the same time, higher soil degradation decreases food security due to the inability to meet the growing demand of the population for food. It has been confirmed that population growth rates in countries with low per capita income are higher than in developing countries. There is the next correlation: the poorer the country, the higher the anthropogenic pressure on the land and soil degradation. It has been determined that over the last 150 years, soil degradation has led to 25—50% decline in the crop yield in some regions of Europe and North America. In Asia, especially in India, China, Iran, Israel, Jordan, Lebanon, Nepal and Pakistan, there are significant losses in crop productivity — up to 20%. In this case, marginal degradation can reduce crop yield by 10%, moderate — from 10% to 50%. Significant soil degradation can reduce crop yield by more than 50%. It has been demonstrated that farmers' main task globally by 2050 is to provide food to additional 1.7 — 2.3 billion people amid increasing soil degradation and higher risk of climate change as current key challenges for the humanity. There is a dangerous situation of population growth and soil degradation leading to food shortages and food security threats. To feed 9.1 billion people around the world in 2050, it is necessary to boost total food production by about 70%. Agricultural production in developing countries must grow faster. The forecast shows that the hot button problem is labour shortage in agriculture. Economic profitability is also a major constraint on food production in the developed countries. Based on the forecast of soil degradation and taking into account that soils provide 98% of food, it has been determined that by 2100 the food supply provided by soils will decrease by 48% due to their degradation and will reach 50%, i.e. the level of food security will contract at 50% which means halving the world's food supply. It is substantiated that the issue of introduction of an effective economic mechanism for managing scarce resources on a legal basis needs to be addressed.

Ключові слова: деградація ґрунтів, продовольча безпека, населення, родючість ґрунтів, дефіцит, глобальна проблема.

Key words: soil degradation, food security, population, soil productivity, shortage, global issue.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У останні десятиліття проблема продовольчої безпеки загострюється, що пов'язано із підвищенням темпів зростання кількості населення, та, відповідно, супроводжується зростанням споживчого попиту за одночасного скорочення кількості земель, придатних для сільськогосподарського використання з метою задоволення потреб людства в продовольстві. У зв'язку із цим виникає загроза продовольчій безпеці в майбутньому, що обумовлює необхідність пошуку раціональних способів вирішення проблеми забезпечення населення світу життєвими благами за рахунок підвищення ефективності використання наявних ресурсів тривалого зберігання і використання та застосування позитивних практик провідних країн світу й Європи. Одним із дієвих механізмів вирішення зазначеної проблеми є уповільнення темпів деградації ґрунтів, їх впливу на продовольчу безпеку людства та побудова прогнозу масштабів скорочення кількості земель, придатних для ведення господарської діяльності.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Значну увагу проблемі продовольчої безпеки приділяють як міжнародні інституції, так і українські вчені. Серед міжнародних організацій вагомий внесок у розвиток визначеної проблематики зробили ФАО [1] та ООН [2]. Українські вчені О. Зеленська [3], О. Гойчук [4], Ю. Лузан [5], Б. Пасхавер [6], П. Саблук [7] аналізували теоретичні підходи до визначення поняття "продовольча безпека", чинники, котрі впливають на неї та показники оцінки порогового значення рівня продовольчої безпеки, перевищення якого є загрозою для розвитку країни в майбутньому. Проблема деградації ґрунтів глибоко досліджується в працях В. Медведєва [8], І. Пліско [9], А. Кучера [10; 11] та інших. Значна кількість наукових праць та прикладних досліджень є базою для визначення впливу наслідків деградації ґрунтів на продовольчу безпеку в світі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є з'ясування впливу деградації ґрунтів на світову продовольчу безпеку в

світі задля впровадження превентативної політики щодо раціонального землекористування, відтворення та охорони ґрунтів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За міжнародними дослідженнями до 2030 р. будуть спостерігатися дві мегатенденції: демографічні проблеми — збільшення чисельності населення світу, зростання потреби в продуктах харчування, що може призвести до більш жорсткого дефіциту ресурсів. Збільшення попиту на продукти харчування разом із зміною клімату створюють незворотний вплив на розвиток світової економіки на найближчі 15—20 років. За рахунок збільшення кількості населення попит на ресурси зросте з 7,1 млрд дол США у 2019 р. до 8,3 млрд дол США у 2030 р. Як зазначають дослідники "...зростання середнього класу та цілеспрямована урбанізація посилюють тиск на дефіцитні ресурси — переважно на продовольство" [12].

Підкреслимо, земельні ресурси є основним джерелом життєдіяльності людства. Протягом останніх семи десятиліть унаслідок значного збільшення кількості населення, зростання доходу на душу населення, зміни смаків відбувається зростання попиту на продовольство. Значну кількість землі сільськогосподарського призначення було втрачено через активізацію будівництва житла, доріг та вдосконалення інфраструктури. Одночасно, в результаті інтенсивного землеробства, вирубки лісів, забруднення водних ресурсів і збільшення використання хімічних добрив та пестицидів, верхній ґрунт значно деградував, що виявляється в підвищеному рівні засолення, втраті родючості, ерозії ґрунту та спустошення. Значне зростання споживання прісної води, забруднення річок, озер і скидання значної кількості промислових відходів у водойми прискорює процес деградації ґрунту. Часті посухи та повені, інші форми екстремальних погодних умов внаслідок глобального потепління та зміни клімату також призводять до активного процесу деградації ґрунту. Зниження якості земель відбувається також унаслідок діяльності людей, залишається головною причиною і викликає серйозне занепокоєння та головну глобальну проблему через несприятливий вплив на виробництво продуктів харчування, навколишнє середовище та засоби існування.

Тривала деградація земель може призвести до тимчасового або постійного зниження родючості ґрунтів. Посуха, повені, надмірне використання хімічних речовин, втрата поживних речовин, інтенсивне та нестійке землеробство,

вирубка лісів, урбанізація, забруднення води, збільшення кількості твердих відходів та їх утилізація вважаються одними з найважливішими причин утворення земельної деградації. Дуже часто одні негативні фактори призводять до інших, що викликає ланцюгову реакцію. Наприклад, вирубка лісів призводить до підтоплення та водної ерозії ґрунтів.

Отже, причини деградації земель є складними, і взаємопов'язаними і багатовекторними. Відповідно до даних ФАО [1], деградація земель визначається як зміна стану ґрунту, що призводить до погіршення характеристик екосистем для забезпечення виробництва товарів та надання послуг. Таким чином, деградація земель передбачає фактичну або потенційну втрату продуктивності через надмірну експлуатацію; невідповідність між якістю ґрунту та інтенсивністю його використання, індуковані людиною фізичні, біологічні та хімічні процеси та природні небезпеки.

Хоча оцінки деградації земель та їх інтенсивність коливаються в широких межах від 35% до 55 %, вважається, що рівень деградації земель є помірними. Такі розбіжності є природними, враховуючи той факт, що не існує точного загальновизнаного визначення терміну для деградації земель. Більше того, величину та інтенсивність деградації оцінити складно, незважаючи на розробку нових наукових методів. Більшість цих оцінок базується на індивідуальних та інституційних дослідженнях у межах визначених параметрів, як-от: ерозія, втрата поживних речовин, засолення тощо.

За даними Глобальної оцінки деградації ґрунтів 35 % ріллі в світі вже деградували. Цей процес продовжується до теперішнього часу. Лише інтенсивне сільське господарство призводить до ерозії та засолення 6 млн га на рік [1].

У світовому масштабі з 1945 р. кількість ґрунтів, що вже деградували, еквівалентно за розміром території Китаю та Індії разом, тобто щорічно втрачається 24 млрд т верхнього шару ґрунту, що складає площу біля 9,6 млн га землі. У всьому світі понад 20% оброблюваних площ, 30% лісів та 10% відповідно мають різний ступінь деградації, що негативно впливає на життєдіяльність близько 1,5 млрд людей.

Деградація земель є сукупним результатом впливу низки факторів, серед яких неефективні практики землекористування, вирубка лісів, ерозія ґрунту та зміна кліматичних умов.

Світова комісія з охорони навколишнього середовища та розвитку (WCED) дотримується думки, що недалекогоглядна аграрна політи-

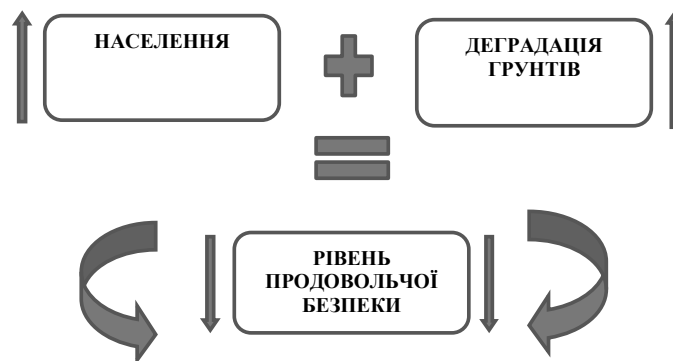

Рис. 1. Вплив населення та деградації ґрунтів на продовольчу безпеку

Джерело: побудовано авторами самостійно.

ка, передбачена політикою та надмірним антропогенним тиском на землю призводять до деградації земель майже на всіх континентах: ерозія ґрунту в Північній Америці; засолення ґрунту в Європі; вирубка лісів та спустошення в Азії, Африці, Латинській Америці.

За даними WCED [15] перетворення лісів та природних пасовищ на землях сільськогосподарського призначення, перехід від природної рослинності до інтенсифікації вирощування товарних культур, як-от кава, бавовна, сільськогосподарські поля для вирощування та перехід від природної рослинності до інтенсивних товарних культур, таких як пальмова олія, соя та пшениця. Це призвело до посилення ерозії ґрунту за межі здатності ґрунту гнучко пристосовуватися та підтримувати себе. Крім того, на якість ґрунту також впливали втрата структури ґрунту, дефіцит поживних речовин та солоність ґрунту.

За даними WCED [15] половина верхнього шару ґрунту на планеті була втрачена за останні 150 років. Світове ущільнення ґрунту є проблемою у всьому світі, особливо з прийняттям механізованого сільського господарства. Ущільнення ґрунту призвело до зниження врожаю на 25—50% у деяких регіонах Європи та Північної Америки. В Азії, особливо в Індії, Китаї, Ірані, Ізраїлі, Йорданії, Лівані, Непалі та Пакистані спостерігаються значні втрати продуктивності до 20%, спричинені ерозією ґрунту.

Гранична деградація може зменшити врожайність на 10%, помірна — від 10% до 50%/. Значно деградований ґрунт може знизити врожайність культури понад 50%. Стихійні лиха, як-от: повені та зсуви частіше виникають через деградацію ґрунтів.

Суттєвим наслідком деградації ґрунтів є зниження рівня продовольчої безпеки.

Тобто на сучасному етапі знижується рівень продовольчої безпеки внаслідок зміни кліма-

тичних умов та деградації природних ресурсів, ключовим із яких щодо задоволення потреб населення у продуктах харчування є земля. Взаємозв'язок кількості населення, рівня деградації ґрунтів та продовольчої безпеки можна представити схематично (рис. 1).

На рисунку 1 продемонстровано, що при зміні кількості населення, зростає попит на продукти харчування, що забезпечується за рахунок високоякісних ґрунтів. Своєю чергою підвищення рівня деградації ґрунтів обумовлює неможливість задоволення потреб населення, наслідком є зниження рівня продовольчої безпеки.

За даними ФАО біля 97% продуктів харчування забезпечується за рахунок земельних ресурсів. Значні темпи зростання населення світу призводить до збільшення попиту на продукцію сільського господарства. Глобальна чисельність населення в 1900 р. оцінювалася в 1,65 млрд осіб, 2016 р. — 7,4 млрд осіб. Організація Об'єднаних Націй підрахувала, що чисельність населення світу ще зростає як мінімум до 9,1 млрд осіб у 2050 р. і до 11,2 млрд у 2100 р. [2]. Водночас темпи зростання населення у країнах із низьким рівнем доходу на душу є вищими, ніж у країнах, що розвиваються.

Найбільш населеними країнами світу є: Бангладеш, Бразилія, Китай, Індія, Індонезія, Мексика, Нігерія, Пакистан, Російська Федерація та Сполучені Штати Америки. Ці 10 країн із загальною чисельністю населення 4,4 млрд осіб становлять майже 60% світового населення.

Головним завданням до 2050 року є забезпечити продуктами харчування додатково 1,7—2,3 млрд осіб із збільшенням деградації ґрунту та постійне зростання ризику зміни клімату, що на сучасному етапі є головним викликом для людства. Підкреслимо, що прогнози ФАО [1] доводять, щоб забезпечити 9,1 млрд населення світу у 2050 році, потрібно збільшити загальне

Таблиця 1. Прогноз деградації ґрунтів на 2030—2100 рр.

Показники	Глибина прогнозу, роки						2100/2019
	2019		2030		2050		
Деградація ґрунтів, млрд га	2	1,06	2,12	1,11	2,36	1,25	2,96
Населення, млрд осіб	7,7	1,10	8,5	1,14	9,7	1,15	11,2
Обсяг деградації ґрунтів /особу, млрд га	0,260		0,249		0,243		0,264
							0,001 (0,1%)

Джерело: розроблено авторами за даними: [1—2; 13—14].

виробництво продуктів харчування приблизно на 70%.

Важливою проблемою є дефіцит робочої сили у сільському господарстві. Економічна прибутковість також є одним із основних обмежень у виробництві продуктів харчування в розвинутих країнах.

Аналіз досліджень масштабів деградації ґрунтів та їх ролі в досягненні необхідного рівня продовольчої безпеки дозволив виокремити індикатори, котрі є базою для прогнозування:

- 1) 2019 р. — деградація ґрунтів 2 млрд га;
- 2) щорічно деградує 12 млн га;
- 3) ґрунти забезпечують отримання 98% продуктів харчування.

Побудова прогнозу дає можливість визначити рівень продовольчої безпеки в світі на основі передбачення рівня деградації ґрунтів у майбутньому. За статистикою деградації ґрунтів у 2019 р., щорічних показників обсягів деградації та змінами кількості населення, нами побудовано прогноз на період 2030—2100 р. (табл. 1).

У 2100 році рівень деградації ґрунтів може скласти 48% від загальної кількості порівняно із 2019 р. Враховуючи той факт, що ґрунти забезпечують 98% продуктів харчування, до 2100 р. рівень забезпечення продуктами харчування за рахунок ґрунтів знизиться на 48% внаслідок їх деградації і складе 50%.

Населення у 2100 році зросте на 45% порівняно з 2019 р., що означає зростання потреб у продуктах харчування на 45%, і, відповідно, обумовлює необхідність підвищення родючості ґрунтів. Виникає небезпечна ситуація, за якої зростання кількості населення та деградація ґрунтів, що призводить до дефіциту продуктів харчування та загрожувати продовольчій безпеці людства.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можна зробити висновки, що земля є багатством, що забезпечує умови для існування та розвитку людських ресурсів. Рівень деградації

ґрунтів продовжує збільшуватися внаслідок нераціонального землекористування, зміни кліматичних умов та недбалого ставлення до навколишнього середовища. Якщо цей процес буде тривалим, то як наслідок — знизиться рівень продовольчої безпеки людства, адже кількість населення світу зросте, збільшиться попит на продукти харчування, а якість земельних ресурсів не дозволить задовольнити потреби в продовольстві. Адже можливості забезпечення життєдіяльності визначаються не кількістю земельних ресурсів, а якісними характеристиками та раціональністю господарювання.

Тому вкрай важливо вжити превентивних заходів, щоб уникнути браку цих ресурсів у майбутньому. Ключовими питання, котрі потребують оперативного вирішення є: чи стане управління дефіцитними ресурсами більш ефективним, розвиток яких технологій допоможе пом'якшити проблеми з ресурсами і чи будуть застосовані відповідні правові механізми, щоб уникнути найгірших можливих наслідків.

Література:

1. Desertification and land degradation. URL: <http://www.fao.org/in-action/action-against-desertification/overview/desertification-and-land-degradation/en/> (дата звернення 01.10.2020).
2. Land Degradation and Improvements. URL: https://www.un.org/en/events/desertification_decade/value.shtml#a2 (дата звернення 01.10.2020).
3. Зеленська О.О. Система продовольчої безпеки: сутність та ієрархічні рівні. Вісник ЖДТУ. 2012. № 1 (59). С. 108—112.
4. Гойчук О.І. Продовольча безпека: монографія. Житомир: Полісся, 2004. 348 с.
5. Лузан Ю.Я. Перспективи створення самозабезпечувальної енергетичної системи ведення сільськогосподарського виробництва. Економіка АПК. 2010. № 4. С. 40—48.
6. Пасхавер Б.Й. Сучасний стан продовольчої безпеки. Економіка АПК. 2014. № 4. С. 5—12.

7. Саблук П.Т., Білорус О.Г., Власов В.І. Глобалізація і продовольство: монографія. Київ: ННЦ -ІАЕ, 2008. 632 с.

8. Медведєв В.В., Плisko I.B. Критерії і нормативи фізичної деградації орних ґрунтів (пропозиції до вдосконалення нормативної бази). Вісник аграрної науки. 2017. № 3. С. 11—17.

9. Плisko I.B. Лінійні та нелінійні моделі в оцінюванні якості ґрунтів. Таврійський науковий вісник. 2018. № 102. С. 136—142.

10. Kucher A. Estimation of effectiveness of usage of liquid organic fertilizer in the context of rational land use: a case study of Ukraine. Przegląd Wschodnioeuropejski. 2017. Vol. VIII. No. 2. Pp. 95—105. URL: <https://doi.org/10.31648/pw.3573>.

11. Кучер А. Оцінка впливу якості земель на конкурентоспроможність підприємств. Agricultural and Resource Economics. 2019. Vol. 5. No. 2. Pp. 99—120. URL: <http://are-journal.com> (дата звернення 04.09.2020).

12. Глобальные тенденции 2030: альтернативные миры. Национальный совет по разведке, 2019. 169 с.

13. Gupta G.S. Land Degradation and Challenges of Food Security Review of European Studies. Vol. 11, No. 1; 2019 ISSN 1918-7173 E-ISSN 1918-7181. doi:10.5539/res.v11n1p63.

14. Regional workshop fertility management through farmer field schools in the Near East. Food and Agriculture Organization of the United Nations Regional Office for the Near East, Amman, Jordan, 2—5 October 2000, 85 p.

15. Світова комісія з охорони навколишнього середовища та розвитку (WCED). URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/wced> (дата звернення 01.10.2020).

References:

1. FAO (2020), "Desertification and land degradation", available at: <http://www.fao.org/in-action/action-against-desertification/overview/desertification-and-land-degradation/en/> (Accessed 01.10.2020).

2. UN (2020), "Land Degradation and Improvements", available at: https://www.un.org/en/events/desertification_decade/value.shtml#a2 (Accessed 01.10.2020).

3. Zelenska, O.O. (2012), "Food security system: essence and hierarchical levels", Visnyk ZhDTU, vol. 59, No 1, pp. 108—112.

4. Gojchuk, O.I. (2004), Prodovolcha bezpeka [Food security], Polissya, Zhytomyr, Ukraine.

5. Luzan, Yu. Ya. (2010), "Prospects for creating a self-sufficient energy system for agricultural production", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 40—48.

6. Pasxaver, B. J. (2014), "The current state of food security". Ekonomika APK, No 4, pp. 5—12.

7. Sabluk, P.T. Bilorus, O.G. and Vlasov, V.I. (2008), Hlobalizatsiya I prodovolstvo [Globalization and food], NNCz -IAE?, Kyiv, Ukraine.

8. Medvedev, V.V. and Plisko, I.V. (2017), "Criteria and standards for physical degradation of arable soils (proposals for improving the regulatory framework)", Visnyk ahrarnoi nauky, vol. 3, pp. 11—17.

9. Plisko, I.V. (2018), "Linear and nonlinear models in soil quality assessment", Tavriyskiy naukovyj visnyk, vol. 102, pp. 136—142.

10. Kucher, A. (2017), "Estimation of effectiveness of usage of liquid organic fertilizer in the context of rational land use: a case study of Ukraine", Przegląd Wschodnioeuropejski, vol. VIII, No. 2, pp. 95—105. <https://doi.org/10.31648/pw.3573>.

11. Kucher, A. (2019), "Assessment of the impact of land quality on the competitiveness of enterprises", Agricultural and Resource Economics, vol. 5, No. 2. pp. 99—120, available at: <http://are-journal.com> (Accessed 01.10.2020).

12. NIC (2020), "Global Trends 2030: Alternative Worlds", available at: www.dni.gov/nic/globaltrends (Accessed 01.10.2020).

13. Gupta, G. S. (2019), Land Degradation and Challenges of Food Security, Review of European Studies, vol. 11, No. 1. doi:10.5539/res.v11n1p63.

14. FAO (2020), Regional workshop fertility management through farmer field schools in the Near East, Amman, Jordan.

15. WCED (2020), "Report of the World Commission on Environment and Development", available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/wced> (Accessed 01.10.2020).

Стаття надійшла до редакції 06.10.2020 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

УДК 338. 436

Ю. В. Самойлик,д. е. н., доцент, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Полтавська державна аграрна академія

ORCID ID: 0000-0003-1335-2331

М. В. Вернигора,здобувач наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка,
Полтавська державна аграрна академія

ORCID ID: 0000-0003-3541-0328

С. П. Погребняк,здобувач освітнього ступеня магістр за спеціальністю 051 Економіка,
Полтавська державна аграрна академія

ORCID ID: 0000-0002-6405-3123

В. В. Рябко,здобувач освітнього ступеня магістр за спеціальністю 051 Економіка,
Полтавська державна аграрна академія

ORCID ID: 0000-0002-6990-6746

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.16

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ: ГЛОБАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ТРЕНДИ

Iu. Samoilyk,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Economy
and International Economic Relationship, Poltava State Agrarian Academy

M. Vernygora,

PhD student of economic science, Poltava State Agrarian Academy

S. Pogrebnyak,

Master's degree in Economics, Poltava State Agrarian Academy,

V. Ryabko,

Master's degree in Economics, Poltava State Agrarian Academy

INTEGRATION PROCESSES IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY: GLOBAL AND NATIONAL TRENDS

Набули подальшого розвитку дослідження сутності агропромислової інтеграції. Проведено аналіз концептуальних підходів щодо сутності категорії "агропромислова інтеграція". На основі узагальнення існуючих наукових положень, розроблено авторські концептуальні базові основи агропромислової інтеграції. Виявлено, що лідерами в агропромисловій інтеграції є Австралія, Китай, Аргентина, Казахстан, Росія, Україна. Найбільшу площу у світі займає австралійська інтегрована компанія S. Kidman & Co Ltd. До лідерів світового ринку належать дві українські компанії — UkrlandFarming, КернелГруп. Виявлено, що до найбільших інтегрованих формувань за площею земельного банку в Україні входять АХ "Миронівський хлібопродукт", "Агропросперис" (New Century Holding), агрохолдинг "Мрія", холдинг "Астарт-Київ". За обсягом виручки від реалізації продукції дані інтегровані формування також займають лідируючі позиції, при цьому, в межах ТОП-10 рейтинг підприємств дещо відрізняється від лідерів за площею сільськогосподарських угідь. Обґрунтовано, що створення інтегрованих агроформувань сприяє отриманню синергійного ефекту, однак, надмірна інтеграція має негативні соціально-економічні наслідки: монополізація аграрного ринку, унеможливлення формування конкурентних переваг дрібних товаровиробників, зменшення потреби в праці, а отже, і загроза безробіття на селі, що підкреслює необхідність антимонопольного контролю і регулювання економіки з боку держави, а також підтримка альтернативних форм об'єднання зусиль агровиробників, зокрема сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

The research of the agri-industrial integration essence has been further developed. The analysis of the basic conceptual approaches concerning essence of category "agri-industrial integration" has been carried out. Based on the generalization

of existing scientific provisions, the author's conceptual basic of agri-industrial integration have been developed. Based on the historical analysis of world integration processes, it has been found that they have been most characteristic of countries with large land areas. Leaders in agri-industrial integration are Australia, China, Argentina, Kazakhstan, Russia, Ukraine. The largest area in the world is occupied by the Australian integrated company S. Kidman & Co Ltd. The largest integrated agricultural formations in the world include Ukrainian companies; there are UkrLandFarming, which is diversified, and PJSC "Kernel", whose main activity is oil production. Analyzing the dynamics of land use, it is worth pointing out the leaders in this indicator in Ukraine. In addition to UkrLandFarming, KernelGroup, the largest integrated formations by land bank area include Myronivsky Hliboproduct Agroindustrial Holding, Agroprosperis (New Century Holding), Mriya Agroholding, and Astarta-Kyiv Holding. By the indicator of revenue, these integrated formations also occupy leading positions, while within the TOP-10 the rating of enterprises differs slightly from the leaders in the area of agricultural land.

Changes in land use of the leading integrated agricultural associations in Ukraine in recent years have been due to a number of factors: the complexity of managing a diversified enterprise, the actions of competitors, the riskiness of the agricultural sector and more. At the same time, one of the most important factors is unregulated land relations. Currently, the land market is under a moratorium, however, at the end of 2020 the land market should start, which will radically change the redistribution of the agri-food market of Ukraine, so the leaders of this segment may change significantly.

It has been substantiated that the creation of integrated agricultural formations contributes to a synergistic effect, however, excessive integration has negative socio-economic consequences: monopolization of the agricultural market, preventing the formation of small producer competitive advantages, reducing labor demand and, consequently, the threat of unemployment in rural areas. It has been necessary control and regulation of the economy by the state, as well as support for alternative forms of combining the efforts of agricultural producers, in particular agricultural service cooperatives.

Ключові слова: інтеграційні процеси, агропромислова інтеграція, інтегроване об'єднання агропромислових підприємств, світові тенденції, земельний банк, соціально-економічні наслідки інтеграції.

Key words: integration processes, agro-industrial integration, integrated association of agro-industrial enterprises, world trends, land bank, socio-economic consequences of integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні тенденції розвитку економіки як у глобальному, так і в локальному масштабах характеризуються поглибленням зв'язків між господарськими суб'єктами та країнами в цілому. В аграрному секторі економіки інтеграційні процеси є найбільш виражені, що пов'язано із низкою особливостей даної сфери: сільське господарство розвивається майже у всіх країнах світу і є основною для формування продовольчої безпеки; аграрний сектор економіки взаємодіє з низкою суміжних сфер, що передбачає поглиблення зв'язків; ефективність аграрного виробництва суттєво залежить від масштабу, тому консолідація земельних та інших ресурсів забезпечує синергійний ефект. Інтеграційні процеси були характерними для аграрної сфери багатьох країн ще кілька століть тому. В історії розвитку інтеграційних процесів можна простежити низку закономірностей та тенденцій, які в різні часи були характерними для країн зі значними земельними ресурсами. У сучасних умовах глобалізації інтеграційні процеси в аграрній сфері набувають нових рис, що потребує нових досліджень і є актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Інтеграційні процеси в аграрній сфері широко досліджуються низкою науковців. Зокре-

ма заслуговують на увагу праці таких науковців, як Андрійчук В.Г., Бабаєв О.И., Пасхавер Б.И., Онищенко О.М., Молдаван Л.В., Гостева І.С., Заболотній В.М. Зінченко Н.В., Мос-тенська Т.Л., Нестерчук Ю.О., Ніценко В.С., Пістун М.Д., Рогоза М.Є., Вергал К.Ю., Саблук П.Т., Скопенко Н.С., Стегній О.В., Тараймович І.В., Сай В.А., Тенюх З.І., Ткач К.І., Чмельова О.С., Дергачова А.К. та ін. У своїх дослідженнях науковці розглядають як загальні питання економічної інтеграції, так і її особливості в аграрній сфері. Так, у широкому розумінні дефініція "інтеграція розглядається як поєднання окремих частин в єдине ціле" [14, с. 64], а з точки зору економіки інтеграція передбачає "поступове зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії (взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозбагачення та ін.)" [14, с. 68]. Актуальність дослідження інтеграційних зв'язків в економіці та зокрема в аграрному секторі підкреслюються в працях Зінченко Н.В., яка зазначає, що "Інтеграційні взаємозв'язки, включаючи обмін інформацією, стають найбільш значущим чинником конкурентоспроможності, здійснюючи визначальний вплив на продуктивність решти всіх чинників" [9, с. 46].

Таким чином, проблематика інтеграційних процесів в економіці та аграрній сфері зокрема, набуває нових рис у сучасних умовах гло-

балізації, які нині характеризуються загальною світовою кризою, що підкреслює необхідність проведення досліджень в даному напрямі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування сутності агропромислової інтеграції, виявлення основних трендів інтеграційних процесів та лідерів агропромислової інтеграції в глобальному та національному вимірах, діагностування переваг та недоліків агропромислової інтеграції з точки зору економіки та соціальної сфери.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Передумовами економічної інтеграції є насамперед прагнення до синергійного ефекту від поєднання ресурсів, більш ефективних комунікацій, налагодженої системи управ-

ління, диверсифікованості діяльності, розподілу ризиків, збільшення частки на ринку. Гернштейн Є.Ф., зокрема, зазначає, що при інтеграції, яка виникає у процесі виробництва, реалізації продукції, обміні та споживанні, зростають цілісні властивості системи в цілому, виникають нові форми взаємодії. Науковець виділяє такі форми інтеграційної взаємодії: "установлення зв'язків між раніше розрізненими підприємствами-елементами системи; поглиблення, посилення і надання системного характеру існуючим зв'язкам; збільшення кількості зв'язків і встановлення нових; поява нових інтегрованих (цілісних) властивостей у системі, узгодження зв'язків між підприємствами, зміна структури системи" [5, с. 259]. Отже, виходячи з цього визначення, можна зробити висновок, що основою економічної інтеграції є створення ефективних партнерських зв'язків.

Таблиця 1. Концептуальні підходи щодо визначення сутності категорії "агропромислова інтеграція"

Автори	Сутність агропромислової інтеграції
Андрійчук В.Г. [1, с. 555] Завальнюк К.С. 8, с. 121]	Організаційне поєднання сільськогосподарського і технологічно пов'язаного з ним промислового виробництва з метою одержання кінцевої продукції з сільськогосподарської сировини і досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній матеріальній зацікавленості і відповідальності всіх учасників агропромислового виробництва за кінцеві результати господарювання
Пасхавер Б.Й., Онищенко О.М., Молдаван Л.В. [6, с.124]	Закономірне, економічно обґрунтоване і соціально необхідне явище, результат еволюційної дії ряду чинників, пов'язаних з НТР, посиленням суспільного поділу і кооперації праці
Габор В.С. [3, с. 31]	Складний процес технологічного, економічного та організаційного з'єднання взаємозалежних етапів виробництва, які включають вирощування продукції, її переробку, транспортування та реалізацію споживачам
Герелес А.В. [7, с. 74]	Розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями і підприємствами агропромислового комплексу, які пов'язані між собою, технологічно й об'єктивно орієнтовані на поєднання їх матеріальних інтересів у процесі виробництва і реалізації кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини
Нестерчук Ю.О. [10, с. 29]	Цілеспрямований процес зближення інтересів, зміцнення виробничо-господарських зв'язків і відносин прямих та опосередкованих учасників агропромислового відтворювального процесу
Оніщенко А.М. [11, с. 75]	Органічне поєднання виробництва та переробки сільськогосподарської продукції у визначених організаційно-виробничих фірмах – агропромислових підприємствах, комбінатах та об'єднаннях
Стегній О.В. [16, с. 284]	Явище, яке виникло як прояв прагнення до монополізації, а також як відповідь на певні вимоги часу, насамперед, пов'язані з необхідністю реалізації масштабних і дорогих проектів, з ускладненням виробництва, переробки, зберігання сільськогосподарської продукції, інтегровані організаційно-правові форми утворилися внаслідок об'єднання підприємств або організацій
Чмельова О.С., Дергачова А.К., [18, с. 21]	Об'єднання потенціалу та менеджменту суб'єктів господарювання аграрного сектору з метою сприяння розвитку національної економіки та її ефективній інтеграції у світовий економічний простір
Пістун М.Д. [13, с. 17]	Специфічна форма територіально-виробничого, міжгалузевого і внутрішньогалузевого комбінування підприємств різних галузей, органічно пов'язаних технологічними, організаційними та соціальними відносинами
Заболотній В.М. [7, с. 4]	Діалектичний процес, метою якого є доведення зв'язків (синтезу) між підприємствами усіх сфер АПК до взаємовигідних в організаційному, виробничо-технологічному, економічному і соціальному плані

Джерело: узагальнено авторами.

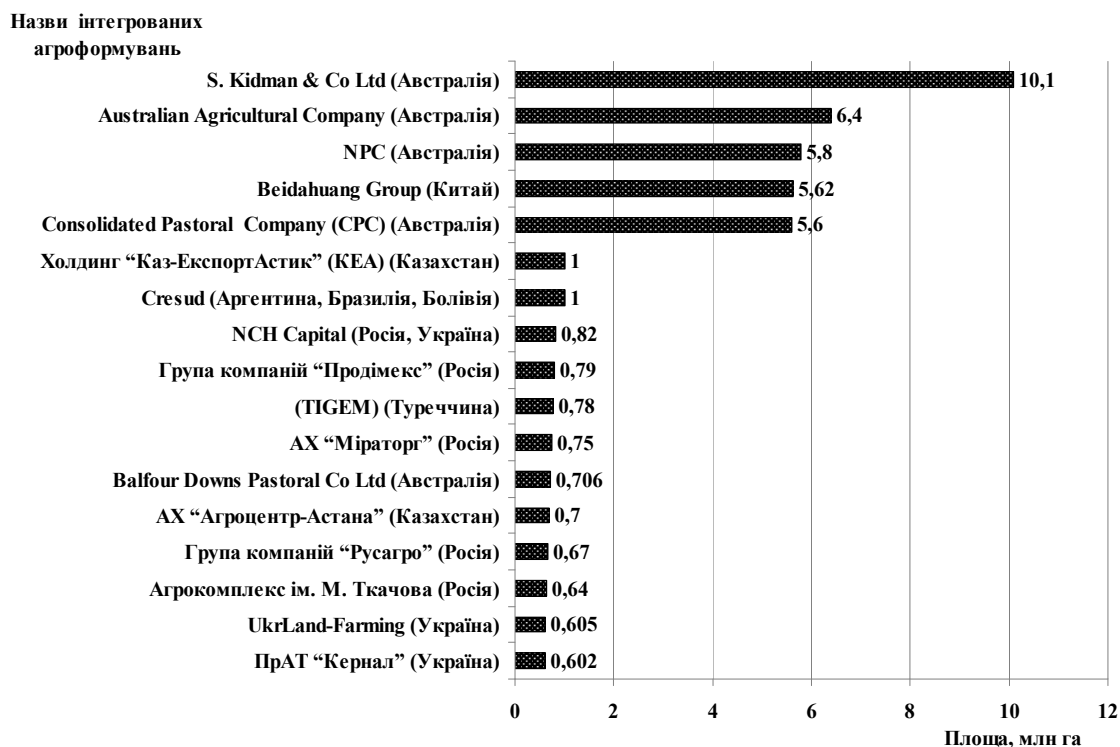

Рис. 1. Рейтинг найбільших інтегрованих об'єднань агропромислових підприємств за площею сільськогосподарських угідь, млн га

Джерело: узагальнено авторами за [15; 17; 19].

Узагальнюючою є точка зору О.Й. Бабаєва, який розглядає інтеграцію як "об'єднання двох і більше підприємств під загальним контролем у межах однієї організаційної структури" [2, с. 7]. Ми погоджуємось з тим, що інтеграція передбачає об'єднання, разом з тим, при інтеграції не обов'язково буде сформована нова організаційна структура. Існують м'які форми інтеграції, які не зводяться до злиття і створення нової юридичної особи (асоціація, стратегічний альянс тощо), також загальний контроль за діяльністю інтегрованої структури може не здійснюватись за рахунок розподілу регулюючих функцій в межах центрів відповідальності, крім того, інтеграція може включати лише часткове зближення певних функцій, а не економічних систем у цілому. Розглядаючи агропромислову інтеграцію, доцільно виявити її особливості, порівняно з іншими економічними сферами (табл. 1).

Узагальнюючи підходи науковців щодо сутності агропромислової інтеграції, варто сформулювати низку концептуальних положень:

— агропромислова інтеграція передбачає об'єднання господарських суб'єктів, важливим питанням при цьому є рівень та форма такої інтеграції і міра втрати незалежності учасників, які входять до даного формування, також це не обов'язково має бути об'єднання, це може

бути зближення господарських інтересів шляхом створення альянсів, удосконалення договірних відносин;

— важливим аспектом агропромислової інтеграції є визначення оптимальних сфер та міри спорідненості галузей та особливостей виробничого процесу, до якого належать підприємства, що мають намір до інтегрування, залежно від цього інтегроване формування може бути створене на принципах горизонтальної, прямої або зворотної вертикальної інтеграції, що у свою чергу, забезпечить синергійний ефект від диверсифікації економічної діяльності інтегрованих агроформувань;

— крім агропромислової інтеграції слід прийняти до уваги альтернативні варіанти поглиблення міжгосподарських зв'язків, насамперед доцільно розглянути сільськогосподарську кооперацію, яка набуває все більшої популярності у країнах з розвинутою ринковою економікою і стає дієвим механізмом формування конкурентних переваг для суб'єктів аграрного ринку;

— враховуючи євроінтеграційний вектор України та глобалізаційні процеси у світі та зокрема в аграрному секторі економіки, агропромислову інтеграцію варто розглядати як засіб входження суб'єктів цього сегменту на міжнародний аграрний ринок та як механізм формування конкурентних переваг;

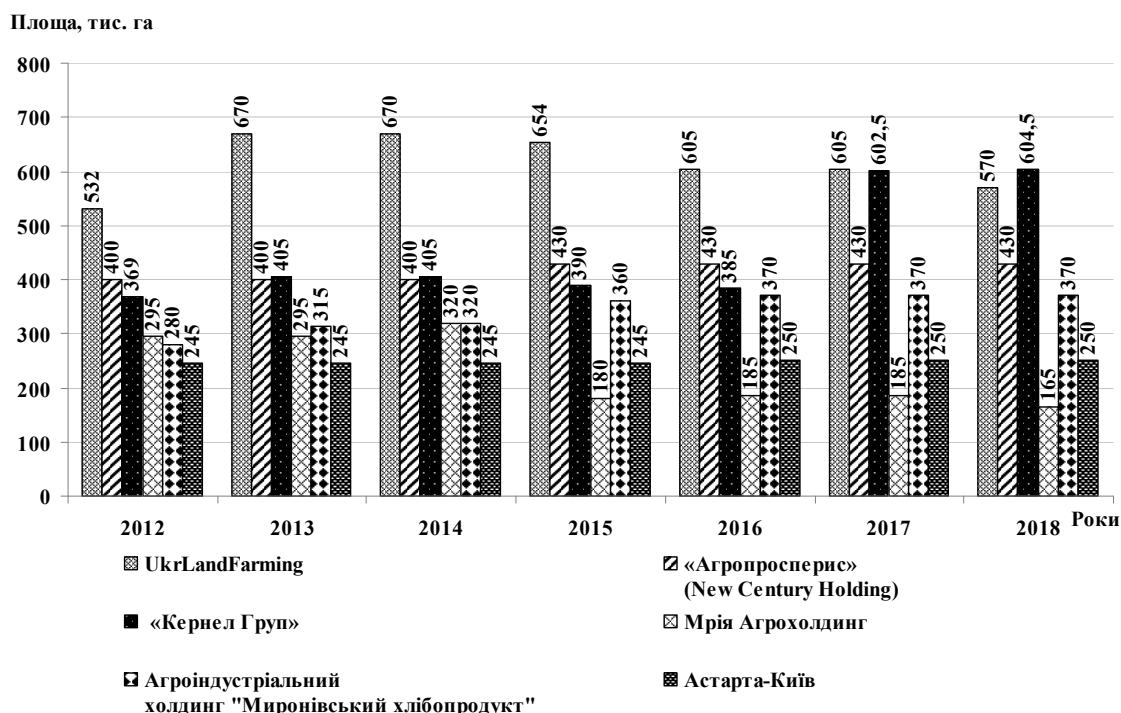

Рис. 2. Показники динаміки землекористування провідних інтегрованих агроформувальників України, 2012—2018 рр. (на 1 січня), тис. га

Джерело: узагальнено автором за даними підприємств та [15; 17; 19].

— вплив агропромислової інтеграції на національну економіку, соціальну сферу та діяльність господарських суб'єктів різних форм є неоднозначним, існує низка позитивних та негативних аспектів агропромислової інтеграції, які впливають на розвиток агропродовольчого ринку загалом.

Історичний аналіз світових інтеграційних процесів свідчить, що найбільш характерними вони були і залишаються для країн із значними земельними площами. Лідерами в агропромисловій інтеграції є Австралія, Китай, Аргентина, Казахстан, Росія, Україна. Найбільшу площу у світі займає австралійська інтегрована компанія S. Kidman & Co Ltd, яка спеціалізується на виробництві яловичини, що експортується в Японію, США, Південно-Східну Азію. На ринку дана компанія функціонує близько 120 років. Земельні ресурси даної інтегрованої структури займають 1,3 % площі країни і 2,5 % сільськогосподарських угідь. Поголів'я ВРХ налічує понад 185 тис. голів, ринкова вартість компанії складає понад 266 млн дол. США (рис. 1).

До лідерів світового аграрного ринку також належать австралійські компанії — Australian Agricultural Company, The North Australian Pastoral Company, Consolidated Pastoral Company (CPC), Balfour Downs Pastoral Co Ltd, які спеціалізуються на виробництві яловичини і засновані ще у XIX ст. Вагому позицію в міжна-

родному середовищі посідає компанія Beidahuang Group з Китаю, яка заснована у 1998 р. і володіє земельним банком у Китаї, Південній Америці, Австралії. Щорічний обсяг виробництва зернових 10 млн т, компанія має 9 філіалів, які об'єднують 104 господарства та 1136 підприємств з переробки, торгівлі, транспортування, будівництва, надання послуг, компанія співпрацює з 60 країнами світу на 5 континентах. Характеризуючи південноамериканський континент, варто вказати на діяльність компанії Cresud, діяльність якої зосереджена в Аргентині, Бразилії, Болівії, компанія спеціалізується на вирощуванні зернових, цукрової тростини, молочному та м'ясному скотарстві, володіє 33 фермами. До ТОП-10 лідерів світового аграрного ринку належать компанії пост-радянського ринку — Казахстану, Росії, України, здебільшого дані компанії є диверсифікованими із спеціалізацією з виробництва зернових, олійних культур, цукру (зокрема Група компаній "Продімекс").

До найбільших інтегрованих агроформувальників світу входять українські компанії — UkrLandFarming, яке є багатогалузевим, та ПрАТ "Кернел", основним напрямком діяльності якого є виробництво олії. Аналізуючи динаміку землекористування, варто вказати на лідерів за цим показником в Україні. Крім UkrLandFarming, КернелГруп, до найбільших

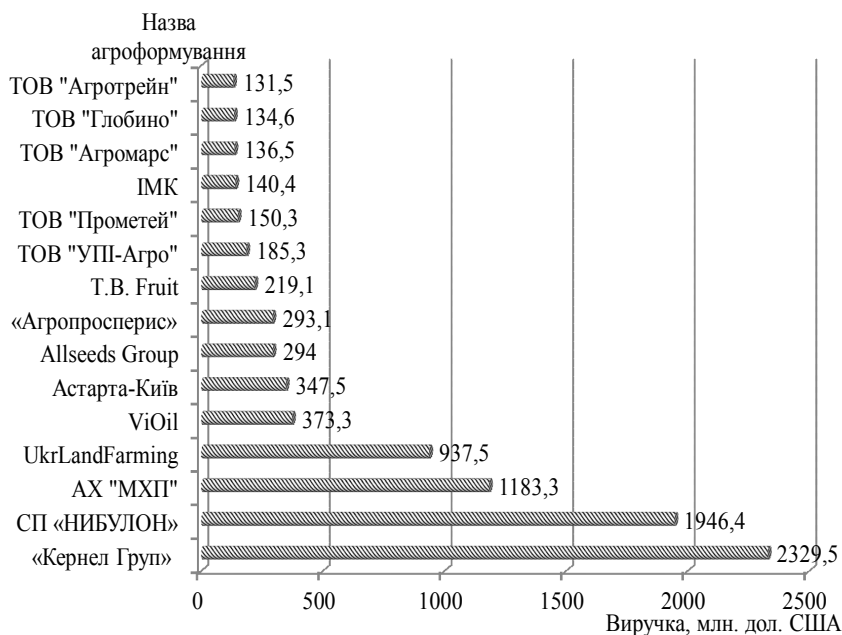

Рис. 3. Виручка від реалізації продукції провідних інтегрованих об'єднань агропромислових формувань, 2018 р., млн дол. США

Джерело: узагальнено автором за даними підприємств та [15; 17; 19].

інтегрованих формувань за площею земельного банку входять Агроіндустріальний холдинг "Миронівський хлібопродукт", "Агропросперис" (New Century Holding), агрохолдинг "Мрія", холдинг "Астарта-Київ".

Об'єднання аграрних підприємств UkrLandFarming було лідером за земельним банком до 2017 р. з площею 605 тис. га, у 2018 р., об'єднання втратило 35 тис. га, поступившись позицією ПРАТ "Кернел Груп". Стабільні показники землекористування протягом останніх років можна простежити у діяльності холдингу "Агропросперис" (New Century Holding), площа якого наразі становить 430 тис. га, зменшилась площа землекористування агрохолдингу "Мрія", яка у 2013 р. становила 295 тис. га, а з 2016 р. зменшилась до 185 га.

Зміни у землекористуванні провідних інтегрованих об'єднань агроформувань України зумовлені впливом низки чинників, серед яких можна виділити: складності управління диверсифікованим підприємством, дії конкурентів, ризикованість аграрної галузі тощо. Водночас одним із найбільш вагомих чинників є неврегульовані земельні відносини. Наразі земельний ринок перебуває під дією мораторію, однак, у результаті прийняття Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення" від 31 березня 2020 р. № 552-ІХ з кінця 2020 р. [12] має стартувати ринок землі, що внесе кардинальні зміни в пе-

рерозподілі агропродовольчого ринку України, тому лідери цього сегменту можуть суттєво змінитись.

Отже, нині земельні ресурси не належать аграрним підприємствам. Тому площа земельного банку не характеризує ефективності господарської діяльності інтегрованих об'єднань агроформувань. Масштаби діяльності інтегрованих об'єднань агроформувань характеризує показник виручки від реалізації продукції (рис. 3).

За показником виручки від реалізації продукції найкращу позицію займає компанія ПРАТ "Кернел Груп" з показником 2329,5 млн дол. США. Дана компанія є найбільшим в Україні виробником, а також експортером соняшникової олії. Варто зазначити, що за експортом олії Ук-

раїна посідає перше місце у світі, передусім завдяки компанії "Кернел Груп", яка реалізовує свою продукцію в понад 80 країн світу. На другому місці за розміром виручки від реалізації продукції, робіт, послуг знаходиться СП "Нібулон" (1946,4 млн дол. США), що займається виробництвом та переробкою сільськогосподарської продукції та тваринництвом, продажем зерна, логістикою, суднобудуванням та судноремонтом. На третьому місці за виручкою знаходиться агрохолдинг "Миронівський хлібопродукт", який спеціалізується на переробці м'яса, рослинництві, птахівництві (ТМ "Наша Ряба". У 2018 р. завершено будівництво другої черги Вінницької птахофабрики, що дозволило збільшити обсяги виробництва курятини до 618 тис. т. Компанія Ukrlandfarming PLC знаходиться на четвертому місці з показником виручки 937,5 млн дол. США. Компанія Ukrlandfarming PLC зареєстрована на Кіпрі у форму публічного акціонерного товариства, спеціалізація виробничої діяльності — вирощування зернових культур (38 % виручки), виробництво яєць і яєчної продукції (33 % виручки), виробництво цукру (7 %), тваринництво і виробництво м'яса (6 %), продаж сільськогосподарської техніки та інших товарів (16 %).

Таким чином, інтеграційні процеси в економіці та зокрема в аграрному секторі нині є невід'ємним напрямком глобалізації. З одного боку, створення інтегрованих агроформувань сприяє створенню синергійного ефекту від по-

єднання ресурсів та масштабу виробництва [20]. Водночас надмірна інтеграція та консолідація в аграрній сфері має низку негативних соціально-економічних наслідків, зокрема монополізація аграрного ринку, унеможливлення формування конкурентних переваг дрібних товаровиробників, зменшення потреби в праці, а отже, і загроза безробіття на селі. За таких умов важливого значення набуває антимонопольний контроль і регулювання економіки з боку держави, а також підтримка альтернативних форм об'єднання зусиль агровиробників, зокрема сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

ВИСНОВКИ

В умовах глобалізації економіки відбувається поглиблення зв'язків між країнами загалом та окремими економічними сферами. Найбільш активними є інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки, поглиблення яких спостерігається у більшості країнах світу. Найбільші інтегровані аграрні структури розміщені в Австралії, які створені ще понад 100 років тому і спеціалізуються на м'ясному виробництві. Вагому позицію на світовому ринку займають інтегровані об'єднання аграрних підприємств Китаю, Бразилії, Аргентини, які виробляють продукцію рослинництва і тваринництва. Також лідируючі позиції у світі займають Російські та Казахстанські інтегровані аграрні об'єднання, які насамперед вирощують зернові та олійні культури.

До лідерів світового ринку належать дві українські компанії — UkrlandFarming, Кернел Груп. До найбільших інтегрованих формувань за площею земельного банку в Україні входять Агроіндустріальний холдинг "Миронівський хлібопродукт", "Агропросперис" (New Century Holding), агрохолдинг "Мрія", холдинг "Астарта-Київ". За обсягом виручки від реалізації продукції дані інтегровані формування також займають лідируючі позиції, в межах ТОП-10 рейтинг підприємств дещо відрізняється від лідерів за площею сільськогосподарських угідь.

Напрями подальших досліджень у цьому напрямі полягає в розробці соціально-економічної стратегії розвитку інтегрованих агропромислових формувань.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. 2-ге вид., доп. і перероблене. К.: КНЕУ, 2002. 624 с.

2. Бабаев О.И. Совершенствование управления вертикально интегрированными структурами (на примере пищевой промышленности): автореф. дис. к. э. н.: спец. 08.00.05. М. 2007. 20 с.

3. Габор В.С. Організаційно-економічний механізм поглиблення інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві. Інноваційна економіка. 2013. № 7 (45). С. 31—33.

4. Герелес А.В. Сутність агропромислової інтеграції, її організаційні форми та соціально-економічне значення. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2011. № 1. С. 72—76.

5. Герштейн Е.Ф. Дифференциация и интеграция в промышленности: теория и практика развития: дис. ... д. э. н.: спец. 08.00.05 Минск, 1993. 313 с.

6. Господарський механізм агропромислового комплексу кризового періоду / Б.Й. Пасхавер, О.М. Онищенко, Л.В. Молдаван [та ін.] / Редколегія: Б.Й. Пасхавер (відп. ред.) [та ін.]. К., 2001. 351 с.

7. Заболотний В.М. Розвиток агропромислової інтеграції на регіональному рівні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02. К., 2006. 24 с.

8. Завальнюк К.С. Теоретичні засади інтеграційних процесів в АПК. Формування ринкової економіки. 2015. № 33. С. 120—128.

9. Зінченко Н.В. Особливості інтеграційних процесів в АПК. Культура народів Причорномор'я. 2012. № 221. С. 45—47.

10. Нестерчук Ю.О. Вертикальна інтеграція у системі стратегічних цілей аграрної політики держави. Актуальні проблеми економіки АПК. 2009 р. веб-сайт. URL: <http://lib.udau.edu.ua/bitstream> (дата звернення: 14.09.2020).

11. Онищенко А.М. Оптимальное планирование отраслевой структуры сельхозпредприятия. К.: Урожай, 1982. 258 с.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. Законодавство України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/actual/191679.html> (дата звернення: 14.09.2020).

13. Пістун М.Д. Аграрно-територіальні і аграрно-промислові комплекси Житомирської області / Відп. ред. канд. геогр. наук М.Д. Пістун. К.: Вид-во Київського ун-ту, 1972. 326 с.

14. Політична економія: підручник / В.Г. Федоренко, О.М. Діденко, М.М. Руженський [та ін.]; за науковою ред. д. е. н. проф. В.Г. Федоренка. К.: Алерта, 2008. 487 с.

15. Рейтинг найбільших аграрних холдингів України. Аграрне Інтернет-видання MIZEZ.

URL: <https://mizez.com/spetsproekt/pyat-krupneyshikh-agrarnykh-kholdingov-ukrainy-rey2055> (дата звернення: 14.09.2020).

16. Стегній О.В. Агропромислова інтеграція: сутність, поняття, класифікація організаційно-правових форм. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Х., 2012. Вип. 126: Економічні науки. С. 284—291.

17. Топ-200. Рейтинг агрокомпаній України. веб-сайт. URL: <http://delo.ua> (дата звернення: 14.09.2020).

18. Чмельова О.С., Дергачова А.К., Агропромислова інтеграція як концептуальний напрям розвитку аграрних підприємств в Україні. Вісник НТУ "ХПІ". 2014. № 64 (1106). С. 20—25.

19. Major agribusiness website. URL: <https://latifundist.com/rating> (дата звернення: 14.09.2020).

20. Samoilyk Iu., Vernygora M. The impact of agri-industrial associations synergistic integration and diversification on the food chain formation efficiency. Modern Science — Moderni veda. 2020. № 4. С. 87—98.

References:

1. Andriychuk, V.G. (2002), *Ekonomika ahrarykh pidpryemstv: pidruchnyk* [Economics of agricultural enterprises: textbook], 2nd ed., Ext. and recycled, KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Babaev, O.I. (2007), "Improving the management of vertically integrated structures (on the example of the food industry)", Abstract of Ph.D. dissertation, Minsk, Belarus.

3. Gabor, V.S. (2013), "Organizational and economic mechanism of deepening integration processes in agro-industrial production", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 7 (45), pp. 31—33.

4. Gereles, A.V. (2011), "The essence of agri-industrial integration, its organizational forms and socio-economic significance", *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarynoi akademii*, vol. 1, pp. 72—76.

5. Gerstein, E.F. (1993), "Differentiation and integration in industry: theory and practice of development", Ph.D. Thesis, Economy, Minsk, Belarus.

6. Pashaver, B.Y. Onishchenko, O.M. and Moldavan, L.V. (2001), *Hospodars'kyj mekhanizm ahropromyslovoho kompleksu kryzovoho periodu* [Economic mechanism of the agri-industrial complex of the crisis period], Kyiv, Ukraine.

7. Zabolotny, V.M. (2006), "Development of agro-industrial integration at the regional level", Abstract of Ph.D. dissertation, Kyiv, Ukraine.

8. Zavalnyuk, K.S. (2015), "Theoretical principles of integration processes in agriculture", *Formuvannia rynkovoi ekonomiky*, vol. 33, pp. 120—118.

9. Zinchenko, N.V. (2012), "Features of integration processes in agro-industrial complex", *Kultura narodov Prychernomoria*, vol. 221, pp. 45—47.

10. Nesterchuk, Yu.O. (2009), "Vertical integration in the system of strategic goals of the agrarian policy of the state", *Actual problems of agro-industrial economy*, available at: <http://lib.udau.edu.ua/bitstream> (access date: 14.09.2020).

11. Onishchenko, A.M. (1982), *Optymal'noe planirovanye otraslevoj struktury sel'khoz-predpriatyj* [Optimal planning of the branch structure of agricultural enterprises], Urozhai, Kyiv, Ukraine.

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Circulation of Agricultural Lands", available at: <https://www.rada.gov.ua/news/actual/191679.html> (Accessed 14.09.2020).

13. Piston, M.D. (1972), *Ahrarno-terytorial'ni i ahrarno-promyslovi komplekxy Zhytomyr's'koi oblasti* [Agrarian-territorial and agro-industrial complexes of Zhytomyr region], University Press, Kyiv, Ukraine.

14. Fedorenko, V.G. Didenko, O.M. and Ruzhensky, M.M. (2008), *Politychna ekonomii* [Political economy], Alerta, Kyiv, Ukraine.

15. Agrarian Internet edition. MIZEZ (2020), "Rating of the largest agricultural holdings in Ukraine", available at: <https://mizez.com/spetsproekt/pyat-krupneyshikh-agrarnykh-kholdingov-ukrainy-rey2055> (Accessed 14.09.2020).

16. Stegnyy, O.V. (2012), "Agri-industrial integration: essence, concept, classification of organizational and legal forms", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu sil'skoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka: ekonomichni nauky*, vol. 126: pp. 284—291.

17. delo.ua (2020), "Top 200. Rating of agricultural companies of Ukraine", available at: <http://delo.ua> (Accessed 14.09.2020).

18. Chmelyova, O.S. and Dergachova, A.K. (2014), "Agri-industrial integration as a conceptual direction of development of agricultural enterprises in Ukraine", *Visnyk NTU "KhPI"*, vol. 64 (1106). pp. 20—25.

19. Major agribusiness (2020), available at: <https://latifundist.com/rating> (Accessed 14.09.2020).

20. Samoilyk, Iu. and Vernygora, M. (2020), "The impact of agri-industrial associations synergistic integration and diversification on the food chain formation efficiency", *Modern Science*, vol. 4. pp. 87—98.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2020 р.

УДК 332.2.021:332.36

А. М. Третяк,д. е. н., професор, головний науковий співробітник,
Інститут агроєкології і природокористування НААН України
ORCID ID: 0000-0002-1154-4797**В. М. Третяк,**д. е. н., професор, професор кафедри геодезії та землеустрою,
Сумський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-6779-1941**Ю. А. Скляр,**к. б. н., доцент, завідувач кафедри геодезії та землеустрою,
Сумський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-5790-1331**Н. О. Капінос,**к. е. н., доцент кафедри геодезії та землеустрою,
Сумський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-9354-5311**Н. А. Третяк,**к. е. н., старший науковий співробітник відділу проблем економіки
земельних та лісових ресурсів, Державна установа "Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України"
ORCID ID: 0000-0001-7602-8606

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.24

КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ НА ПЕРІОД ДО 2030 РОКУ

A. Tretiak,Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Institute of Agroecology
and Nature Management of NAAS of Ukraine**V. Tretiak,**Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Geodesy
and Land Management, Sumy National Agrarian University**Yu. Skliar,**PhD in Biological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Geodesy
and Land Management, Sumy National Agrarian University**N. Kapinos,**PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Geodesy
and Land Management, Sumy National Agrarian University**N. Tretiak,**PhD in Economics, Senior Researcher of the Department of Land and Forest Resources Economics, Public Institution
"Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine"

CONCEPT OF THE STATE PROGRAM FOR THE DEVELOPMENT OF LAND RELATIONS IN UKRAINE FOR THE PERIOD UNTIL 2030

В Україні з кожним роком все більше починають приділяти уваги проблемам земельних відносин, невід'ємною важливою складовою яких є сільськогосподарське та природоохоронне землекористування. Адже ефективне використання земель забезпечить безпеку та незалежність країни й загалом — суспільний добробут. Оскільки специфічність її використання полягає в тому, що вона відіграє роль — території країни, головної державоутворюючої складової (національна безпека); всезагального просторового базису, що постійно підтримується за рахунок певного співвідношення категорій земель і типів землекористування (просторова); головного засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві (продовольча); основного компонента природи (екологічна); джерело водних, мінеральних, лісових, рекреаційних та інших ресурсів (економічна безпека). Саме тому, у дослідженні авторами проаналізовано основні негативні чинники, які безпосередньо впливають на розвиток земельних відносин в Україні. Встановлено, що до сьогодні в Україні відсутній стратегічний документ, який би визначав державну земельну політику на перспек-

тиву. Відзначено три варіанти вирішення проблеми розвитку земельних відносин. Констатовано, що для ефективного розвитку земельних відносин потрібне повноцінне організаційне, правове, землепорядне та фінансове забезпечення, розробку якого необхідно втілювати через державні програми розвитку. В результаті авторами відзначено основні напрями розвитку земельних відносин на період до 2030 року. Зокрема щодо визначення моделі економічно та соціально орієнтованого і екологічно безпечного земельного устрою (ладу) України та її регіонів; встановлення пріоритету розвитку землепорядного територіального планування інвестиційно-привабливого і екологічно безпечного землекористування, особливо сільських територій; удосконалення системи прав власності на землю, особливо державної та комунальної; розроблення Стратегії розвитку відносин власності на землю та інші природні ресурси й інших напрямів. Реалізація ефективної програми дій, дозволить позбутись екологічних, економічних та соціальних проблем у земельних відносинах, покращить економічні показники, а також забезпечить ефективний початок ринку земель сільськогосподарського призначення та загалом підвищить суспільний добробут країни. Оскільки Концепція Державної програми розвитку земельних відносин на період до 2030 року сприятиме також прийняттю Програми Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні.

In Ukraine, every year more and more attention is paid to the problems of land relations, an integral part of which is agricultural and environmental land use. After all, the efficient use of land will ensure the security and independence of the country and in general — public welfare. Since the specificity of its use lies in the fact that it plays a role of the territory of the country, the main state-forming component (national security); universal spatial basis, which is constantly maintained due to a certain ratio of land categories and types of land use (spatial); the main means of production in agriculture and forestry (food); the main component of nature (ecological); source of water, minerals, forests, recreational and other resources (economic security). That is why the authors analyzed the main negative factors that directly affect the development of land relations in Ukraine. It is established that to date in Ukraine there is no strategic document that would determine the state land policy for the future. There are three options for solving the problem of land relations. It is stated that the effective development of land relations requires a full organizational, legal, land management and financial support, the development of which must be implemented through state development programs. As a result, the authors noted the main directions of development of land relations for the period up to 2030. In particular, to determine the model of economically and socially oriented and ecologically safe land management (system) of Ukraine and its regions; establishing the priority of development of land management territorial planning of investment-attractive and ecologically safe land use, especially in rural areas; improving the system of land ownership, especially state and communal; development of the Strategy for the development of ownership of land and other natural resources and others. Implementation of an effective program of action will eliminate environmental, economic and social problems in land relations, improve economic performance, as well as ensure the effective start of the agricultural land market and increase the overall welfare of the country. As the Concept of the State program of development of land relations for the period till 2030 will promote also acceptance of the State Target Program of Development of Land Relations in Ukraine.

Ключові слова: земельні відносини, земельна політика, збалансований розвиток, землеустрій, землекористування, Державна програма розвитку.

Keywords: land relations, land policy, balanced development, land management, land use, State Development Program.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В новітніх умовах господарювання, відсутність єдиного стратегічного документа з визначення основних пріоритетів державної політики в сфері земельних відносин у поєднанні з незавершеністю процесів реформування економічних, екологічних та правових відносин власності на землю та інші природні ресурси ускладнює розвиток і до цього недосконалих земельних відносин та земельного ринку. Попри прийняття чинного земельного Кодексу та великої кількості відповідних нормативних актів, залишаються безліч не врегульованих питань, які потребують вирішення. Зокрема залишається відсутнє перспективне прогнозування розвитку земельних відносин, а також не визначена оптимальна модель розвитку земельного устрою (ладу) України в цілому та її регіонів, у тому числі сільськогосподарського землекористування. Низькою залишається ефективність використання земель державної та комунальної власності, що надані землекористувачам на праві

постійного користування. Крім того, через недосконаленість економічних та правових відносин прав власності на землю щодо системи оцінки (нормативної, експертної, балансової, іпотечної), земельної власності (аграрного та природоохоронного землекористування як нерухомості), необхідної інфраструктури земельного ринку, відсутності земельного банку тощо, залишається малоефективним землекористування частини приватної та загалом державної і комунальної власності. А також не запроваджується іпотека землі та на праві оренди зокрема, яка є необхідною складовою капіталізації землекористування. Відмітимо надмірну розораність сільськогосподарських угідь, не виконання заходів щодо створення екологічної мережі України та вкрай повільне формування і внесення в земельний кадастр територіальних обмежень у використанні земель і інших природних ресурсів. Це у свою чергу призводить до порушення екологічно збалансованого співвідношення земель сільськогосподарського, природно-заповідного

та іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгосподарського призначення, земель водного фонду, збільшення площі деградованих, малопродуктивних, а також техногенно-забруднених земель.

Зазначимо, що 17 червня 2009 року, розпорядженням Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року" № 743-р [6], було відмічено про нагальну потребу розроблення і прийняття такої Програми. Попри це, на сьогодні програма так і не була розроблена та прийнята, хоча закладені в ній напрями розвитку земельних відносин використовувалися при прийнятті регіональних програм. Все вищевідмічене обумовлює актуальність та необхідність розроблення концепції державної програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2030 року.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні перед Україною, яка має перешкоди економіку стоїть важливе завдання збалансованого розвитку земельних відносин. Оскільки від ефективної земельної політики залежить розвиток країни в цілому та суспільний добробут життєдіяльності населення. Модель взаємодій має важливу роль для використання потрібних інституційних важелів, зокрема у контексті сталого розвитку. Саме тому, дослідження чинників, які безпосередньо впливають на розвиток земельних відносин в Україні, аналіз стратегічних документів, які визначили державну земельну політику на перспективу та загалом визначення основних напрямів розвитку земельних відносин на період до 2030 року для сьогодні є актуальною. Загалом поставленою проблематикою в останні роки займалися такі вчені: Д. Добряк [3], О. Ковалишин [10, 11], О. Краснолуцький [4], А. Поліщук [15], О. Петрук [5], Т. Титаренко [9], А. Третяк [10—15], В. Третяк [10—15], О. Ходаківська [16] та багато інших. Попри це, в умовах перехідного ринкового періоду та внутрішніх змін, зокрема відкриття ринку сільськогосподарських земель, актуалізувалося потреба у перегляді основних концептуальних напрямів розвитку земельних та відносин власності на землю.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є визначення та оприлюднення основних концептуальних напрямів розвитку

Таблиця 1. Порівняльна характеристика стану земельного фонду в європейських країнах, країнах Європи та України

Найменування показника	Одиниці	Україна	Країни Європи	Країни ЄС
Площа земель	млн га	60,4	1015,6	437,4
	%	100	100	100
Площа чорноземів	млн га	28	84	18
	%	46,4	8,3	4,1
Площа сільськогосподарських земель	млн га	42,7	474,8	177,7
	%	70,7	46,8	40,6
Площа орних земель	млн га	32,5	277,8	115,7
	%	53,8	27,4	26,5
Площа с/г земель, сертифікованих як органічні	млн га	0,3	11,6	5,3
	%	0,5	1,1	1,2
Частка орендованих сільськогосподарських угідь	%	97	62	53
Ціна інвестицій, тис. доларів США	за 1 га	1	4	5,5
Експерт зернових	млн тонн	34,8	130	38,5
Ціна за 1 гектар земель с/г призначення	тис. дол. США	1,0	3,7	7,2

Джерело: доповнено з використанням джерела [2].

ку земельних відносин в Україні щодо ефективного завершення процесів реформування економічних, екологічних та правових відносин власності на землю і інші природні ресурси та системи землекористування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах глобальних проблем людства постає завдання максимально раціонально та ефективно використовувати свій земельно-ресурсний потенціал, зокрема земель сільськогосподарського призначення як основної складової продовольчого забезпечення. Загалом вважається, що українські землі відносяться до одних із найбагатших у Європі, що у поєднанні з помірно континентальним кліматом зумовлює потенційно високий рівень сільськогосподарського виробництва. Так, за даними Постанови Кабінету Міністрів України "Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними" від 7 червня 2017 року № 413 [2], приведено порівняльну характеристику стану земельного фонду в європейських країнах, країнах Європи та України (табл. 1).

Аналіз зазначеної таблиці дозволяє зробити висновок, про значний невикористаний потенціал українських земель, зокрема сільськогосподарських. Однак відмітимо також той факт, що рішенням Конституційного Суду від 25.06.2019 № 8-р/2019, вказана Постанова щодо стратегії удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними, визна-

на неконституційною, а саме — як така, що не відповідає Конституції України [8]. Тому на сьогодні в Україні відсутній стратегічний документ, який би визначав державну земельну політику на перспективу.

Цього року, а саме 6 липня 2020 року, Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру України оприлюднено проект розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин та національної інфраструктури геопросторових даних в Україні на період до 2030 року", яким відмічено важливість прийняття концепції державної програми розвитку земельних відносин в Україні. Зокрема у запропонованому проекті відзначено, що залишається недосконалою система державного управління у сфері використання і охорони земель, земельного законодавства, державного контролю за використанням та охороною земель, незавершеність процесу наповнення відомостями Державного земельного кадастру про усі земельні ділянки та інші його об'єкти, відсутність комплексного підходу до охорони земель і ґрунтів та механізму економічного стимулювання впровадження заходів щодо використання й охорони земель і підвищення родючості ґрунтів, не проведення моніторингу земель як системи спостереження за станом земель з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, недопущення та ліквідації наслідків негативних процесів, недосконалість механізму надання адміністративних послуг у галузі земельних відносин в електронній формі, у тому числі видача відомостей з документації із землеустрою, що включена до Державного фонду документації із землеустрою, накопичення та збереження цих відомостей і знеособлення персональних даних стримує розвиток земельних відносин та інтеграцію геопросторової інформації [7].

Враховуючи, що основними принципами державної політики у галузі земельних відносин щодо ефективного завершення процесів реформування економічних, екологічних та правових відносин власності на землю та інші природні ресурси є не тільки зазначені Держгеокадастром України щодо: забезпечення охорони земель як основного національного багатства Українського народу; пріоритетів вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва; нормування і планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси; поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в га-

лузі охорони земель [7], але й також розвитку економічних та екологічних відносин прав власності на землю і інші природні ресурси; забезпечення рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави; забезпечення гарантій прав на землю. Тобто це свідчить про те, що вищевказаною концепцією не визначено необхідні системні напрями щодо розвитку земельних відносин та модель земельного устрою (ладу), який має бути сформований в Україні на перспективу.

Одночасно, за даними Міністра розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, відзначено, що міністерство працює над концепцією розвитку земельних відносин до 2030 року, де об'єднані територіальні громади стануть центром земельних відносин, оскільки у них з'являється повноважень та відповідальність. На думку заступника міністра Т. Висоцького, "важливим є продовження системної комунікації, щоб кожен орендар чи майбутній власник землі розумів які в нього права, яка ціна на землю, і з впевненістю міг би будувати середньо- і довгострокові плани. Відмічено ним той факт, що у земельних відносинах держава виступає як ефективний регулятор та арбітр, який має надавати якісний сервіс і за результатом дискусій формувати "правила гри" на ринку землі. Зокрема передбачається запуск національної інфраструктури геопросторових даних, запровадження земельного моніторингу та надання цифрових послуг. Також обов'язковою передумовою запровадження ринку землі є інвентаризація земель (наразі близько 30 млн га земель сільськогосподарського призначення занесено вже у Держгеокадастр та є частка земель, які потенційно можуть стати сільськогосподарськими)" [1].

Цікавим фактом є те, що Мінекономіки розглядає можливість запровадження державної підтримки для стимулювання екологічного відновлення земель, а саме — компенсація витрат за такими напрямками [1]:

- за інвестиції у зрошення;
- за чистку заболочених місцевостей;
- за відновлення лісосмуг.

Проте відмітимо, що заявлені Мінекономікою напрями розвитку земельних відносин не є стратегічними.

Аналіз складної ситуації, яка склалася у сфері земельних відносин, на думку грипи вчених [3—5; 9—16], спричинена насамперед відсутністю:

— зваженої системної державної земельної політики щодо формування ринково орієнтованої та екологічно збалансованої моделі земельного устрою (ладу) та землевпорядно-правового механізму реалізації земельних відносин;

— ефективної системи рентного механізму регулювання земельних відносин та землекористування;

— послідовної державної політики щодо збалансованого розвитку земельного, природоохоронного, лісового, водного, рекреаційного законодавства, особливо в частині відносин прав власності на землю та інші природні ресурси, фінансування ведення Державного земельного кадастру, здійснення територіального планування розвитку землекористування та землеустрою, охорони земель і ґрунтів, проведення моніторингу земель, формування інвестиційної привабливості землекористування;

— державної політики щодо формування і розвитку інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення;

— належного фінансування фундаментальної та прикладної землевпорядної науки.

Також, на думку розробників Концепції у варіанті Держгеокадастру, основними факторами, що зумовлюють таку ситуацію, є [7]:

— ігнорування проблеми комплексного підходу організації використання земельних та інших природних ресурсів в розвитку сільських територій у процесі проведення земельної реформи;

— відставання рівня геоінформаційних ресурсів від темпів розвитку і застосування інформаційних і телекомунікаційних технологій та невідповідність існуючих геопросторових даних міжнародним стандартам у сфері географічної інформації/геоматики;

— недостатня інституційна спроможність для обробки всіх міжнародних рекомендацій і директив для створення та використання геопросторових даних та необхідність кадрового оновлення та підвищення професійної підготовки фахівців;

— неналежний рівень координації діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування із здійснення необхідних заходів з територіального планування розвитку землекористування та міжгалузевої інтеграції геопросторових даних, а також недостатній обсяг фінансування.

Відмітимо такі варіанти розв'язання проблеми:

Перший — залишити без змін державну політику у галузі земельних відносин, що обумовить збереження існуючої системи земельного устрою (ладу) та управління земельними ресурсами, не екологічно збалансований та економічно ефективний стан використання земель, загострення соціальних проблем у землекористуванні;

другий — здійснити часткові зміни в системі земельного та іншого природно-ресурсного

законодавства, державного управління земельними ресурсами, збільшити фінансування з державного бюджету заходів з інвентаризації земель, ведення державного земельного кадастру, удосконалення управління перерозподілом земель. Це у свою чергу дасть змогу частково підвищити ефективність земельних відносин і землекористування, проте не забезпечить істотних зрушень у створення умов розвитку екологічного та інвестиційно привабливого землекористування, особливо сільськогосподарського, розвитку земельного ринку, а також ефективного завершення процесів реформування економічних, екологічних та правових відносин власності на землю та інші природні ресурси;

третій — розробити та затвердити Державну цільову програму розвитку земельних відносин, яка дозволить розв'язати більшість соціально-економічних та екологічних проблем міського і сільського землекористування, удосконалення економічних і правових відносин прав власності на землю, розвиток територіального планування землекористування, землеустрою і землевпорядкування, підвищить еколого-економічну ефективність використання та охорони земель, забезпечить пріоритетність вимог екологічної безпеки у використанні земельних та інших природних ресурсів над економічними інтересами, дозволить сформувати інвестиційно привабливе сільськогосподарське та рекреаційне землекористування на селі, забезпечить розвиток національної інфраструктури земельного ринку та геопросторових даних.

Вважаємо, що третій варіант оптимальний для впровадження. Оскільки, вирішення зазначених вище проблем, можливе тільки шляхом розроблення, прийняття та виконання Державної цільової програми розвитку земельних відносин, а саме щодо ефективного завершення процесів реформування економічних, екологічних та правових відносин власності на землю та інші природні. Де метою Програми, повинно бути визначення та реалізація основних напрямів державної політики, спрямованих на удосконалення земельного устрою (ладу), в тому числі земельних відносин, а також забезпечення сприятливих умов для збалансованого розвитку ринково-орієнтованого та екологічно безпечного землекористування міських і сільських територій, сприяння розв'язанню соціальних проблем села та формування інфраструктури земельного ринку і інвестиційно-привабливого сільськогосподарського і рекреаційного землекористування, збереження природних цінностей ландшафтів.

Зокрема проблеми пропонується розв'язати шляхом:

— визначення моделі економічно та соціально орієнтованого і екологічно безпечного земельного устрою (ладу) України та її регіонів;

— визначення пріоритету розвитку землевпорядного територіального планування інвестиційно-привабливого і екологічно безпечного землекористування, особливо сільських територій, в процесі зонування земель за категоріями та типами (підтипами) землекористування із врахуванням придатності земель і цінності інших природних ресурсів;

— удосконалення системи прав власності на землю, особливо державної та комунальної, законодавче введення у земельні відносини суспільної (власність українського народу) та корпоративної власності на землю в процесі розроблення нової концепції земельного законодавства;

— розроблення Стратегії розвитку відносин власності на землю та інші природні ресурси, що забезпечить управління власністю на національному, регіональному та місцевому рівнях та удосконалення інструментарію приватизації, банкрутства, антимонопольного, землевпорядного, містобудівного регулювання земельних відносин;

— забезпечення розроблення та прийняття законів України "Про управління землекористуванням державної і комунальної власності", "Про зонування земель" "Про рекреаційне землекористування", "Про землекористування науки та освіти", "Про садівництво громадян" та оновлення (удосконалення) законів України "Про землеустрій", "Про екологічну мережу України", "Про охорону земель", "Про оцінку земель", "Про державний контроль за використанням та охороною земель" та інших, що пов'язані із формуванням і регулюванням земельних відносин;

— забезпечення створення системи гарантування прав власності на землю та інфраструктури земельного ринку;

— визначення регіональних моделей структури форм сільськогосподарського землекористування (землегосподарювання) із врахуванням природно-економічних та соціальних умов регіонів;

— завершення землевпорядного формування екологічної мережі на місцевому рівні як екологічного каркасу території України;

— забезпечення обов'язкового здійснення землеустрою та землевпорядкування землеволодінь і землекористування для формування і державної реєстрації обмежень у використанні земель;

— забезпечення здійснення класифікації еколого-економічної придатності сільськогос-

подарських земель для вирощування основних культур у розрізі регіонів України;

— визначення організаційного, економічного та землевпорядного механізму введення вартості прав на землю в економіку землекористування, особливо права управління сільськогосподарським землекористуванням;

— удосконалення підходів до нормативної грошової оцінки земель та земельних ділянок на рентних засадах та введення у земельні відносини екологічної антиренти;

— відновлення кількісного та якісного обліку земель, землеволодінь та землекористувань у складі державного земельного кадастру;

— забезпечення створення системи оцінки та бухгалтерського обліку балансової вартості землекористування для всіх форм господарювання;

— розвитку системи стандартизації у сфері землеустрою, охорони земель, державного земельного кадастру, оцінки земельних ділянок, а також мережі геопорталів, створення метаданих та каталогів метаданих.

Здійснення заходів, що викладені дадуть змогу досягти сталого розвитку землекористування та ефективного управління і контролю за використанням та охороною земель, зокрема:

— підвищити ефективність відносин власності на землю, землекористування, особливо сільськогосподарського, природоохоронного та рекреаційного сільських територій та екологічну безпеку використання суспільством земельних ресурсів;

— здійснити раціоналізацію (оптимізацію) землекористування та створити інвестиційно-привабливе і збалансоване використання земельних та інших природних ресурсів;

— збільшити надходження від рентних (ренти I та II) платежів за землю в бюджети всіх рівнів;

— запровадити повноцінний ринок земельної власності, особливо сільськогосподарського призначення, створити умови для кредитування землевласників під іпотеку земельних ділянок та права оренди землі.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

На сьогодні існує ряд негативних чинників, які безпосередньо впливають на розвиток земельних відносин в Україні. Зокрема відсутність системної державної земельної політики, системи рентного механізму регулювання земельних відносин та землекористування, дієвої

інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення, земельного, природоохоронного, лісового, водного, рекреаційного законодавства в частині відносин прав власності на землю та інші природні ресурси, а також планування землекористування та фінансування фундаментальної й прикладної землевпорядної науки.

Важливим кроком для вирішення зазначених проблем є інституційна складова, в якій необхідно задекларувати програму дій з метою досягнення ефективних земельних відносин та загалом, суспільного добробуту та довгострокової продуктивності земельних та інших природних ресурсів і загалом збереження екосистем для наступних поколінь. Вважаємо, що прийняття Концепції державного розвитку земельних відносин в Україні на період до 2030 року сприятиме прийняттю Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2030 року.

Перспективи подальших досліджень полягатимуть у науковому обґрунтуванні моделі земельного устрою (ладу) України та її регіонів і пропозицій щодо заходів Державної програми розвитку земельних відносин на період до 2030 року.

Література:

1. Висоцький Т. Об'єднані територіальні громади є ключовим елементом земельних відносин. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. 11 вересня 2020. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/news/obyednani-teritorialni-gromadi-ye-klyuchovim-elementom-zemelnih-vidnosin-taras-visockij>.

2. Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/250068882> (дата звернення 10.09.2020).

3. Добряк Д. Сучасний стан земельної реформи та перспективи розвитку земельних відносин в Україні. Землевпорядний вісник. 2015. № 4. С. 2—4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zv_2015_4_2

4. Краснолуцький О., Федорова Ю. Здійснення землеустрою на сучасному етапі розвитку земельних відносин. Землевпорядний вісник. 2014. № 4. С. 2—6.

5. Петрук О.В. Формування соціальних пріоритетів у сфері реформування земельних відносин в Україні: дис. ... канд. наук з держ. управл.: 25.00.02. Київ, НАУПУ, 2017. 280 с.

6. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 року № 743-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-2009-%D1%80/print> (дата звернення 09.09.2020).

7. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин та національної інфраструктури геопросторових даних в Україні на період до 2030 року". Офіційний сайт Держгеокадастру України. 6 липня 2020 року. URL: <https://land.gov.ua/info/proekt-rozporiadzhennia-kabinetu-ministriv-ukrainy-pro-skhvalennia-kontseptsii-derzhavnoi-tsilovoi-prohramy-rozvytku-zemelnykh-vidnosyn-ta-natsionalnoi-infrastruktury-heoprostorovykh-danykh-v-uk/> (дата звернення 10.09.2020).

8. Рішення конституційного суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України "Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними" від 25 червня 2019 року № 8-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-19#Text> (дата звернення 10.09.2020).

9. Титаренко Т.Г. Формування та реалізація державної політики регулювання земельних відносин в Україні: дис.... канд. наук з держ. управл.: 25.00.02. Чергінів, ЧНТУ, 2016. 252 с.

10. Третяк А.М., Третяк В.М., Ковалишин О.Ф. Сутнісні ознаки відносин прав власності на землю у контексті розвитку земельних відносин, землеустрою та землекористування та управління. Землевпорядний вісник. № 4. 2019. С. 24—29.

11. Третяк А.М., Третяк В.М., Ковалишин О.Ф., Третяк Н.А. Економіка земельного ринку: базові засади теорії, методології, практики. Львів: СПОЛОМ, 2019. 488 с.

12. Третяк А.М., Третяк В.М., Панчук О.Я. Нова модель земельного устрою в Україні у зв'язку із реформою місцевого самоврядування. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. № 2. 2017. С. 3—13.

13. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Земельна реформа в Україні: тенденції та наслідки у контексті якості життя і безпеки населення. Херсон: Гринь Д.С., 2017. 522 с.

14. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Земельна реформа в Україні: оцінка результатів

у контексті якості життя і безпеки населення. Землевпорядний вісник. 2018. № 11. С. 28—33.

15. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А., Поліщук А.С. Міфи та ризики закону України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення. Агросвіт. № 11, 2020. С. 35—41.

16. Ходаківська О.В. Земельні відносини у сільському господарстві: стан, проблеми та перспективи розвитку. Землевпорядний вісник. 2015. № 7. С. 18—22.

References:

1. Vysots'kyj, T. (2020). "United territorial communities are a key element of land relations", Information and analytical portal of the AIC of Ukraine, [Online], available at: <https://agro.me.gov.ua/ua/news/obyednani-teritorialni-gromadi-ye-klyuchovim-elementom-zemelnih-vidnosin-taras-visockij> (Accessed 10 September 2020).

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "Some issues of management improvements in the area of use and protection of state-owned agricultural lands and their disposition", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250068882> (Accessed 10 September 2020).

3. Dobriak, D. (2015), "The current state of land reform and prospects of land relations in Ukraine", Land Management Journal, vol. 4, pp. 2—4, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zv_2015_4_2 (Accessed 10 September 2020).

4. Krasnoluckyj, O. and Fedorova, Ju. (2014), "Implementation of land management at the present stage of development of land relations", Land Management Journal, vol. 4, pp. 2—6.

5. Petruk, O.V. (2017), "Forming of social priorities in land relations reform in Ukraine", Abstract of PhD in public administration, Mechanisms of public administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), Directive "On approval of the Concept of the State target program for the development of land relations in Ukraine for the period up to 2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-2009-%D1%80/print> (Accessed 9 September 2020).

7. The State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre (2020), Draft Directive of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Concept of the State target program for the development of land relations and national geospatial data infrastructure in Ukraine for the period up to 2030", available at: [https://land.gov.ua/info/proekt-rozporiadzhennia-kabinetu-ministriv-ukrainy-pro-skhvalennia-](https://land.gov.ua/info/proekt-rozporiadzhennia-kabinetu-ministriv-ukrainy-pro-skhvalennia-kontseptsii-derzhavnoi-tsilovoi-prohramy-rozvytku-zemelnykh-vidnosyn-ta-natsionalnoi-infrastruktury-heoprostorovykh-danykh-v-uk/)

[kontseptsii-derzhavnoi-tsilovoi-prohramy-rozvytku-zemelnykh-vidnosyn-ta-natsionalnoi-infrastruktury-heoprostorovykh-danykh-v-uk/](https://land.gov.ua/info/proekt-rozporiadzhennia-kabinetu-ministriv-ukrainy-pro-skhvalennia-kontseptsii-derzhavnoi-tsilovoi-prohramy-rozvytku-zemelnykh-vidnosyn-ta-natsionalnoi-infrastruktury-heoprostorovykh-danykh-v-uk/) (Accessed 10 September 2020).

8. Constitutional Court of Ukraine (2019), "Decision in the case on the constitutional petition of 45 deputies of Ukraine on the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of improving management in use and protection of state-owned agricultural lands", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-19#Text> (Accessed 10 September 2020).

9. Tytarenko, T.G. (2016), Formulation and implementation of state policy of regulation land relations in Ukraine. Abstract of PhD in public administration, Mechanisms of public administration, Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine.

10. Tretiak, A.M. Tretiak, V.M. and Kovalyshyn, O.F. (2019), "Essential features of land ownership relations in the context of land relations development, land management and land use and management", Land Management Journal, vol. 4, pp. 24—29.

11. Tretiak, A.M. Tretiak, V.M. Kovalyshyn, O.F. and Tretiak, N.A. (2019), Ekonomika zemelnogo rynku: bazovi zasady teorii, metodolohii, praktyky [Land market economics: basic principles of theory, methodology, practice], SPOLOM, Lviv, Ukraine.

12. Tretiak, A. Tretiak, V. and Panchuk, O. (2017), "A new model of land system in Ukraine with regard to the local government reform", Land Management, Cadastre and Land Monitoring, vol. 2, pp. 3—13.

13. Tretiak, A.M. Tretiak, V.M. and Tretiak, N.A. (2017), Zemelna reforma v Ukraini: tendentsii ta naslidky u konteksti yakosti zhyttia i bezpeky naselennia [Land reform in Ukraine: trends and consequences in the context of quality of life and security of the population], Hrin D.S., Kherson, Ukraine.

14. Tretiak, A.M. Tretiak, V.M. and Tretiak, N.A. (2018), "Land reform in Ukraine: evaluation of results in the context of quality of life and security of the population", Land Management Journal, vol. 11, pp. 28—33.

15. Tretiak, A.M. Tretiak, V.M. Tretiak, N.A. and Polishchuk, A.S. (2020), "Myths and risks of the law of Ukraine regarding the agricultural land commerce", Agrosvit, vol. 11, pp. 35—41.

16. Hodakivska, O.V. (2015), "Land relations in agriculture: state, problems and prospects of development", Land Management Journal, vol. 7, pp. 18—22.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2020 р.

УДК 338:48

В. С. Білозубенко,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,
регіональних студій та туризму, Університет митної справи та фінансів
ORCID ID: 0000-0003-1269-7207

М. Ю. Разінькова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
регіональних студій та туризму, Університет митної справи та фінансів
ORCID ID: 0000-0002-1590-7428

Н. О. Небаба,

к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
регіональних студій та туризму, Університет митної справи та фінансів
ORCID ID: 0000-0003-1264-106X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.32

ЕКОНОМІКА ТУРИЗМУ

V. Bilozubenko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of International
Economic Relations, Regional Studies and Tourism, University of Customs and Finance

M. Razinkova,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International
Economic Relations, Regional Studies and Tourism, University of Customs and Finance

N. Nebaba,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International
Economic Relations, Regional Studies and Tourism, University of Customs and Finance

ECONOMICS OF TOURISM

У статті розглянуто питання щодо економіки туризму. Визначено, що у сучасному світі для багатьох країн і регіонів інтереси туристського бізнесу стають невід'ємною складовою частиною внутрішньої національної та зовнішньої міжнародної стратегії. Туризм став важливим економічним сектором у багатьох частинах світу, і багато регіонів та місцевих територій визначають грошові надходження від туристів як потенційне джерело економічного зростання

Доведено, що туризм сприяє розвитку величезного економічного потенціалу для тієї країни, яка бажає його розвивати. Зайнятість, обмін валюти, імпорт та податки — це лише декілька способів, завдяки яким туризм може залучати гроші до місцевих бюджетів. Економічне значення туристичної галузі проявляється в такому: туристична економіка становить 5 відсотків світового ВВП; туризм становить 6—7 відсотків загальної зайнятості; міжнародний туризм посідає четверте місце (після палива, хімікатів та автомобілебудування) у світовому експорті; індустрія туризму оцінюється в 1 трильон доларів на рік; на туризм припадає 30 відсотків світового експорту комерційних послуг; туризм становить 6 відсотків від загального експорту; туризм є основним джерелом іноземної валюти для третини країн, що розвиваються, і половини менш економічно розвинених країн.

The article deals the issue of tourism economics. It is determined that in the modern world for many countries and regions the interests of the tourism business are becoming an integral part of domestic and foreign international strategy. Tourism has become an important economic sector in many parts of the world, and many regions and local areas identify cash flow from tourists as a potential source of economic growth.

It was prove that tourism contributes to the development of huge economic potential for the country would want to develop it. Employment, currency exchange, imports and taxes are just a few of the ways in which tourism can attract money to local budgets. The economic importance of the tourism industry is as follows: the tourism economy accounts for 5 percent of world GDP. Tourism accounts for 6—7 percent of total employment; international tourism ranks fourth (after fuel, chemicals and automotive) in world exports; the tourism industry is estimated at \$ 1 trillion a year; tourism

accounts for 30 percent of world exports of commercial services. Tourism accounts for 6 percent of total exports; tourism is the main source of foreign exchange for a third of developing countries and half of less economically developed countries.

It was substantiated that tourism is an important object of economic policy pursued by governments, as it: provides foreign exchange earnings; increases employment; creates economic activity. One of the biggest advantages of tourism is the ability to make a profit from foreign exchange earnings. The cost of tourism brings income to the economy of the host country. The profits that the host country earns from tourism can be reinvested in the economy. Tourism promotes job creation: from hotel managers to theme park employees. It supports about 7% of employees worldwide. There are two types of employment in the tourism industry: direct and indirect.

It is determined that tourism is a real global force for economic growth and development, contributing to the creation of new and better jobs and serving as a catalyst for innovation and entrepreneurship. The growth in the number of international arrivals and revenues from the tourism industry continues to outpace the world economy.

Ключові слова: туризм, туристичний продукт, туристичні напрямки, бізнес, економіка.
Key words: tourism, tourist product, tourist destinations, business, economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Туризм став важливим суспільно-економічним явищем двадцятого століття. У сучасному світі для багатьох країн і регіонів інтереси туристського бізнесу стають невід'ємною складовою частиною внутрішньої національної та зовнішньої міжнародної стратегії. Туризм став важливим економічним сектором у багатьох частинах світу, і багато регіонів та місцевих територій визначають грошові надходження від туристів як потенційне джерело економічного зростання. Оскільки доходи від туризму можуть сприяти розвитку місцевої економіки, багато громад прагнуть активізувати туристичну діяльність. "У якості одного з можливих шляхів пошуку та формування джерел отримання прибутку для ОТГ є розвиток туризму та готельного господарства" [1]. "Одним з головних завдань сучасності є створення високорозвинутої сфери обслуговування, що дозволить повніше задовольняти потреби населення. Туризм, як вид активного відпочинку, в цьому відношенні універсальний і набуває все більшої популярності. Збільшення вільного часу людей, зростання їх доходів, підвищення рівня освіти і культури сприяють розвитку їх потреб в туризмі" [2].

Вирішення проблем управління економічними відносинами в сфері туризму вимагають особливої уваги та відповідальності. До теперішнього часу не розроблена комплексна концепція управління економічним розвитком українського туризму. Тому актуальним завданням дослідження є виявлення позитивних та негативних чинників розвитку економіки туризму.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми, пов'язані з розвитком туризму, фінансовим забезпеченням, інноваціями, роз-

робкою стратегії досліджували такі вітчизняні вчені: Макачук І.М., Перчук О.В., Перчук О.В. [2], Євтушенко О.В., Курінна А.Т. [3], Тринько Р.І., Григор'єва Я.В. [7], Юрченко Ю.Ю. [9], Яковлев Г.А. [9], Миронов Ю.Б., Свидрук І.І., Топорницька М.Я. [10], Мазаракі А.А., Мельниченко С.В., Михайліченко Г.І., Ткаченко Т.І. [11] та ін.

Велике значення для дослідження розвитку та управління туристичним бізнесом мають публікації ООН, Всесвітньої організації туризму (UNWTO) [4—6], Міжнародного офіційних туристичних організацій (IUOTO) та інших міжнародних організацій, які глобально акумулюють інформацію, а також досліджують певні проблеми пов'язані їх діяльністю.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — аналіз туристичної галузі в контексті впливу на економіку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Туристична галузь є однією із найбільших галузей у світі. Хоча її фактичну величину важко точно визначити, економічний потенціал туристичної галузі є незаперечним. "Індустрія туризму в сучасному розумінні — це одна із прибуткових і динамічних галузей у світовому господарстві. За умов розбудови української держави туризм має стати дієвим засобом формування ринкових механізмів господарювання, надходження чималих коштів до державного бюджету, однією із форм раціонального використання вільного часу, залучення широких груп населення до пізнання історико-культурної спадщини, проведення змістовного дозвілля, вивчення історії рідного краю" [3].

Туризм сприяє розвитку величезного економічного потенціалу для тієї країни, яка бажає його розвивати. Зайнятість, обмін валюти,

імпорт та податки — це лише декілька способів, завдяки яким туризм може залучати гроші до місцевих бюджетів. Згідно з даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) за останні роки кількість туризму зростає у світовому масштабі експоненціальними темпами. Кількість міжнародних туристичних прибуттів у 2019 році досягла близько 1,5 мільярда позначок, що на 4%, або на 54 мільйони перевищує показники 2018 року, у 2018 — 1,4 мільярда позначок, у 2017 році — 1,32 мільярда позначок, у 2016 році — 1,2 мільярда позначок [4—6]. 2019-й став для світового туризму вже десятим поспіль роком з позитивною динамікою. Існує низка причин цього зростання, включаючи вдосконалення технологій, збільшення наявного доходу, зростання бюджетних авіакомпаній та бажання людей подорожувати, пізнавати частіше нові країни, їхні традиції тощо. Наведемо приклад декількох фактів щодо економічного значення туристичної галузі у всьому світі [4]:

1. Туристична економіка становить 5 відсотків світового ВВП.

2. Туризм становить 6—7 відсотків загальної зайнятості.

3. Міжнародний туризм посідає четверте місце (після палива, хімікатів та автомобілебудування) у світовому експорті.

4. Індустрія туризму оцінюється в 1 трильйон доларів на рік.

5. На туризм припадає 30 відсотків світового експорту комерційних послуг.

6. Туризм становить 6 відсотків від загального експорту.

7. Туризм є основним джерелом іноземної валюти для третини країн, що розвиваються, і половини менш економічно розвинених країн.

Туризм є вагомим об'єктом економічної політики, яку проводять уряди, оскільки він: забезпечує валютні надходження; збільшує зайнятість; створює економічну діяльність. Однією з найбільших переваг туризму є можливість отримувати прибуток за рахунок валютних надходжень. Витрати на туризм приносять дохід економіці країни, що приймає туристів. Прибуток, який приймаюча країна заробляє на туризмі, може бути потім реінвестований в економіку. Звичайно управління фінансами в кожній країні є індивідуальними та відрізняється від інших країн у всьому світі. Деякі країни можуть витратити ці гроші на подальший розвиток своєї туристичної галузі, інші — на державні послуги, такі як освіта або охорона здоров'я, а деякі зазнають надзвичайної корупції [7].

Кожна валюта має свій ціну, деякі коштують дорожче від інших, тому країни орієнтуються на туристів з певних розвинених регіонів. Такі валюти як британський фунт, американський, австралійський та сингапурський долари та євро є бажаними для країн з малорозвинутою економікою та низьким рівнем життя. Туризм є однією з п'яти основних експортних категорій для цілих 83% країн і є основним джерелом валютних надходжень принаймні для 38% країн у усьому світі [8].

Туризм сприяє надходження доходів, які потім можливо інвестувати в розвиток інших галузей. Прямі внески генеруються за рахунок податків на доходи від туристичної зайнятості та туристичного бізнесу та податків на виїзд. Наприклад, Японія відома своїми високими податками на виїзд. Прямий внесок туристичної галузі до ВВП — це сума прямих туристичних витрат резидентів чи нерезидентів у державі для відрядження та відпочинку, а також цільових державних витрат на утримання туристичних визначних пам'яток. Розраховується як обсяг виробництва послуг, які туристи надають у відносних або абсолютних вимірах [9]. За даними Всесвітньої туристичної організації, прямий внесок подорожей та туризму у ВВП у 2019 році склав 2849,2 мільярда доларів, що на 3,6% зріс в порівнянні з минулим 2018 роком, який складав 2750,7 мільярда доларів (3,2% ВВП) [4—6].

Непрямий внесок надходить від товарів та послуг, що надаються туристам, які безпосередньо не пов'язані з туристичною галуззю. Візьмемо, наприклад, їжу. Турист може придбати їжу в місцевому супермаркеті. Супермаркет не пов'язаний безпосередньо з туризмом, але якби не туризм, його доходи не були б такими високими, оскільки туристи не ходили б там робити покупки. Існує також дохід, який генерується за рахунок індукованих внесків. На це припадають гроші, витрачені людьми, які зайняті в туристичній галузі. Це може включати, серед іншого, витрати на житло, харчування, одяг та дозвілля. Це все сприятиме зростанню економічної активності в районі, де розвивається туризм. Індукований внесок туристичної галузі у ВВП передбачає собою частину ВВП, що формується за рахунок доходу певних осіб, які прямо чи опосередковано зайняті в туристичній індустрії [9].

Туризм сприяє створенню робочих місць: від менеджерів готелів до працівників тематичного парку. Він підтримує близько 7% працівників у світі. У туристичній галузі є два типи зайнятості: пряма та непрямая. Пряма зайнятість

включає робочі місця, які безпосередньо пов'язані з туристичною галуззю. Сюди можна віднести персонал готелю, персонал ресторану або таксистів. Непряма зайнятість включає робочі місця, які технічно не базуються на туристичній галузі, але пов'язані з туристичною галуззю. Саме через ці непрямі взаємозв'язки дуже важко точно виміряти економічну цінність туризму. Також важко сказати, скільки людей зайнято, прямо чи опосередковано, в туристичній галузі. Крім того, багато неформально зайнятих в цій сфері можуть офіційно не враховуватися. Саме з цієї причини деякі фахівці припускають, що фактичні економічні вигоди від туризму можуть бути вдвічі більшими, ніж статистичні цифри [10].

Всі надходження від туризму, як офіційні, так і неофіційні, потенційно можуть сприяти розвитку місцевої економіки. Якщо буде налагоджений стійкий туризм, грошові надходження будуть спрямовані в розвиток тих галузей, які найбільше принесуть користь місцевій громаді. Наприклад, туристичні ініціативи для бідних (туризм, який призначений для допомоги бідним) або волонтерські туристичні проекти. Уряд може реінвестувати грошові надходження на державні послуги, а гроші, зароблені працівниками туризму, будуть витрачені в місцевій громаді. Це називається ефектом мультиплікатора. Ефект мультиплікації стосується витрат в одному місці, що створює економічні вигоди в інших місцях [11].

У туристичній галузі постійно розвивається приватний сектор, і володіння бізнесом у приватному секторі може бути надзвичайно вигідним. Це має місце тим більше в останні роки через зростання популярності економіки спільного використання та таких інновацій як Airbnb — онлайн-майданчик для розміщення, пошуку і короткострокової оренди приватного житла по всьому світу та Uber — американська міжнародна публічна компанія з Сан-Франциско, яка створила однойменний мобільний додаток для пошуку, виклику і оплати таксі або приватних водіїв і доставки їжі, які стимулюють ріст бізнесу в місцевій громаді.

На жаль, туристична галузь має кілька негативних економічних наслідків. Туризм має багато прихованих витрат, що може мати несприятливі економічні наслідки для приймаючої країни. Хоча такі негативні наслідки добре задокументовані в туристичній літературі, багато туристів не підозрюють про негативні наслідки, які можуть спричинити їх дії. "Сучасна українська індустрія туризму характеризується, як сфера економіки, орієнтована переваж-

но на вивіз капіталу. Наявний стан у сфері туризму посилюється також загальними проблемами економічного та соціального характеру, що істотно обмежує в'їзні потоки туристів і веде до економічних втрат" [10].

Економічні втрати в туризмі — це коли витрачені гроші не залишаються в країні, а потрапляють в інше місце; отже, обмежуючи економічні вигоди від туризму для приймаючого пункту призначення. Наприклад, "витік" туристичних доходів в Таїланді становить близько 70%, в Індії — 40%. У деяких країнах-курортах Карибського басейну — до 80%. Навіть у найрозвиненіших країнах Західної Європи, Німеччини чи Австрії, за даними Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), втрати туристичних доходів складають від 10% до 20%. Можна припустити, що в Україні розміри "витоку" відповідають показникам — 40—50% [12]. Найбільшими "винуватцями" економічних витоків є транснаціональні корпорації та корпорації, що перебувають у міжнародній власності, відпочинок за системою "все включено", такий вид отримав назву "анклавний" туризм. Це означає, що туристи витратять дуже мало в ході поїздки, і місцевий бізнес як би виключається з прибутковою ланцюжка. Найбільше від нього страждають карибські курорти: туристів, які подорожують в морських круїзах, строго обмежують у покупках на березі.

Іншим негативним економічним впливом туризму є вартість інфраструктури. Розвиток туризму може коштувати місцевим органам влади та місцевим платникам податків великих грошей. Туризм може вимагати від уряду вдосконалення аеропорту, доріг та іншої інфраструктури, що є достатньо затратними. Гроші, витрачені в цих сферах, можуть зменшити державні кошти, необхідні в інших критичних сферах, таких як освіта та охорона здоров'я.

Приплив туристів призводить до збільшення цін на споживчі товари і нерухомість. Наприклад, у Белізі (країна на березі Карибського моря) місцеве населення страждає через зростання цін (8% у рік), який стимулюється потоком багатих іноземних туристів. Неповдалік у Коста-Ріці 65% нерухомості на узбережжі скуплено іноземцями, оскільки ціни є занадто високими для місцевого населення [12]. Збільшення попиту на основні послуги та товари з боку туристів часто спричиняє підвищення цін, що негативно впливає на місцевих жителів, дохід яких не зростає пропорційно.

Вжиття заходів для забезпечення стійкого управління туризмом може допомогти пом'якшити цей негативний економічний вплив туриз-

му. Такі методи, як працевлаштування лише місцевих жителів, обмеження кількості готелів із системою "все включено" та заохочення придбання місцевих продуктів та послуг.

В окремих випадках залежність від туристичних доходів стає критичною. Наприклад, рекордні 83% робочих на Мальдівах (острова Індійського океану) працюють у сфері туристичного обслуговування. 40% ВВП Мальти також створюється в туристичній галузі [12].

Якщо з якихось причин "туризму" в приймаючій країні починає бракувати, то важливо, щоб вона мала альтернативну стратегію отримання грошових надходжень. Якщо така стратегія відсутня, то така країна ризикує зазнати серйозних фінансових труднощів, якщо в туристична індустрія занепаде. Наприклад, у Гамбії 30% робочої сили прямо чи опосередковано залежить від туризму. У невеликих острівних державах, що розвиваються, відсоток може коливатися від 83% на Мальдівах до 21% на Сейшельських островах і 34% на Ямаїці. Інші проблеми, які можуть призвести до падіння туризму, включають економічну рецесію, стихійні лиха та зміну структури туризму. Надмірна залежність від туризму несе ризики для економік, що залежать від туризму, а це може мати руйнівні наслідки [11; 12].

Останній негативний економічний вплив туризму — це іноземна власність та управління нею. Оскільки підприємництво у розвинених країнах стає все дорожчим, багато підприємств вирішують їхати за кордон. Як правило, це не є позитивною тенденцією для економіки приймаючої країни. Іноземні компанії часто привозять своїх співробітників, тим самим обмежуючи економічний вплив збільшення зайнятості. Зазвичай вони також експортують значну частину свого доходу до країни, де вони базуються.

Звичайно 2020 рік ознаменувався таким катастрофічним явищем як пандемія вірусу COVID-19, яке виплинуло на економіку всіх країн, в тому числі на економіку туризму. Пандемія вірусу COVID-19 має такі економічні потрясіння: глобальне безробіття, зменшення світового ВВП, зменшення доходів домогосподарств, зростання бідності серед населення. Виходячи з різних сценаріїв впливу COVID-19 на зростання світового ВВП, попередні оцінки МОП вказують на зростання безробіття в світі від 5,3 млн ("оптимістичний" сценарій) до 24,7 млн ("песимістичний" сценарій). "Найбільш імовірний" сценарій передбачає збільшення на 13 мільйонів (7,4 мільйона у країнах з високим

рівнем доходу) [13]. Тому логічно припустити, що в 2020 році економіка туризму втратила значну кількість туристів та прибутку.

ВИСНОВКИ

Отже, туризм є справжньою глобальною силою економічного зростання та розвитку, сприяючи створенню нових і кращих робочих місць та слугуючи каталізатором для інновацій та підприємництва. Зростання кількості міжнародних прибуттів і доходів від туристичної галузі продовжує випереджати світову економіку. Експорт туризму зростає швидше, ніж експорт товарів, зменшуючи при цьому торговий дефіцит в багатьох країнах. Однак не всі економічні наслідки туризму є позитивними. Становлення та розвиток туристичної галузі передбачає великі початкові та поточні витрати. Для того щоб забезпечити максимізацію позитивних економічних наслідків туризму, потрібно ретельне управління туристичною галузю. Управління туризмом на стійкій основі є актуальним завданням для кожної країни, що приймає туристів. Особливо в період цифровізації, коли інновації стають доступними та породжують соціальні зміни.

Література:

1. Рябев А.А., Покогодна М.М., Абрамов В.В. Підвищення ефективності об'єднаних територіальних громад за рахунок їх спеціалізації в сфері туризму та готельного господарства. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2020. № 1. С. 186—202.
2. Макаруч І.М. Перчук О.В., Перчук О.В. Туристичні ресурси та інфраструктура як важливі складові розвитку економіки та туризму регіону. Економічний вісник університету. 2020. Вип. 45. С. 93—99.
3. Євтушенко О.В., Курінна А.Т. Роль туризму в розвитку національної економіки України. Бізнес Інформ. 2018. № 11. С. 249—257.
4. United Nations Economic Impact Report. URL: https://tourlib.net/wto/WTO_highlights_-2019.pdf
5. United Nations Economic Impact Report. URL: https://tourlib.net/wto/WTO_highlights_-2018.pdf
6. United Nations Economic Impact Report. URL: https://tourlib.net/wto/WTO_highlights_-2017.pdf
7. Тринько Р.І., Григор'єва Я.В. Джерела фінансування туристичної галузі: проблеми та шляхи вирішення. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2015. Вип. 11. С. 35—39.

8. Юрченко Ю.Ю. Механізм адаптації закордонного досвіду туристичної діяльності в економіку України. Економіка та держава. 2016. № 12. С. 13—18.

9. Яковлев Г.А. Экономика и статистика туризма: учеб. пособие. М.: РДЛ, 2003. 240 с.

10. Миронов Ю.Б., Свидрук І.І., Топорницька М. Я. Стратегічне маркетингове планування в туризмі. Науковий вісник НЛТУ України. 2020. Т. 30, № 1. С. 94—98.

11. Інновінг в туризмі: монографія / А.А. Мазаракі, С.В. Мельниченко, Г.І. Михайліченко, Т.І. Ткаченко та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 532 с.

12. Тиждень "Аргументи і Факти". № 46. URL: <https://aif.ua/society/956246>

13. International Labour Organization. URL: <https://www.ilo.org/global/langen/index.htm>

References:

1. Riabiev, A. A. Pokolodna, M. M. and Abramov, V. V. (2020), "Abramov VV Improving the efficiency of united territorial communities through their specialization in tourism and hospitality", *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva*, vol. 1, pp. 186—202.

2. Makarchuk, I. M. Perchuk, O. V. and Perchuk, O. V. (2020), "Tourist resources and infrastructure as important components of economic development and tourism in the region", *Ekonomicnyi visnyk universytetu*, vol. 45, pp. 93—99.

3. Ievtushenko, O. V. and Kurinna, A. T. (2018), "The role of tourism in the development of the national economy of Ukraine", *Biznes Inform*, vol. 11, pp. 249—257.

4. United Nations Economic Impact Report (2019), available at: https://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2019.pdf (Accessed 6 October 2020).

5. United Nations Economic Impact Report (2018), available at: https://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2018.pdf (Accessed 6 October 2020).

6. United Nations Economic Impact Report (2017), available at: https://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2017.pdf (Accessed 6 October 2020).

7. Trynko, R. I. and Hryhorieva, Ya. V. (2015), "Sources of financing the tourism industry: problems and solutions", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, vol. 11, pp. 35—39.

8. Iurchenko, Yu. Yu. (2016), "The mechanism of adaptation of foreign experience of tourist activity in the economy of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 13—18.

9. Yakovlev, G. A. (2003), *Ekonomika i statistika turizma* [Economics and statistics of tourism], RDL, Moscow, Russia.

10. Myronov, Yu. B. Svydruk, I. I. and Topornytska, M. Ya. (2020), "Strategic marketing planning in tourism", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 30, no. 1, pp. 94—98.

11. Mazaraki, A.A. Melnychenko, S.V. Mykhailichenko, H.I. and Tkachenko, T.I. (2016), *Innovin v turyzmi* [Innovation in tourism], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

12. Arhumenty i Fakty (2007), "Tourism to help", available at: <https://aif.ua/society/956246> (Accessed 7 October 2020).

13. International Labour Organization (2020), available at: <https://www.ilo.org/global/langen/index.htm> (Accessed 7 October 2020).

Стаття надійшла до редакції 17.10.2020 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 620.9:338.432

І. В. Гончарук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-1599-5720

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19.38

ФОРМУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЯК ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ*

I. Honcharuk,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,
Vinnytsia National Agrarian University

FORMING THE ENERGY INDEPENDENCE AS A BASIS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

У статті розглядається агропромисловий комплекс як сфера забезпечення не лише продовольчої, а й енергетичної незалежності. Зосереджено увагу на дослідженні двох Цілей сталого розвитку: подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства; забезпечення доступу до ефективних сучасних джерел енергії для всіх. Охарактеризовано визначення теоретико-методологічних засад формування енергетичної незалежності як основи сталого розвитку агропромислового комплексу. Запропоновано методичну структуру і сутність категорійного апарату визначення методологічних засад формування енергетичної незалежності агропромислового комплексу. Здійснено методологічне сегментування теоретичної моделі формування енергетичної незалежності агропромислового комплексу.

У рамках заявленої теоретичної моделі, виділено організаційно-статусні сектори формування енергетичної незалежності: макроекономічні або національні — гарантування наявності достатньої кількості (обсягу) енергоресурсів і потенціалу поновлювання використаних; мезоекономічні: регіональні і або галузеві — сукупні складові формування енергетичної незалежності, представлені фактами забезпечення підприємництва, а також можливостями використання відновлювальних джерел енергії; мікроекономічні: село (адміністративна одиниця), підприємство (господарський суб'єкт) — ресурсна база досягнення енергетичної автономії на певному рівні забезпечення енергетичної незалежності.

Досліджено, що формування енергетичної незалежності агропромислового комплексу, на засадах сталого розвитку, можливе за рахунок виробництва та використання відновлювальних джерел енергії. Для аграрного сектора це дозволить не лише забезпечити його енергетичну автономізацію, а й зменшити вплив чинника сезонності; стабілізувати вартісну складову формування конкурентоспроможності галузі за рахунок оптимізації чинника вартості енергії; покращити екологію та стати додатковим чинником завантаження потужностей переробної промисловості.

The article considers the agro-industrial complex as a sphere of ensuring not only food but also energy independence. The focus is on the study of two goals of sustainable development: overcoming hunger, achieving food security, improving nutrition and promoting sustainable agricultural development; ensuring access to efficient modern energy sources for

* Стаття є частиною НДДКР "Розробка новітньої концепції використання відходів сільського господарства для забезпечення енергетичної автономії аграрних підприємств" номер державної реєстрації 0119U100786.

everyone. The definition of theoretical and methodological bases of forming the energy independence as a basis for sustainable development of agro-industrial complex has been characterized. The methodical structure and essence of the categorical device of the definition of methodological bases of forming the energy independence of the agro-industrial complex has been offered. The methodological segmentation of the theoretical model of forming the energy independence of the agro-industrial complex has been conducted.

Within the framework of the declared theoretical model, organizational and status sectors of forming the energy independence have been distinguished: macroeconomic or national — guaranteeing the availability of a sufficient amount (volume) of energy resources and the potential for renewal ones; mesoeconomic: regional and or sectoral — the aggregate components of forming the energy independence, represented by the facts of entrepreneurship, as well as opportunities for the use of renewable energy sources; microeconomic: village (administrative unit), enterprise (business entity) — the resource base for achieving energy autonomy at a certain level of energy independence.

It has been proved that forming the energy independence of the agro-industrial complex on the basis of sustainable development, is possible due to the production and use of renewable energy sources. For the agricultural sector, this will not only ensure its energy autonomy, but also reduce the impact of seasonality; will stabilize the cost component of forming the competitiveness of the industry by optimizing the energy cost factor; to improve the environment and become an additional factor in the utilization capacity of the processing industry.

Ключові слова: енергетична незалежність, енергетична безпека, продовольча безпека, агро-промисловий комплекс, сталий розвиток, енергоощадність, енергоефективність, відновлювальні джерела енергії.

Key words: energy independence, energy security, food security, agro-industrial complex, sustainable development, energy saving, energy efficiency, renewable energy sources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Агропромисловий комплекс — провідна сфера господарювання, яка, найперше, відіграє визначальну роль у формуванні продовольчої безпеки та забезпеченні інших галузей сировиною. Функціонування комплексу в сучасних реаліях глобального представлення про перспективу має будуватися на засадах реалізації цілей і пріоритетів сталого розвитку. Сучасні галузеві реалії розбудови агропромислового комплексу відзначаються поглибленням інноваційності, забезпеченням енергоефективності використання відновлюваних джерел енергії. Природно-економічна специфіка комплексу дозволяє здійснювати формування його енергетичної незалежності внутрігалузовим ресурсом відновлюваних джерел енергії. Потрібно також відзначити, що проблема потребує наукового вирішення, адже є актуальною у контексті вироблення механізму досягнення Цілей сталого розвитку, визначених ООН, до 2030 року. Зокрема проблемі відповідає Ціль 7: "Забезпечення доступу до ефективних сучасних джерел енергії для всіх". Формування енергетичної незалежності відповідає засадам сталості, особливо за спроможністю використання потенціалу відновлюваних джерел енергії. Держави, які володіють таким потенціалом понад гарантії продовольчої безпеки, мають змо-

гу досягти сталого розвитку агропромислового комплексу. Заявлені концептуальні позиції є вагомим мотиваційним методичним підґрунтям для обґрунтованості пріоритетного розкриття й оцінок засад організаційно-економічних умов енергетичної незалежності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукова спільнота відзначається розширенням дискусії про залучення агропромислових ресурсів до вирішення енергетичної проблеми. Це питання набуває важливості у зв'язку з розширенням пошуку шляхів досягнення сталого розвитку. Водночас наріжним каменем наукового дискурсу є дослідження меж між гарантіями продовольчої безпеки і досягненням енергетичної незалежності. Вітчизняні науковці наголошують, що пріоритетом для агропромислового комплексу все ж таки є вирішення продовольчої проблеми. Така проблема глобальна — "охоплює понад половину країн світу" [1, с. 8]. Також зроблено висновок, що саме з сенсу пріоритетного гарантування продовольчої безпеки інтерпретовано Ціль сталого розвитку: подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства [2; 3]. У нашому контексті розгляду питання ця

ціль має бути інстальована в систему пізнання методології обґрунтування засад формування енергетичної незалежності агропромислового комплексу.

Наукова дискусія спрямована у русло визначення межі допустимих рівнів використання агропромислового потенціалу на досягнення продовольчої і енергетичної безпеки. Цю методологічну позицію конструктивно відстоюють Г. Калетнік [4—6; 20], І. Кириленко [8], Б. Панасюк [9], О. Шпичак [10; 11], О. Шпикуляк [22], Ю. Норберг [12], М. Сичевський [13], І. Яснолоб [14], Я. Блюм [17], Т. Ємчик [7], І. Глотова [19] та інші. Але науковці, переважно, на перше місце ставлять заходи з вирішення продовольчої проблеми, а потім заявляють можливість спрямування агропромислових ресурсів на виробництво енергії. Вважається, що формування енергетичної незалежності, особливо для України, цілком можливе і доцільне завдяки ексклюзивному потенціалу, яким володіє національний агропромисловий комплекс у можливостях виробництва відновлюваних джерел енергії. І цей фактор можна використовувати без погіршення національної продовольчої безпеки. Ми вважаємо, що за раціональної організаційно-інституційної побудови відносин у системі агропромислового комплексу, формування його енергетичної незалежності цілком можливе на базі створених цієї галузю відновлюваних джерел енергії. Водночас контекст Цілі ООН: Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства, не буде порушено — лише можуть бути змінені вектори структури експорту сільськогосподарської продукції-сировини. Збалансування інтересів учасників ринку продовольства і ринку відновлюваних джерел енергії — методологічний базис у визначенні засад формування енергетичної незалежності агропромислового комплексу.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — охарактеризувати визначення теоретико-методологічних засад формування енергетичної незалежності як основи сталого розвитку агропромислового комплексу.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Агропромисловий комплекс — системоутворювальна галузь економіки, яка володіє креативним відновлювальним потенціалом. Ця особливість у системі реалізації пріоритетів енергетичної незалежності методологічно

відповідає фактору сталості. Обґрунтування засад енергетичної незалежності агропромислового комплексу відповідає орієнтирам сталості, бо проблема методично зіставна з Цілями сталого розвитку на період до 2030 року [2; 3]: подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства; забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх; створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям; захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття [2; 3].

Виділені нами Цілі сталого розвитку серед усієї сукупності визначеної ООН [2; 3] відповідають концептуальним критеріям результативності у досягненні сталого розвитку агропромислового комплексу. Це: з одного боку, означає розбудову ефективної системи господарювання для гарантування національної продовольчої безпеки; з іншого — активне задіяння агропромислового потенціалу у розвитку відновлюваної енергетики. Кожна з наведених вище Цілей сталого розвитку по-своєму інтерпретована, що представляємо в нашій характеристиці.

Наприклад, заявлене багатьма дослідниками твердженнями, що функціонування агропромислового комплексу за пріоритетну мету ставить гарантування продовольчої безпеки не піддається сумніву. Як відзначив В. Микитюк: "Глобальна продовольча проблема — чи не найдавніша з усіх глобальних проблем людства. Дефіцит продуктів супроводжував людство на всіх етапах його цивілізаційного розвитку. Голод — як крайній її прояв — обрушувався на маси людей і в давнину, і в середні віки, і в періоди нової та новітньої історії. Не випадково ще раніше було зроблено висновок, що історія людства завжди була історією боротьби за "хліб насущний" [18, с. 67—68]. Ця думка охоплює засади визначення ролі продовольчої проблеми в існуванні людства. Проте значний потенціал відновлюваних джерел енергії, спродуктованих агропромисловим комплексом може бути продуктивно використаний для досягнення енергетичної незалежності. Але безперечно головна умова для цього — гарантування продовольчої безпеки — це головний критерій методологічної ув'язки забезпечення обох

практик (продовольча безпека "проти" енергетичної незалежності). Тобто Ціль: подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства — потребує пріоритетного врахування при формуванні енергетичної незалежності агропромислового комплексу.

Вирішення досліджуваної проблеми також ув'язується з Ціллю ООН: забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх [2; 3]. Ця ціль досягається у тому числі за рахунок формування енергетичної незалежності агропромислового комплексу — галузі, яка в першу чергу спроможна забезпечити суспільству доступ до надійних джерел енергії — за рахунок чинника відновлюваності. Тому вона органічно вписується у позиції розкриття піднятої у статті проблеми, передусім методично. Обґрунтованість такого висновку пов'язуємо з тим, що агропромислова галузь володіє ексклюзивною сукупністю можливостей формування енергетичної незалежності у контексті досягнення сталого розвитку.

Теоретичне моделювання засад енергетичної незалежності агропромислового комплексу пов'язане з Ціллю сталого розвитку ООН: створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям [2; 3]. Відповідно виробництво і використання відновлюваних джерел енергії, досягнення енергоефективності, потребує розробки інновацій, що пріоритетні загалом для досягнення критеріїв сталості. Інноваційним вважаємо сам підхід до формування енергетичної незалежності за рахунок застосування потенціалу агропромислового комплексу. Галузева інноваційність глобальна і системна, адже людство потребує продовольства, а його виробництво — значної кількості енергії. Обидва чинники взаємодоповнюювані і взаємозалежні у досягненні критеріїв сталості. Надійність, стійкість і сучасність джерел енергії біологічного походження — це результат, який доступний галузі завдяки природним особливостям її функціонування.

Наступний методологічний критерій характеристики засад формування енергетичної незалежності агропромислового комплексу, в рамках досягнення сталості, є Ціль ООН: захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвернення) процесу деградації земель та

зупинка процесу втрати біорізноманіття [2; 3]. Досягнення заданої цілі напряду пов'язане з формуванням енергетичної незалежності агропромислового комплексу, перш за все, за рахунок налагодження механізму виробництва і використання відновлюваних джерел енергії аграрного походження. У цьому вся суть проблеми, адже ці джерела, при їх використанні з економічних позицій, здатні вплинути на процеси сезонності — пом'якшуючи її подовженням періоду виробництва. Це надзвичайно важливий критерій сталості для агропромислового виробництва, адже галузь сезонна.

Аргументованість наведеного представлення методології обґрунтування засад формування енергетичної незалежності як основи сталого розвитку агропромислового комплексу очевидна. Заявлені цілі враховуємо як методологічний орієнтир у побудові стратегії, для характеристики галузевих пріоритетів, а також у формуванні засад глобального життєвого процесу, побудові інноваційних систем господарювання.

Тому й на переконання багатьох вчених [19—23] серед моделей сучасного світосприйняття найбільш доцільними для побудови є системи господарювання, які забезпечують енергоефективність та енергозбереження. Агропромисловий комплекс відзначається саме такими ознаками. На формуванні енергетичної незалежності за використання відновлюваних джерел енергії досягається можливість реалізації пріоритетів сталого розвитку.

Енергетична незалежність як статус, характеризований визначеними ресурсними показниками, забезпечує енергоефективність та енергоощадність. Персоніфіковано до агропромислового комплексу відзначаємо, що методологічну базу обґрунтування засад енергетичної незалежності агропромислового комплексу становить пріоритет формування потенціалу і утворення механізму розвитку виробництва та використання відновлюваних джерел енергії сільськогосподарського походження. Важливо зауважити про теоретичну і практичну відповідність цієї ідеї, адже аграрна галузь має чималий потенціал задоволення власних енергетичних потреб. Сільське господарство створює додатковий продукт, демонструє природне самовідтворення і тому його можна вважати автономною галуззю, яка за певних сприятливих умов збалансованого розвитку здатна досягати енергетичної незалежності.

Таблиця 1. Методична структура і сутність категорійного апарату визначення методологічних засад формування енергетичної незалежності агропромислового комплексу

Категорія	Оцінка методичного співвідношення з енергетичною незалежністю
Енергоощадність	Відзначає ефекти балансування вигод і витрат у формуванні енергетичної незалежності через оцінки наявності технологій ощадливого використання джерел енергії. Формується на рівні господарського механізму і у системі підприємницької діяльності
Енергетична безпека	Характеризує інституційний статус економіки, галузі у контурах її захищеності від деструктив пропозиції енергетичних ресурсів. Формується на рівні держави, галузі за рахунок енергетичного потенціалу та ресурсів залучених на глобальному ринку
Енерго-ефективність	Квінтесенція сукупних ефектів формування і використання джерел енергії, залежно від техніко-технологічного розвитку економіки та енергоощадності, структури споживання. Формується під впливом технологій, способу організації виробництва і праці, традицій бережливого використання енергії населенням

Джерело: сформовано автором на основі опрацювання літературних джерел [1—25] та власних теоретико-методичних узагальнень.

Особливим є спосіб досягнення енергетичної незалежності агропромислового комплексу. В основі процесу або ж механізму — формування організованої системи виробництва-використання біологічних джерел енергії за походженням із сільськогосподарської продукції-сировини. Логічно було б наголосити, що у разі реалізації засад енергетичної незалежності: проявляється економічний і соціальний ефект; досягаються критерії енергоефективності, енергоощадності і головне — енергетичної безпеки. Для методологічної чіткості наукового пізнання піднятої проблеми наведемо методичну структуру категорійного апарату (табл. 1).

Долучаючись до висновків багатьох науковців [1—25], відзначимо те, що: організаційно енергонезалежність співвідноситься з наявністю потенціалу і виробництвом енергії, включаючи відновлювальні джерела; функціонально — з досягненням певного рівня енергоефективності. Обидва сегменти структурно поєднані, тому на їх представленні поглиблюємо методичні характеристики засад формування енергетичної незалежності як основи сталого розвитку агропромислового комплексу. Зокрема реалізація організаційних основ енергетичної незалежності формує підстави для необхідності виділення функціональних або їх процесних характеристик, які підпадають під концепти енергоефективності, засади енерговикористання.

У методологічну сукупність пізнання засад енергетичної незалежності органічно вписується характеристика парадигми енергетичної політики, а також механізмів досягнення сталого розвитку в контексті соціальної відповідальності. Особливості, зокрема агропромислового комплексу, виявляють спроможність зосередження на аспектах розвитку відновлюваних джерел енергії, створенні організаційно-економічних умов підтримки виробництва і споживання біопалив.

У світовій практиці така система діє: "У США, більшості європейських країн саме активна державна підтримка є каталізатором успішного розвитку альтернативної енергетики. Сприяє цьому розробка ефективної програми та стратегії розвитку відновлюваної енергетики, а також систематичне надання фінансової та організаційної підтримки компаніям, які функціонують у цій сфері. Широкомасштабне освоєння енергії поновлюваних джерел дозволить створити нову екологічно безпечну галузь енергетики, що сприятиме підвищенню рівня диверсифікації енергоресурсів і зміцненню енергетичної та екологічної безпеки України" [24, с. 119]. Тобто в обґрунтуванні засад формування енергетичної незалежності, потрібно враховувати інституційний чинник — формування правил взаємодії суб'єктів на ринку відновлюваної енергії. За такою логікою вважаємо за потрібне сконцентрувати більшу увагу на організаційні і функціональні складові об-

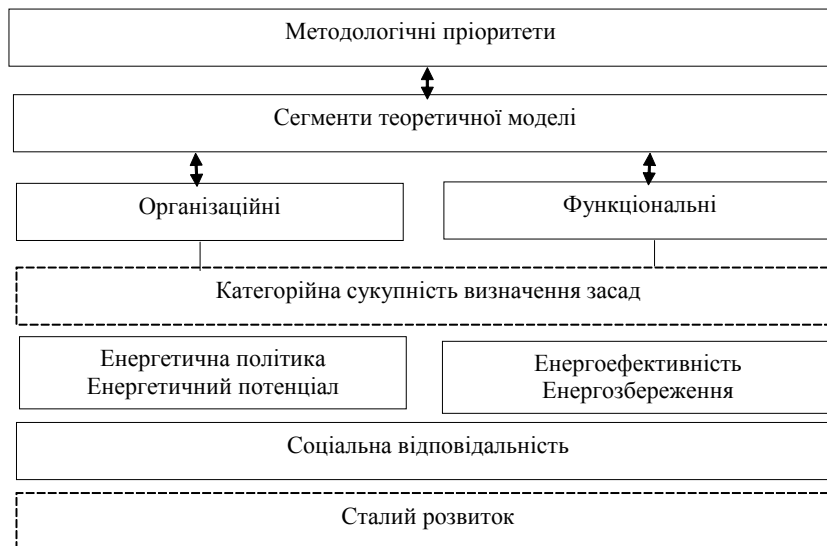

Рис. 1. Методологічне сегментування теоретичної моделі формування енергетичної незалежності агропромислового комплексу

Джерело: розроблено автором.

ґрунтування методологічних складових енергетичної незалежності (рис. 1).

У рамках заявленої теоретичної моделі (див. рис. 1), пропонуємо виділяти організаційно-статусні сектори формування енергетичної незалежності: макроекономічні або національні — гарантування наявності достатньої кількості (обсягу) енергоресурсів і потенціалу поновлювання використаних; мезоекономічні: регіональні і або галузеві — сукупні складові формування енергетичної незалежності, представлені фактами забезпечення підприємництва, а також можливостями використання відновлювальних джерел енергії; мікроекономічні: село (адміністративна одиниця), підприємство (господарський суб'єкт) — ресурсна база досягнення енергетичної автономії на певному рівні забезпечення енергетичної незалежності. У такому застосуванні представляється результативна частина стану енергетичної незалежності у розрізі організаційного і функціонального сегментів (рис. 2).

Пропонуючи методологічні критерії і теоретичні основи визначення засадничих концептів розуміння енергетичної незалежності, ми пріоритетно звертаємося до фундаментальних теорій сучасного представлення проблеми. Ці теорії здебільшого відзначаються базовим урахуванням засад сталого розвитку соціально-економічних господарських систем, що означає безумовну присутність у цьому процесі відновлювальної енергетики.

Енергетична незалежність є комплексним по-суті соціально-економічним явищем, яке характеризує статусні імперативи використан-

ня енергетичного потенціалу, а також стан економіки галузі в частині енергоефективності та енергозбереження, енергоощадності. Практично вона поєднує економічне і соціальне начало, механізми відповідного балансування економічних вигод та соціальної відповідальності. Названа ідеологія консолідовано поширюється, у методологічному плані сприйняття, на сферу політичних, економічних, а також соціальних ефектів. Базове спрямування обґрунтувань енергетичної незалежності аграрного сектору — досягнення інноваційності і цілей сталого розвитку з проєкцією на всю систему життєдіяльності людини. Методологічне підґрунтя цього висновку — усвідомлена людством ідея про те, що сільське господарство, село, аграрний сектор — взаємодоповнювані компоненти, які формують відповідне середовище життя і господарювання. Проте, вносячи власні теоретико-методологічні висновки, зауважимо що енергетична незалежність органічно пов'язана з енергетичною безпекою походить із засад і стану процесів побудови енергоефективної моделі господарювання. Ця модель структурована в рамках потенціалу галузі, а також залежить від пріоритетів інституційної політики в системі державного менеджменту.

Вважаємо також, що за наслідками набуття, формування і забезпечення енергетична незалежність здобувається в залежності від наявного, можливого, доступного потенціалу, на який може розраховувати держава, галузь, підприємство. У процесно-функціональному плані стабільність енергетичної незалежності залежить від стану енергоефективності еконо-

Рис. 2. Організаційно-статусні сектори формування енергетичної незалежності

Джерело: розроблено автором.

міки, енергоощадності виробництв, а також від структури розподілу-використання енергетичного ресурсу. Неабияке значення мають джерела залучення ресурсів, які формують енергетичний баланс, пріоритетні для використання залежно від структури економіки.

Доцільно також розглядати ієрархічні рівні формування енергетичної незалежності агропромислового комплексу, де в пріоритеті енергетичний потенціал біомаси, яка слугує джерелом утворення біологічних видів палива. За цільовою спрямованістю енергетична незалежність, залежно від стану досягнення, результативно визначає: енергетичну, економічну, соціальну ефективність. Тим самим відзначаються пріоритети і практика сталого розвитку. Окрім того, методологічно, формування енергетичної незалежності агропромислового комплексу передбачене ідеологією сталого розвитку і спрямоване, за наслідком, на досягнення глобальної конкурентоспроможності. У цьому сенсі організаційно-інституційна складова державної регуляторної політики, а функціональна або ж практична сукупність дій у системі господарського механізму — означає заходи з енергоефективності, просування проєктів поширення відновлюваних джерел енергії, розбудови ринку біопалив тощо.

ВИСНОВКИ

Усвідомлення наукою і підтвердження практикою виключно важливої ролі відновлюваних джерел енергії у формуванні енергетичної незалежності економіки пов'язують із перевагами в реалізації концепції економічних відносин на засадах сталого розвитку. Зокрема для аграрного сектора — це енергетична автономізація; зменшення впливу чинника сезонності; стабілізація вартісної складової формування конкурентоспроможності галузі за рахунок оптимізації чинника вартості енергії; по-

кращення екології; додаткове завантаження потужностей переробної промисловості.

Еволюція засад організації економічної, головним чином господарської діяльності людини, відбувається в рамках та під дією чинників науково-технічного прогресу. Наукова спільнота твердо стоїть на позиціях поглиблення теоретико-методологічних засад сталого розвитку, у тому числі з пріоритетом урахування чинника відновлюваності ресурсів. Обов'язкове його використання зустрічається в концепціях організацій та забезпечення економічних, соціальних, господарських, енергетичних систем. Енергетична незалежність як статусний імператив оцінки стану економіки, галузі, позиціонується з активним поширенням ідей про значну роль відновлюваних джерел енергії. Таку позицію відстоюють цілий ряд дослідників — вона методологічно актуалізована. Поширення такої ідеології для визначення концепції побудови енергонезалежної економіки, галузі, відповідає критерію наявності значного потенціалу виробництва відновлюваної енергії. Для агропромислового комплексу цей фактор актуалізується як соціально-економічний пріоритет, реалізація якого сприятиме створенню стійких передумов для сталого розвитку.

Література:

1. Гончарук І.В. Роль сільськогосподарських кооперативів у забезпеченні сталого розвитку сільських територій Вінницької області. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 8. С. 56—67.
2. Національна доповідь "Цілі Сталого Розвитку: Україна" (2019 рік). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/menu/st_rozv/publ/SDGs-MonitoringReport_v08_24.09.2019.pdf (дата звернення 08.09.2020).
3. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL: <file:///C:/Users/Work/Down>

loads/UNDP_Strategy_v06-optimized%20(1).pdf (дата звернення 07.09.2020).

4. Калетник Г.М. Біопаливо: продовольча, енергетична та екологічна безпека України [Текст] / Г.М. Калетник. — К.: Хай-Тек Прес, 2010. — 516 с.

5. Калетник Г.М. Роль агропромислового комплексу України у вирішенні проблем енергетичної та екологічної безпеки держави. Агросвіт. 2009. № 22. С. 2—5.

6. Калетник Г.М. Диверсифікація розвитку виробництва біопалив — основа забезпечення продовольчої, енергетичної, економічної та екологічної безпеки України. Вісник аграрної науки. 2018. № 11. С. 169—176. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201811-21>

7. Palamarchuk V., Honcharuk I., Honcharuk T., Telekalo N. Effect of the Elements of Corn Cultivation Technology on Bioethanol Production under Conditions of the Right-bank Forest-steppe of Ukraine. Ukrainian Journal of Ecology. 2018. № 8 (3), P. 47—53.

8. Кириленко І.Г., Дем'янчук В.В., Андрющенко Б.В. Формування ринку українського біопалива: передумови, перспективи, стратегія. Економіка АПК. 2010. № 4. С. 62—66.

9. Панасюк Б.Я. Інноваційне бурякоцукрове підприємництво — стабільний шлях до енергонезалежної економіки. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики, 2015. № 3. С. 9—14.

10. Шпичак О.М., Боднар О.В. Теоретичні основи біоенергетики в контексті закону збереження енергії. Економіка АПК, 2019. № 8. С. 6—16.

11. Шпичак О.М., Боднар О.В. Енергетичний підхід щодо оцінки трансформацій в сільському господарстві через призму фізіократичних поглядів у контексті інноваційних процесів. Економіка АПК. 2015. № 10. С. 5—16.

12. Норберг Ю. Прогрес. Десять причин з нетерпінням чекати на майбутнє; пер. з англ. Н. Мельник. Харків; Київ, 2019. 188 с.

13. Сичевський М.П. Формування національної продовольчої системи на засадах незалежності. Вісник аграрної науки. 2014. № 6. С. 11—18.

14. Яснолоб І.О., Чайка Т.О., Горб О.О., Радіонова Я.В. Концептуальні засади ефективного функціонування енергетично незалежних сільських територій. Економіка АПК. 2019. № 3. С. 115—122.

15. Гончарук І.В. Енергетична незалежність як суспільно-економічне явище. Економіка та держава. 2020. № 8. С. 71—77. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.8.71

16. Гончарук І.В. Досвід формування енергетичної автономії сільських територій: оцінка ролі кооперативів. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2020. № 1. С. 23—40. DOI: 10.37128/2411-4413-2020-1-2

17. Блюм Я.Б. Біологічні ресурси і технології виробництва біопалива: монографія / Я.Б. Блюм, Г.Г. Гелетуха, І.П. Григорюк та ін. — К.: "Аграр Медіа Груп", 2010. 408 с.

18. Микитюк В.М. Відродження галузі скотарства в умовах ринкових трансформацій: монографія. Житомир, 2012. 508 с.

19. Глотова І. Біогазові країни: як у світі отримують енергетичну незалежність [Електронний ресурс] / І. Глотова // AGRAVERY. 2017. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/12>

20. Kaletnik G., Honcharuk I., Okhota Yu. The Waste-Free Production Development for the Energy Autonomy Formation of Ukrainian Agricultural Enterprises. Journal of Environmental Management and Tourism. 2020. Vol. XI, Summer, 3 (43). P. 513—522. DOI: 10.14505/jemt.v11.3(43).02

21. Буркинський Б.В. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития / Б.В. Буркинський, В.Н. Степанов, С.К. Харичков // ИПРЭИ НАН Украины. Одеса: Фенікс, 2005. 575 с.

22. Малік М., Шпикуляк О., Мамчур В. Реалізація цілей сталого розвитку України в контексті трансформації особистих селянських господарств у сімейні фермерські. Економіка природокористування і сталий розвиток. 2020. № 7 (26). С. 21—31.

23. Лопатинський Ю.М., Буринська О.І. Складові та пріоритети сталого розвитку аграрного сектору економіки: концептуально-теоретичний дискурс. Економіка АПК. 2018. № 6. С. 94—102.

24. Прутська О.О. Сільське господарство США: висновки для України: монографія. Вінниця, 2012. 160 с.

25. Лупенко Ю.О. Стан та перспективи сталого розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2017. № 6. С. 7—10.

References:

1. Honcharuk, I.V. (2017), "The role of agricultural cooperatives in ensuring sustainable development of rural areas of Vinnytsia region", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. 8, pp. 56—67.

2. State Statistics Service of Ukraine (2019), "National Report "Sustainable Development

Goals: Ukraine", available at: http://www.ukr-stat.gov.ua/menu/st_rozv/publ/SDGs-MonitoringReport_v08_24.09.2019.pdf (Accessed 08 Sept 2020).

3. UNDP (2017), "Strategy of sustainable development of Ukraine until 2030", available at: http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf (Accessed 08 Sept 2020).

4. Kaletnik, H.M. (2010), *Biopalyvo: prodovol'cha, enerhetychna ta ekolohichna bezpeka Ukrainy* [Biofuels: food, energy and environmental security of Ukraine], Khaj-Tek Pres, Kyiv, Ukraine.

5. Kaletnik, H.M. (2009), "The role of the agro-industrial complex of Ukraine in solving the problems of energy and environmental security of the state", *Ahrosvit*, vol. 22, pp. 2—5.

6. Kaletnik, H.M. (2018), "Diversification of biofuel production development — the basis for ensuring food, energy, economic and environmental security of Ukraine", *Visnyk ahrarynoi nauky*, vol. 11, pp. 169—176. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201811-21>

7. Palamarchuk, V. Honcharuk, I. Honcharuk, T. and Telekalo, N. (2018), "Effect of the Elements of Corn Cultivation Technology on Bioethanol Production under Conditions of the Right-bank Forest-steppe of Ukraine", *Ukrainian Journal of Ecology*, vol. 8 (3), pp. 47—53.

8. Kyrylenko, I.H. Dem'ianchuk, V.V. and Andriuschenko, B.V. (2010), "Formation of the Ukrainian biofuel market: preconditions, prospects, strategy", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 62—66.

9. Panasiuk, B.Ya. (2015), "Innovative sugar beet business — a stable path to an energy-independent economy", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. 3, pp. 9—14.

10. Shpychak, O.M. and Bodnar, O.V. (2019), "Theoretical foundations of bioenergy in the context of the law of conservation of energy", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 6—16.

11. Shpychak, O.M. and Bodnar, O.V. (2015), "Energy approach to the assessment of transformations in agriculture through the prism of physiocratic views in the context of innovation processes", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 5—16.

12. Norberh, Yu. (2019), *Prohres. Desiat' prychyn z neterpinniam chekaty na majbutnie* [Progress. Ten reasons to look forward to the future], Kharkiv, Kyiv, Ukraine.

13. Sychevskyj, M.P. (2014), "Formation of the national food system on the basis of independence", *Visnyk ahrarynoi nauky*, vol. 6, pp. 11—18.

14. Yasnolob, I.O. Chajka, T.O. Horb, O.O. and Radionova, Ya.V. (2019), "Conceptual principles of effective functioning of energy-independent rural areas", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 115—122.

15. Honcharuk, I.V. (2020), "Energy independence as a socio-economic phenomenon", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 8, pp. 71—77. DOI: [10.32702/2306-6806.2020.8.71](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.8.71)

16. Honcharuk, I.V. (2020), "Experience of formation of energy autonomy of rural areas: assessment of the role of cooperatives", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. 1, pp. 23—40. DOI: [10.37128/2411-4413-2020-1-2](https://doi.org/10.37128/2411-4413-2020-1-2)

17. Blium, Ya.B. (2010), *Biolohichni resursy i tekhnolohii vyrobnytstva biopalyva* [Biological resources and technologies of biofuel production], Ahrar Media Hrup, Kyiv, Ukraine.

18. Mykytiuk, V.M. (2012), *Vidrodzhennia haluzi skotarstva v umovakh rynkovykh transformatsij* [Revival of the livestock industry in the context of market transformations], Zhytomyr, Ukraine.

19. Hlotova, I. (2017), "Biogas countries: how the world gains energy independence", *Agravery*, available at: <http://agravery.com/uk/posts/show/12> (Accessed 30 Sept 2020).

20. Kaletnik, G. Honcharuk, I. and Okhota, Yu. (2020), "The Waste-Free Production Development for the Energy Autonomy Formation of Ukrainian Agricultural Enterprises", *Journal of Environmental Management and Tourism*, vol. XI, no. 3 (43), pp. 513—522. DOI: [10.14505/jemt.v11.3\(43\).02](https://doi.org/10.14505/jemt.v11.3(43).02)

21. Burkinskij, B.V. (2005), *Jekonomiko-jekologicheskie osnovy regional'nogo prirodopol'zovanija i razvitija* [Economic and environmental foundations of regional environmental management and development], Feniks, Odessa, Ukraine.

22. Malik, M. Shpykuliak, O. and Mamchur, V. (2020), "Realization of the purposes of sustainable development of Ukraine in the context of transformation of personal peasant farms into family farms", *Ekonomika pryrodokorystuvannia i stalij rozvytok*, vol. 7 (26), pp. 21—31.

23. Lopatynskyj, Yu.M. and Buryns'ka, O.I. (2018), "Components and priorities of sustainable development of the agricultural sector of the economy: conceptual and theoretical discourse", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 94—102.

24. Pruts'ka, O.O. (2012), *Sil'ske hospodarstvo SSHA: vysnovky dlia Ukrainy* [US agriculture: conclusions for Ukraine], Vinnytsia, Ukraine.

25. Lupenko, Yu.O. (2017), "Status and prospects of sustainable development of rural areas", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 7—10.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2020 р.

УДК 331.5.024.5

А. І. Капліна,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій,

ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет"

ORCID ID: 0000-0001-6714-797X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.47

МОЛОДІЖНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО — ПЕРСПЕКТИВНИЙ ШАНС ДЛЯ МОЛОДІ

A. Kaplina,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management
and Information Technologies, Kherson State Agrarian University

YOUTH ENTREPRENEURSHIP IS A PROMISING CHANCE FOR YOUNG PEOPLE

У статті розглянуто проблеми важливості молодіжного підприємництва. Досліджується стан і особливості розвитку молодіжного підприємництва, етапи становлення, виявлено проблеми та визначено перспективи розвитку. Молодіжне підприємництво стає все більш і більш популярним сьогодні. Розвиток інтернет-технологій дає нам багато можливостей для розвитку бізнесу. Не важливо скільки Вам років — кожна людина має рівні шанси для досягнення своїх бізнес-ідей. Однак більшість не знає, як правильно просувати молодіжне підприємництво, тим більш, що за останні 20 років відбулася суттєва трансформація мислення та ставлення до цього молоді. Розвиток нашої країни, поліпшення соціально-економічного становища, відродження духовних та національних надбань українського народу можливе при залученні молоді на всіх гілках управління. Молодіжне підприємництво повинно бути в центрі уваги усіх прошарків влади, тому що саме воно формує середній клас бізнесу, забезпечує молодь робочими місцями, забезпечує стабільність та вирішує іншу безліч економічних задач.

The article examines the importance of youth entrepreneurship. However, most do not know how to promote it correctly, especially since over the past 20 years there has been a significant transformation of thinking and attitudes towards this youth. The development of our country, improvement of socio-economic situation, revival of spiritual and national domains of the Ukrainian people is possible when attracting young people to all branches of government. The state and peculiarities of youth entrepreneurship development, stages of formation, problems were identified and development prospects are identified. Youth entrepreneurship is becoming more and more popular today. The development of Internet technologies gives us many opportunities for business development. It does not matter how old you are — everyone has equal chances to achieve their business ideas. Youth entrepreneurship will help you improve your soft skills. You will be able to improve your communication skills that are essential for absolutely every success. In addition, you will learn how to organize your time, be creative, improve your self-discipline, etc. there are many youth entrepreneurship programs that can help you develop your skills. Risepreneur's youth entrepreneurship program is definitely one of them. What problems do young people face when creating their own business: lack of necessary knowledge; low rates of youth entrepreneurship development; low level of innovation component; quality of education; economic and political conditions; shortcomings of the tax system; start-up resource, etc. Youth entrepreneurship can change lives completely. Young people will be able to make their own decisions, organize their own time and be financially independent of their parents. This is another thing that can be learned through the youth entrepreneurship program Risepreneur. Analysis of thematic literature shows that scientists do not have a single definition for youth entrepreneurship. However, it can be described with confidence as a type of economic activity of young people aimed at achieving economic interests, unleashing creativity and self-realization of young people. Youth entrepreneurship should be the focus of all segments of government, because it forms the middle class of business, provides young people with jobs, provides stability and solves other many economic problems.

Ключові слова: молодіжне підприємництво, безробіття, власний бізнес, розумовий інтелект.

Key words: youth entrepreneurship, unemployment, own business, mental intelligence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливість молодіжного підприємництва величезна. Однак більшість не знає, як правильно його просувати, тим більш, що за остан-

ні 20 років відбулася суттєва трансформація мислення та ставлення до цього молоді.

Молодіжне підприємництво стає все більш і більш популярним сьогодні. Розвиток інтер-

нет-технологій дає нам багато можливостей для розвитку бізнесу. Не важливо скільки Вам років — кожна людина має рівні шанси для досягнення своїх бізнес-ідей.

Чом молодіжне підприємництво важливе? Тому що формальна освіта не дозволяє розвивати наші навички та таланти у правильному векторі. Ми витрачаємо багато років на підвищення кваліфікації, яка не є цінною для досягнення нашого успіху. Після закінчення університету ми можемо стати тільки хорошими робітниками і не завжди гарними фахівцями.

Молодіжне підприємництво допоможе вам поліпшити свої м'які навички. Ви зможете поліпшити свої комунікативні навички, які мають важливе значення для абсолютно кожного успіху. Крім того, ви дізнаєтеся, як організувати свій час, бути творчим, поліпшити свою самодисципліну і т.д. Існує багато молодіжних програм підприємництва, які можуть допомогти вам розвивати свої навички. Молодіжна програма підприємництва *Risepreneur*, безумовно, одна з них. Люди в цій школі вважають, що кожен підліток повинен навчитися запускати свій власний бізнес з раннього віку. Саме тому вони надають їм необхідні знання, які допоможуть їм розвивати власні бізнес-ідеї і отримувати прибуток у майбутньому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Існує безліч статей та програмних документів, що розглядають проблеми залучення молоді до підприємницької діяльності. Фундамент у вирішенні окремих проблем в рамках цього питання заклали такі науковці: Т. Збрицька, Ю. Щотова, А. Левченко, І. Думанська; теоретичні напрацювання у сфері розв'язання проблем зайнятості молоді здійснені представниками економічної науки, зокрема Е. Лібановою, А. Колотом, І. Демченко, М. Долішнім, В. Петюхом, О. Грішнвою [1, с. 196].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Тому ця публікація ставить за мету висвітлення значення молодіжного підприємництва не лише як засобу вирішення проблеми молодіжної зайнятості, а й як ресурсу модернізації та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Аналіз тематичної літератури показує, що єдиного визначення для молодіжного підприємництва вчені не мають. Проте з упевненістю можна охарактеризувати його як вид економічної активності молоді, спрямований на досягнення економічних інте-

ресів, розкриття творчого потенціалу та само-реалізацію молоді [2, с. 53].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За підрахунками соціологів, лише близько 8—10% молодих українців задіяні у підприємницькій діяльності. Така низька, порівняно з розвиненими економіками світу, цифра пов'язана передусім як з низькою ефективністю вітчизняного законодавства та відсутністю дієвих програми сприяння малому бізнесу (які є нормою в європейських країнах) [1, с. 198], так і з низьким рівнем ініціативи та розуміння бізнес-культури серед населення.

Розвиток нашої країни, поліпшення соціально-економічного становища, відродження духовних та національних надбань українського народу можливе при залученні молоді на всіх гілках управління. Законом України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" визначено відповідний вік громадян від 14 до 35 років.

Однак на сьогодні головною проблемою є молодіжне безробіття. 45% молоді України виїжджають за кордон через фінансову складову, тим самим держава втрачає так званий розумовий інтелект.

Державна служба статистики сьогодні наводить дані про 37% безробітних (саме у віці до 35 років). Така ситуація з року в рік буде погіршуватися, на це впливаю і ситуація навколо пандемії Covid 19, і відсутність дієвого законодавчого механізму, і відсутність першочерговості в працевлаштуванні. На порядку денному сьогодні має стати самозайнятість молоді і створення для цього усіх умов, не забуваючи використовувати передовий світовий досвід.

З якими проблемами стикається молодь створюючи власний бізнес: відсутність необхідних знань; низькі темпи розвитку молодіжного підприємництва; низький рівень інноваційної складової; якість освіти; економічні та політичні умови; недоліки податкової системи; стартовий ресурс тощо.

Молодіжне підприємництво може змінити життя повністю. Молоді люди зможуть приймати власні рішення, організовувати власний час і бути фінансово незалежними від своїх батьків. Це ще одна річ, яку можливо дізнатися завдяки молодіжній програмі підприємництва *Risepreneur*.

Вивчення нових речей повинно бути веселим і цікавим. Проте ви знаєте багато студентів, які скаржаться на те, як вони недолюблюють за-

няття в університеті. Саме тут, зростає важливість молодіжного підприємництва Скільки людей ви знаєте, що люблять свою роботу? Напевно, не так багато. Робити речі, які ми просто не любимо завжди призводить до невдоволення і демотивації. Білл Гейтс і Стів Джобс є чудовим прикладом цього. Їх життєві історії показують нам справжнє значення молодіжного підприємництва. Вони не хотіли обмежувати свою освіту тільки на уроках коледжу. Через деякий час вони покинули коледж, тому що вони зрозуміли, що він не має якісної програми молодіжного підприємництва.

Робити те, що ви любите, нести відповідальність за прийняті рішення, ризикувати — все це сприяє досягненню вашої мети. Саме тому молодіжне підприємництво рекомендується для кожної молодої людини.

Закордонний досвід свідчить про те, що завдяки розвитку молодіжного підприємництва підвищується рівень зайнятості населення, зокрема молоді, створюються робочі місця, покращується добробут населення та держави загалом.

Глобальною проблемою сьогодення є не визнання талантів і здібностей людини. Багато молоді по всьому світу думають, що вони необдаровані. Ви часто можете чути, що про них кажуть: "Це середня людина". Майте на увазі, що кожна людина в цьому світі має принаймні один талант. Отже, якщо ви "середня людина", то ви безумовно талановиті.

Коли ви досягнете своєї першої мети, як молодий підприємець, ви, нарешті, зможете поважати себе. Ви будете мати можливість побачити, що ви здатні досягти всього, про що ви мріяли.

Розпочати свій власний бізнес, безумовно, має бути однією з ваших цілей. Це дійсно не має значення, якщо вам 13 або 18 років. Успіх не прийде за ніч. Перше, що ви повинні зробити, це, безумовно, покращити свої знання і навички. Освіта це те, що вам потрібно буде поліпшувати на щоденній основі. Абсолютно кожне слово, яке ви будете читати або чути, допоможе вам стати успішною людиною у вашій галузі бізнесу. Багато спікерів, які вже успішні лідери бізнесу із задоволенням діляться своїми знаннями зі студентами.

Також свою роль відіграє віддаленість системи освіти від умов бізнесу — студенти часто не в змозі отримати реальну практику діяльності за фахом або ведення бізнесу.

Тому, окрім вирішення юридичних питань, необхідне підвищення якості підприємницької освіти через оновлення навчальних програм та підручників, а також втілення принципу відповідальності бізнесу, що в свою чергу дасть можливість готувати більш кваліфіковані кадри, які матимуть реальний досвід роботи. Перспективною сферою за початкування власного бізнесу вважаємо галузі креативної економіки. Термін "креативна економіка" був вперше сформульований Джоном Хоукінсом в однойменній книзі у 2001 році, і означав передусім сукупність економічних систем, головною цінністю в яких були креативність та оригінальні інтелектуальні здобутки, а не традиційні ресурси на кшталт праці, землі та капіталу [3]. На думку Дж. Хоукінса, саме свобода і вільний ринок дають унікальну можливість перетворювати свої власні ідеї на товар чи послуги. У секторі креативних індустрій виділяють ряд груп: реклама; архітектура; художній та антикварний ринок; ремесла; дизайн; мода; виробництво кіно- та відеопродукції; програмування, в том числі створення розважальних та інтерактивних програм і комп'ютерних іграшок; музика; виконавчі мистецтва; видавнича справа; теле-, радіо- та Інтернет- трансляції [4]. Креативні індустрії визнаються та включаються в програмні документи ЄС протягом десяти років. На сьогодні креативна економіка — ширший сектор, який виходить за рамки традиційних мистецьких та культурних галузей та включає більшу кількість взаємопов'язаних видів діяльності та підгалузей — має потенціал, який визнається іншими міжнародними організаціями, як-от: Рада Європи, різні організації системи ООН, а також національними, регіональними та місцевими органами влади та установами у всьому світі [5, с. 9]. Частиною креативної економіки є інфраструктурні одиниці, так звані креативні хаби: коворкінги, майстерні, інкубатори, лабораторії та кластери. Підприємництво в креативній економіці передбачає перетворення інтелектуального ресурсу в "творчий продукт", покращує показники розвитку економіки, створює нові робочі місця. Ця галузь економіки є надзвичайно перспективною: у 2013 році на культурні та креативні індустрії припадало 3 % світового ВВП, вони забезпечують 29,5 млн робочих місць у всьому світі. Європа є лідером у цьому секторі: згідно з показниками 2011 року, у ЄС частка основних креативних галузей у ВВП за

доданою вартістю склала 558 млрд євро — приблизно 4,4% від загального європейського ВВП, ці галузі забезпечують приблизно 8,3 млн повних робочих місць (або 3,8 % від загальної їх кількості у Європі) [5, с. 9]. Залучення української молоді до підприємництва у креативній економіці є вигідним не лише через значні темпи розвитку галузі, але й тому, що вона не потребує значних капіталовкладень та наявності великої кількості матеріальних ресурсів. Необхідні в першу чергу знання та нові ідеї. Наявність високоінтелектуальних та кваліфікованих фахівців в Україні, сприяння динамічному розвитку стартапів й інноваційних парків дозволить збільшити кількість робочих місць, які вважаються "креативними". Глобалізація сучасного життя, доступ до цифрових технологій та технологічні зміни, викликані Четвертою промисловою революцією поступово змінюють основні галузі економіки, систему освіти, соціальні стандарти життя. Ми можемо звернутися до досвіду Індії, яка всього за декілька років перетворилася з аграрно-орієнтованої країни з мільйонами неписьмених громадян в регіонального промислового лідера та провідного гравця на ринку програмного забезпечення [1, с. 199]. Досягти цих результатів їм вдалося завдяки співпраці з американськими ТНК (General Electric і Citibank), що спрямували замовлення до індійських спеціалістів (значною мірою через невисоку вартість їх праці, що давало корпораціям змогу зекономити до 60% фактичної вартості контракту) та державним програмам заохочення іноземних інвестицій в національну економіку (звільнення від мита, відміна податку на прибуток для фірм-експортерів) упродовж 1990—2019 рр.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, молодіжне підприємництво повинно бути в центрі уваги усіх прошарків влади, тому що саме воно формує середній клас бізнесу, забезпечує молодь робочими місцями, забезпечує стабільність та вирішує іншу безліч економічних задач. Розвиток молодіжного підприємства неодмінно стане платформою для соціально-економічного розвитку регіонів та країни. Головна функція полягає в формуванні бізнес середовища, яке задовольняє та вирішує основні соціальні та економічні проблеми; слугує гарантом стабільності та демократичного розвитку.

Література:

1. Думанська І.Ю. Молодіжне інноваційне підприємництво як національна доктрина модернізації економіки. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2013. № 4. Т. 2. С. 194—200.
2. Левченко А.О., Янішевська А.В. Молодіжне підприємництво — перспективний шанс для молодих спеціалістів. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2009. № 15. С. 52—56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2009_15_10 (дата звернення 01.09.2020).
3. Острікова Т. Креативна економіка: що це таке та чому саме вона може врятувати Україну. URL: https://24tv.ua/kreativna_ekonomika_shho_tse_take_ta_chomu_same_vona_mozhe_vryatuvati_ukrayinu_n1024780 (дата звернення 01.09.2020).
4. Культурні індустрії в сучасному місті. URL: <http://www.creativecities.org.ua/uk/creativeindustries/texts/?newsid=22> (дата звернення 01.09.2020).
5. Кристіна Фарінья Розвиток культурних та креативних індустрій в Україні. URL: https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Research/Creative%20Industries%20Report%20for%20Ukraine_UA.pdf (дата звернення 01.09.2020).

References:

1. Dumanska, I.Yu. (2013), "Youth innovation entrepreneurship as a national doctrine of modernization of the economy", Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences, vol. 4, no. 2, pp. 194—200.
2. Levchenko, A.O. and Janishevskaya, A.V. (2009), "Youth entrepreneurship is a promising chance for young professionals", Scientific works of KNTU. Economic sciences, vol. 15, pp. 52—56, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2009_15_10 (Accessed 01.09.2020).
3. Ostrikova, T. (2018), "Creative economy: what it is and why it can save Ukraine", available at: https://24tv.ua/kreativna_ekonomika_shho_tse_take_ta_chomu_same_vona_mozhe_vryatuvati_ukrayinu_n1024780 (Accessed 01.09.2020).
4. creativecities.org.ua (2020), "Cultural industries in the modern city", available at: <http://www.creativecities.org.ua/uk/creativeindustries/texts/?newsid=22> (Accessed 01.09.2020).
5. Farina, K. (2017), "Development of cultural and creative industries in Ukraine", available at: https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Research/Creative%20Industries%20Report%20for%20Ukraine_UA.pdf (Accessed 01.09.2020).

Стаття надійшла до редакції 28.09.2020 р.

УДК 657.37:657.411

Т. О. Мулик,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри аналізу та статистики,
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0003-1109-2265

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.51

ВІДОБРАЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ У ЗВІТНОСТІ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ

T. Mulyk,
PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Analysis and Statistics Department,
Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

DISPLAY OF INFORMATION ON EQUITY IN THE REPORTING OF ECONOMIC ENTITIES

У статті розглядаються питання щодо відображення інформації про власний капітал у звітності господарюючих суб'єктів. Визначено, що інформація про складові власного капіталу розкривається в усіх чинних формах фінансової звітності з різним ступенем деталізації. На підприємствах, що складають звичайну (повну) фінансову звітність вона представлена у: формі № 1 "Баланс (Звіт про фінансовий стан)", формі № 2 "Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)", формі № 4 "Звіт про власний капітал" та у формі № 5 "Примітки до фінансової звітності". Встановлено, що вимоги до розкриття інформації про власний капітал залежать від організаційно-правової форми підприємства, його величини, виду діяльності, вибору складання звітності на основі міжнародних або національних стандартів бухгалтерського обліку. Охарактеризовано критерії розмежування підприємств згідно із Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", яким передбачено поділ на: великі, середні, малі та мікропідприємства. Оцінено інформацію про власний капітал підприємств, що складають звичайну (повну) фінансову звітність (крім банків та бюджетних установ) у Балансі та Звіті про фінансові результати.

Представлено алгоритм складання Звіту про власний капітал. Охарактеризовано структуру Звіту про власний капітал, де по горизонталі вказуються елементи власного капіталу підприємства в розрізі статей першого розділу пасиву балансу, по вертикалі — джерела поповнення й причини зменшення власного капіталу, а на перетинанні відповідних вертикальних рядків і горизонтальних граф відображаються фактичні показники підприємства. Оцінено напрями змін у власному капіталі та їх чинники. Представлено допоміжну таблицю для складання Звіту про власний капітал. Досліджено, що певна інформація про складові власного капіталу відображена у Примітках до річної фінансової звітності.

Визначено, що інформація про власний капітал на малих та мікропідприємствах відображена лише в балансі, що не повною мірою забезпечує потреби зовнішніх користувачів, і не пояснює причини змін складових власного капіталу. Тому за необхідності на даних підприємствах доцільно складати внутрішню звітність, в якій може бути передбачений рух та зміни складових капіталу підприємства.

У процесі дослідження встановлено, що найбільше інформації про власний капітал надають підприємства, що складають фінансову звітність за міжнародними стандартами. МСБО 1 передбачає подання більшого масиву інформації, ніж це передбачено вимогами НП(С)БО 1. Подається інформація про: загальний сукупний прибуток за період, впливи ретроспективного застосування або ретроспективного перерахунку для кожного компонента власного капіталу, зіставлення вартості на початок та на кінець періоду, рух капіталу тощо.

The article considers the issues of reflecting information on equity in the reporting of economic entities. It is determined that information on the components of equity is disclosed in all current forms of financial statements with varying degrees of detail. At enterprises that prepare ordinary (complete) financial statements, it is presented in: form № 1 "Balance Sheet (Statement of financial position)", form № 2 "Statement of financial performance (Statement of comprehensive income)", form № 4 "Report on equity" and in the form № 5 "Notes to the financial statements". It is established that the requirements for the disclosure of information about equity depend on the organizational and legal form of the enterprise, its size, type of activity, the choice of reporting on the basis of international or national accounting standards. The criteria for differentiation of enterprises according to the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" according to which the division into: large, medium, small and micro enterprises. The information

on the equity of the enterprises making the usual (full) financial reporting (except for banks and budgetary institutions) in the Balance sheet and the Report on financial results is estimated.

The algorithm for compiling the Statement of Equity is presented. The structure of the Statement of Equity is described, where the elements of the enterprise's equity are indicated horizontally in terms of articles of the first section of the balance sheet liabilities, the sources of replenishment and the reasons for the decrease of equity are indicated vertically, and the actual indicators are indicated. The directions of changes in equity and their factors are estimated. An auxiliary table for compiling the Statement of Equity is presented. It is investigated that certain information on the components of equity is reflected in the Notes to the annual financial statements.

It is determined that information on equity in small and micro enterprises is reflected only in the balance sheet, which does not fully meet the needs of external users, and does not explain the reasons for changes in equity components. Therefore, if necessary, at these enterprises it is advisable to prepare internal reports, which may provide for the movement and changes in the components of the capital of the enterprise.

The study found that most information about equity is provided by companies that prepare financial statements in accordance with international standards. IAS 1 provides for a larger set of information than required by NP (S) BU 1. Information is provided on: total comprehensive income for the period, the effects of retrospective application or retrospective restatement for each component of equity, the comparison of value at the beginning and end of the period, capital movements, etc.

Ключові слова: звітність підприємств, власний капітал, Баланс, Звіт про фінансові результати, Звіт про власний капітал, складові власного капіталу.

Key words: reporting of enterprises, equity, Balance sheet, Statement of financial results, Statement of equity, components of equity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Враховуючи умови сьогодення, власний капітал підприємств, виступає важливим джерелом доходу господарюючого суб'єкту, основою виробничих та інвестиційних ресурсів, чинником формування фінансових результатів та об'єктом управління. Власний капітал засвідчує розмір вартості засобів, що належать засновникам підприємства у фінансуванні його активів. Тому для того, щоб ефективно ним управляти необхідно належним чином відображати інформацію про власний капітал у звітності підприємства. Її основною метою є інформування господарюючого суб'єкта про власний капітал, що є корисними для власників підприємства і для великого кола користувачів звітності при прийнятті ними управлінських рішень щодо ефективності використання капіталу. Власний капітал є важливою економічною категорією, про її значущість свідчать часті зміни в методиці обліку, посилення його ролі в аналізі господарської діяльності підприємства, розробці сучасних альтернативних підходів до його управління тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Загальні вимоги до фінансової звітності, порядок її подання та оприлюднення регулюється Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [1], національними положеннями (стандарт) бухгалтерського обліку [2; 13; 9], положеннями (стандартами)

бухгалтерського обліку [14], міжнародними стандартами бухгалтерського обліку [11], методичними рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності [15]. Питання відображення власного капіталу у фінансовій звітності підприємства досліджено в наукових працях К. Безверного, Н. Гудзенко, Р. Варічевої [7], Т. Горобець, Т. Євлаш [5], Н. Прохар, С. Приймак [8], С. Голова, О. Линника, А. Коваль, Т. Яровенко, Т. Кучеренко, І. Андрейцевої [12], К. Свистільник, І. Назарова, І. Цюцяк [4], В. Воськало [3], А. Безкоровайної [6] та інших науковців. У роботах зазначених учених досліджені питання: порядку складання та подання "Звіту про власний капітал", формування даного звіту за національними та міжнародними стандартами, складові власного капіталу підприємства, відображення власного капіталу у фінансовій звітності підприємств різних організаційно-правових форм, удосконалення порядку відображення інформації про складові власного капіталу у фінансовій звітності, тощо. Попри суттєвий доробок у цій галузі, особливості відображення власного капіталу у звітності господарюючих суб'єктів, потребують більш детальних та ґрунтовних досліджень, враховуючи зміни в законодавстві та умови господарювання.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження: проаналізувати вимоги до розкриття інформації про власний капітал у звітності господарюючих суб'єктів у розрізі різних організаційно-правових форм.

Таблиця 1. Критерії розмежування підприємств згідно із Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні"

Показники	Мікро-підприємства	Малі підприємства	Середні підприємства	Великі підприємства
Балансова вартість активів	До 350 тисяч євро	До 4 мільйонів євро	До 20 мільйонів євро	Понад 20 мільйонів євро
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	До 700 тисяч євро	До 8 мільйонів євро	До 250 осіб	Понад 40 мільйонів євро
Середня кількість працівників	До 10 осіб	До 50 осіб	До 250 осіб	Понад 250 осіб

Джерело: [1].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Завершальним етапом ведення бухгалтерського обліку на підприємстві є складання фінансової звітності. В Законі України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" зазначається, що підприємства зобов'язані подавати фінансову звітність органам, до сфери управління яких вони належать, трудовим колективам на їх вимогу, власникам (засновникам) відповідно до установчих документів, якщо інше не передбачено законодавством. Фінансова звітність підприємств не становить комерційної таємниці, не є конфіденційною інформацією та не належить до інформації з обмеженим доступом, крім випадків, передбачених законодавством [1].

Фінансова звітність слугує віддзеркаленням інформації про фінансовий стан господарюючого суб'єкта та його результатів діяльності. В НП(С)БО 1 зазначається, що метою складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан та результати діяльності підприємства [2].

Розглянемо, в яких формах фінансової звітності представлено інформацію про власний капітал і яка саме.

Передусім слід відмітити, що вимоги до розкриття інформації про власний капітал залежать від організаційно-правової форми підприємства, його величини, виду діяльності, вибору складання звітності на основі міжнародних або національних стандартів бухгалтерського обліку тощо [3].

Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [1], передбачено, що підприємства (крім бюджетних установ) можуть належати до мікропідприємств, малих, середніх або великих підприємств (табл. 1). Зважаючи на це, є відмінності в поданні інформації про власний капітал у звітності господарюючих суб'єктів.

Таблиця 2. Інформація про власний капітал підприємства, що складають звичайну (повну) фінансову звітність (крім банків та бюджетних установ) у Балансі та Звіті про фінансові результати

Баланс (Звіт про фінансовий стан)		Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)	
Розділ I пасиву		Розділ II «Сукупний дохід»	
Назва статті	Код рядка	Назва статті	Код рядка
Зареєстрований капітал	1400	Дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400
Капітал у дооцінках	1405	Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405
Додатковий капітал	1410	Накопичені курсові різниці	2410
Резервний капітал	1415	Частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств	2415
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	Інший сукупний дохід	2445
Неоплачений капітал	1425	Інший сукупний дохід до оподаткування	2450
Вилучений капітал	1430	Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом	2455
		Інший сукупний дохід після оподаткування	2460
		Сукупний дохід (сума рядків 2350, 2355 та 2460)	2465

Джерело: побудовано автором на основі [2].

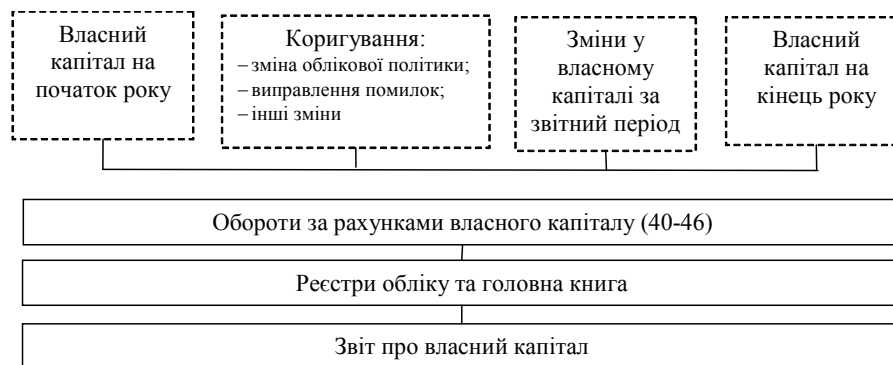

Рис. 1. Алгоритм складання Звіту про власний капітал

Джерело: побудовано автором на основі [2].

Необхідно зазначити, що інформація про складові власного капіталу розкривається в усіх чинних формах фінансової звітності з різним ступенем деталізації [4]. Так, на підприємствах, що складають звичайну (повну) фінансову звітність, вона представлена у: формі № 1 "Баланс (Звіт про фінансовий стан)", формі № 2 "Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)", формі № 4 "Звіт про власний капітал" та у формі № 5 "Примітки до фінансової звітності".

Основним джерелом інформації, що характеризує фінансово-майновий стан суб'єкта господарювання, є Баланс, в якому на визначену

дату наводяться дані про господарські засоби за їхнім складом і розміщенням та джерелами формування [4]. В Балансі підприємства власний капітал відображується у I розділі пасиву (табл. 2). Під час заповнення статей Балансу в них переносяться залишки рахунків 40—46. На нашу думку, важливу цінність для користувачів інформації має рядок 1420 "Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)", оскільки цей показник засвідчує результати діяльності підприємства.

З метою деталізації даних про суми нерозподіленого прибутку (збитку) звітного періоду радимо у розділ I пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан) внести рядок 1421 "Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) за період". У свою чергу пропонуємо рядок 1420 перейменувати у "Накопичений нерозподілений прибуток (непокритий збиток)" Балансу (Звіту про фінансовий стан), який визначається як сума залишку нерозподіленого прибутку (непокритого збитку) на початок періоду та при-

Таблиця 3. Інформація про власний капітал підприємства в Звіті про власний капітал

Стаття	Код рядка	Зареєстрований (пайовий) капітал	Капітал у дооцінках	Додатковий капітал	Резервний капітал	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	Неоплачений капітал	Вилучений капітал
Залишок на початок року	4000							
Коригування:	4005							
Зміна облікової політики								
Виправлення помилок	4010							
Інші зміни	4090							
Скоригований залишок на початок року	4095							
Чистий прибуток (збиток) за звітний період	4100							
Інший сукупний дохід за звітний період	4110							
Розподіл прибутку:								
Виплати власникам (дивіденди)	4200							
Спрямування прибутку до зареєстрованого капіталу	4205							
Відрахування до резервного капіталу	4210							
Внески учасників:								
Внески до капіталу	4240							
Погашення заборгованості з капіталу	4245							
Вилучення капіталу:								
Викуп акцій (часток)	4260							
Перепродаж викуплених акцій (часток)	4265							
Анулювання викуплених акцій (часток)	4270							
Вилучення частки в капіталі	4275							
Інші зміни в капіталі	4290							
Разом змін у капіталі	4295							
Залишок на кінець року	4300							

Джерело: [2].

бутку (непокритого збитку) отриманого впродовж звітної періоду.

У Звіті про фінансові результати інформування про власний капітал відображено у розділі II "Сукупний дохід" (табл. 2). Згідно з п. 3 р. I НП(С)БО 1 сукупний дохід — це зміни у власному капіталі протягом звітної періоду внаслідок господарських операцій та інших подій (за винятком змін капіталу за рахунок операцій із власниками [2]. При заповненні рядків розділу II Звіту про фінансові результати використовуються залишки рахунків 41,42.

Найбільш інформативно наявність та зміни у власному капіталі представлені у Звіті про власний капітал. Алгоритм складання такого Звіту представлено на рисунку 1.

Базою складання Звіту про власний капітал є збір та підготовка інформації, що отримується з таких джерел: Баланс та аналітична інформація до нього; Звіт про фінансові результати; установчі документи та свідоцтва про реєстрацію випуску акцій; реєстри бухгалтерського обліку; інші [5].

Звіт про власний капітал має таку структуру (табл. 3): по горизонталі вказуються елементи власного капіталу підприємства в розрізі

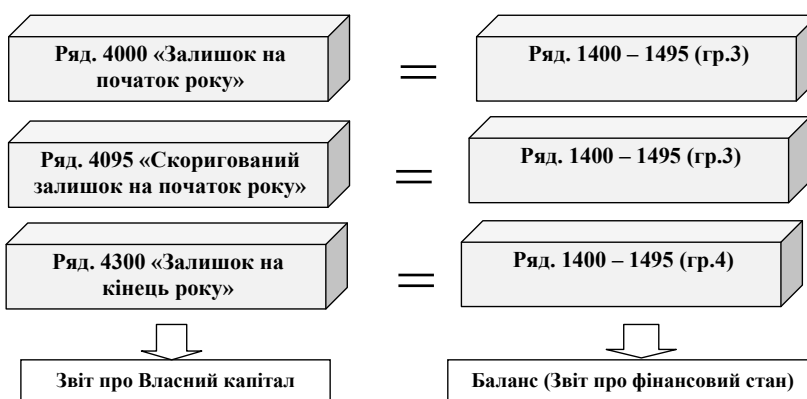

Рис. 2. Зіставність показників Звіту про власний капітал та Балансу (Звіту про фінансовий стан)

Джерело: побудовано автором на основі [2].

статей першого розділу пасиву балансу, по вертикалі — джерела поповнення й причини зменшення власного капіталу. На перетинанні відповідних вертикальних рядків і горизонтальних граф відображаються фактичні показники [5].

Під час заповнення цієї форми звітності частина інформації переноситься з інших форм звітності (рис. 2), а саме: залишок за видами власного капіталу на початок і кінець року — з Балансу; чистий прибуток та інший сукупний дохід за звітний період — зі Звіту про фінансові результати. Однак у Звіті про власний капітал представлена інформація стосовно роз-

Таблиця 4. Напрями змін у власному капіталі та їх чинники

Елементи власного капіталу	Напрями змін у власному капіталі та їх чинник	
	Збільшення	Зменшення
Зареєстрований (пайовий) капітал (ЗК)	Реінвестування прибутку; формування початкового розміру статутного капіталу; випуск нових акцій; збільшення кількості акцій номінальної вартості; збільшення номінальної вартості акцій; реєстрація пайових внесків	Анулювання акцій, викуплених у акціонерів; повернення частки статутного капіталу у разі виходу учасника; зменшення номінальної вартості акцій; повернення внесків (паїв у разі виходу учасника)
Капітал у дооцінках (КД)	Дооцінка необоротних активів; дооцінка інших активів	Уцінка необоротних активів; уцінка інших активів
Додатковий капітал (ДК)	Реалізація викуплених акцій за ціною вище номіналу; емісійний дохід; додаткові внески учасників без збільшення СК; дооцінка необоротних або нематеріальних активів, незавершеного будівництва, фінансових інструментів; безкоштовне одержання необоротних активів	Реалізація викуплених акцій за ціною менше ціни викупу; анулювання акцій власної емісії, ціна яких вище номіналу; уцінка необоротних або нематеріальних активів, незавершеного будівництва, фінансових інструментів; нарахування амортизації за безкоштовно одержаними необоротними активами
Резервний капітал (РК)	Поповнення резервного капіталу за рахунок прибутку	Виплати та покриття збитків за рахунок РК
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) (НП, НЗ)	Отримання чистого прибутку за звітний період	Збиток за звітний період; виплата дивідендів; відрахування до РК
Неоплачений капітал (НК)	Заборгованість учасників за внесками до СК	Погашення заборгованості за внесками до СК та неоплаченими акціями
Вилучений капітал (ВК)	Вилучення акцій власної емісії у акціонерів; вилучення капіталу при виході учасника	Реалізація (перепродаж) та анулювання акцій, викуплених у акціонерів

Джерело: побудовано автором з використанням [7].

Таблиця 5. Допоміжна таблиця для складання Звіту про власний капітал

Назва статті звіту	Код рядка	Інформація бухгалтерського обліку необхідна для заповнення рядка
Розподіл прибутку: Виплати власникам (дивіденди)	4200	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 443 – К 671
Спрямування прибутку до зареєстрованого капіталу	4205	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 443 – К 40
Відрахування до резервного капіталу	4210	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 443 – К 43
Внески учасників: Внески до капіталу	4240	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 30,31,10,20 та ін. – К 40 (крім 404)
Погашення заборгованості з капіталу	4245	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 30,31,10,20 та ін. – К 46
Вилучення капіталу: Викуп акцій (часток)	4260	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 45 – К 30,31
Перепродаж викуплених акцій (часток)	4265	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 30,31 – К 45
Анулювання викуплених акцій (часток)	4270	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 40 – К 45
Вилучення частки в капіталі	4275	Сума за бухгалтерською проводкою: Д 40 – К 672

Джерело: [6].

поділу прибутку, внесків учасників та вилучення капіталу, для представлення якої потрібна попередня підготовка і відповідна обробка бухгалтерської інформації [6].

Як зазначає Варічева Р.В., особливість заповнення полягає у тому, що зміна одного виду капіталу одночасно призводить до зміни іншого виду капіталу. Водночас показники, які призводять до зменшення залишку відповідного елемента власного капіталу в Звіті про власний капітал відображаються у дужках. Не виключаються і зміни, які в цьому Звіті зачіпають тільки один вид капіталу, наприклад, таке витрачання прибутку як нарахування дивідендів слід показати тільки зменшенням нерозподіленого прибутку [7].

У структурі власного капіталу можливі зміни, що впливають на його збільшення або зменшення, їх перелік відображено в таблиці 4.

Для спрощення складання звіту про власний капітал, Безкоровайною Л.В. пропонується формування допоміжної таблиці за формою, що представлена в таблиці 5.

Ряд авторів для більшої наочності інформації на рахунках обліку пропонують відкриття певних аналітичних рахунків.

Так, Безкоровайна Л.В. [6], пропонує введення таких аналітичних рахунків:

— до субрахунку 443 "Прибуток, використаний у звітному періоді":

443.1 "Прибуток, використаний для виплати дивідендів";

443.2 "Прибуток, використаний для поповнення зареєстрованого капіталу";

443.3 "Прибуток, використаний для поповнення резервного капіталу";

— до субрахунку 451 "Вилучені акції":

451.1 "Акції, вилучені з метою анулювання";

451.2 "Акції, вилучені з метою перепродажу";

— до субрахунку 452 "Вилучені вклади та паї":

452.1 "Частки, вилучені з метою анулювання";

452.2 "Частки, вилучені з метою перепродажу".

Це допоможе скоротити час на збір інформації, необхідної для заповнення відповідних статей Звіту про власний капітал.

Отже, погоджуємось із Варічева Р.В., яка зазначає, що Звіт про власний капітал вирізняється значною деталізацією і враховує усі коригування, пов'язані із зміною облікової політики підприємства, виправленням помилок, будь-які інші зміни в обліку, що впливають на оцінку елементів (джерел) власного капіталу [7].

Певна інформація про складові власного капіталу відображена також у Примітках до річної фінансової звітності. Всі підприємства розкривають в них інформацію про призначення та умови використання кожного елемента власного капіталу (крім зареєстрованого (пайового) капіталу). Так, Акціонерні товариства наводять у Примітках інформацію про:

1) загальну кількість та номінальну вартість акцій, на які передбачається здійснити передплату;

2) загальну кількість та номінальну вартість акцій, на які здійснено передплату, порівняно з передбаченими величинами;

3) загальну суму коштів, одержаних у ході передплати на акції, у такому розрізі:

— всі грошові кошти, внесені як плата за акції, із зазначенням кількості акцій;

— вартісна оцінка майна, внесеного як плата за акції, із зазначенням кількості акцій;

— загальна сума іноземної валюти, внесена як плата за акції, із зазначенням кількості акцій та курсу, за яким валюту зараховано в облік;

4) акції у складі статутного капіталу за окремими типами і категоріями:

— кількість випущених акцій із зазначенням неоплаченої частини статутного капіталу;

— номінальна вартість акції;

— зміни протягом звітного періоду в кількості акцій, що перебувають в обігу;

— права, привілеї та обмеження, пов'язані з акціями, в тому числі обмеження щодо розподілу дивідендів та повернення капіталу;

— акції, що належать самому товариству, його дочірнім і асоційованим підприємствам;

— перелік засновників і кількості акцій, якими вони володіють;

— кількість акцій, які перебувають у власності членів виконавчого органу, та перелік осіб, частки яких у статутному фонді перевищують 5 %;

— акції, зарезервовані для випуску згідно з опціонами та іншими контрактами, із зазначенням їхніх термінів і сум;

5) накопичену суму дивідендів, не сплачених за привілейованими акціями;

6) суму, включену (або не включену) до складу зобов'язань, коли дивіденди були передбачені, але формально не затверджені [8].

Усі інші підприємства наводять у Примітках таку інформацію:

— розподіл часток зареєстрованого (пайового) капіталу між власниками;

— права, привілеї або обмеження щодо цих часток; зміни у складі часток власників у зареєстрованому (пайовому) капіталі.

Подання зазначеної вище інформації зумовлено необхідністю роз'яснення зовнішнім і внутрішнім користувачам змін, які відбуваються у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду [8].

Дещо інша ситуація складається щодо відображення власного капіталу на малих та мікропідприємствах, які ведуть спрощений облік (табл. 6).

Так, малі підприємства згідно НП(С)БО 25 "Спрощена фінансова звітність", зобов'язані відображати [9]:

— у статті "Зареєстрований (пайовий) капітал" наводиться зафіксована в установчих документах сума статутного капіталу підприємства з урахуванням суми внесків до оголошеного, але ще не зареєстрованого статутного капіталу. Підприємства, для яких не передба-

Таблиця 6. Інформація про власний капітал представлена малими та мікропідприємствами в Балансі та Звіті про фінансові результати

Фінансова звітність малого підприємства (Баланс)		Фінансова звітність мікропідприємства (Баланс)	
Розділ I пасиву		Розділ I пасиву	
Назва статті	Код рядка	Назва статті	Код рядка
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	Капітал	1400
Додатковий капітал	1410	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420
Резервний капітал	1415		
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420		
Неоплачений капітал	1425		

Джерело: побудовано автором на основі [9].

чена фіксована сума статутного капіталу, відображають у цій статті суму фактичного внеску власників до статутного капіталу підприємства. У цій статті також наводяться сума пайового капіталу (пайових внесків) членів споживчого товариства, спілок та інших організацій, внески засновників підприємства понад статутний капітал;

— у статті "Додатковий капітал" відображаються сума дооцінки необоротних активів, вартість безоплатно отриманих підприємством від інших юридичних або фізичних осіб необоротних активів та інші види додаткового капіталу;

— у статті "Резервний капітал" наводиться сума резервів, створених відповідно до законодавства або установчих документів за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства;

— у статті "Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)" відображається сума нерозподіленого прибутку або непокритого збитку. Сума непокритого збитку наводиться в дужках та вираховується при визначенні підсумку власного капіталу;

— у статті "Неоплачений капітал" відображається сума заборгованості власників (учасників) за внесками до статутного капіталу. Господарські товариства у цій статті також відображають вилучений капітал, тобто фактичну собівартість часток, викуплених у своїх учасників, державні (казенні) та комунальні підприємства — передачу майна відповідно до Положення 1213 [10].

Мікропідприємства згідно НП(С)БО 25 "Спрощена фінансова звітність", зобов'язані відображати [9] (табл. 6):

— у статті "Капітал" наводиться сума фактично внесеного засновниками (власниками) статутного капіталу підприємства. Також відображаються вартість безоплатно отрима-

них підприємством від інших юридичних або фізичних осіб необоротних активів та інші види додаткового капіталу. У цій статті також наводяться сума пайового капіталу (пайових внесків) членів споживчого товариства, спілок та інших організацій, внески засновників підприємства понад статутний капітал, сума резервного капіталу";

— у статті "Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)" відображається сума нерозподіленого прибутку або непокритого збитку. Сума непокритого збитку наводиться в дужках та вираховується при визначенні підсумку власного капіталу.

Отже, інформація про власний капітал на малих та мікропідприємствах відображена лише в балансі, що не повною мірою забезпечує потреби зовнішніх користувачів, і не пояснює причини змін складових власного капіталу. Тому за необхідності на цих підприємствах доцільно складати внутрішню звітність, в якій може бути передбачений рух та зміни складових капіталу підприємства.

Законодавством врегульовано, що фінансову звітність за міжнародними стандартами повинні складати публічні акціонерні товариства, страховики, банки а також господарючі суб'єкти, які здійснюють діяльність: з надання фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення; з недержавного пенсійного забезпечення; допоміжну діяльність у сферах фінансових послуг і страхування.

Будова фінансової звітності за НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [2] практично повністю відповідає структурі фінансової звітності згідно з МСБО 1 "Подання фінансової звітності" [11]. Однак, зважаючи те, що в МСБО 1 не означено чітко встановлених форм фінансової звітності і, для їх складання господарючі суб'єкти послуговуються формами визначеними НП(С)БО 1, виникають деякі суперечності.

МСБО 1 власний капітал розцінюється як внески власників і накопичений прибуток організації. В бухгалтерському балансі власний капітал поділяється на підкласи. Так, статутний капітал, нерозподілений прибуток і резерви відображаються окремо. Такі класифікації є показниками правових та інших обмежень можливості підприємства розподіляти чи по-іншому використовувати власний капітал, оскільки вони мають значення для використання фінансових звітів для прийняття рішень [12].

У Звіті про зміни у власному капіталі, МСБО 1 визначено, що він повинен містити таку інформацію:

— загальний сукупний прибуток за період, із зазначенням окремо загальних сум, що відносяться до власників материнського підприємства та до неконтрольованих часток;

— для кожного компонента власного капіталу впливи ретроспективного застосування або ретроспективного перерахунку, визнаного відповідно до МСБО 8;

— для кожного компонента власного капіталу, зіставлення вартості на початок та на кінець періоду, окремо розкриваючи зміни в результаті:

— прибутку чи збитку;

— іншого сукупного прибутку;

— операцій з власниками, які діють згідно з їхніми повноваженнями власників, показуючи окремо внески власників та виплати власникам, а також зміни у частках власності у дочірніх підприємствах, які не спричинили втрату контролю [11].

Також, згідно з МСБО 1, суб'єкт господарювання повинен розкривати таку інформацію у звіті про фінансовий стан або в примітках:

а) для кожного класу акціонерного капіталу:

— кількість акцій, дозволених до випуску;

— кількість випущених і повністю сплачених акцій, а також випущених, але не повністю сплачених акцій;

— номінальну вартість однієї акції або факт відсутності номінальної вартості акцій;

— узгодження кількості акцій в обігу на початок та на кінець періоду;

— права, привілеї та обмеження, які супроводжують цей клас, включаючи обмеження з виплати дивідендів і повернення капіталу;

— частки в суб'єкті господарювання, утримувані суб'єктом господарювання чи його дочірніми або асоційованими підприємствами;

— акції, зарезервовані для випуску на умовах опціонів і контрактів з продажу, включаючи умови та суми;

б) опис характеру призначення кожного резерву у власному капіталі [11].

Отже, оцінивши вимоги МСБО 1 та НП(С)БО 1 видно, що вони досить наближені та відповідають будові та змісту Звіту про власний капітал щодо наповнення інформацією. Зокрема у цьому Звіті подається інформація про: загальний сукупний прибуток за період, впливи ретроспективного застосування або ретроспективного перерахунку для кожного компонента власного капіталу, зіставлення вартості на початок та на кінець періоду тощо.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження встановлено, що інформація про власний капітал розкривається в таких формах звітності: форма № 1 "Баланс (Звіт про фінансовий стан)", форма № 2 "Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)", форма № 4 "Звіт про власний капітал" та форма № 5 "Примітки до фінансової звітності". Визначено, що інформація про власний капітал залежить від організаційно-правової форми підприємства, його величини, виду діяльності, вибору складання звітності на основі міжнародних або національних стандартів бухгалтерського обліку тощо. Найповніше інформацію про власний капітал представлено у "Звіті про власний капітал".

Інформація про власний капітал на малих та мікропідприємствах відображена лише в балансі, що не повною мірою забезпечує потреби зовнішніх користувачів, і не пояснює причини змін складових власного капіталу. Тому за потреби на цих підприємствах доцільно складати внутрішню звітність, в якій може бути передбачений рух та зміни складових капіталу підприємства.

У процесі дослідження встановлено, що найбільше інформації про власний капітал надають підприємства, що складають фінансову звітність за міжнародними стандартами. МСБО 1 передбачає подання більшого масиву інформації, ніж це передбачено вимогами НП(С)БО 1. Подається інформація про: загальний сукупний прибуток за період, впливи ретроспективного застосування або ретроспективного перерахунку для кожного компонента власного капіталу, зіставлення вартості на початок та на кінець періоду, рух капіталу тощо.

Література:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р., № 996-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення 20.09.2020).
2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р., № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення 20.09.2020).
3. Воськало В.І., Воськало Н.М. Відображення власного капіталу у фінансовій звітності підприємств різних організаційно-правових форм. Науковий вісник НАТУ України. 2014. Вип. 24.3. С. 203—209.
4. Цюцяк І.Л. Удосконалення порядку відображення інформації про складові власного капіталу у фінансовій звітності. Економіка АПК. 2013. № 9. С. 60—66.
5. Євлаш Т.О. Звітність підприємств: Опорний конспект лекцій. Харків: ХДУХТ. 2017. 181 с.
6. Безкоровайна Л.В. Особливості обліку власного капіталу на підприємствах. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 4. URL: <http://www.global-national.in.ua> (дата звернення 21.09.2020).
7. Варічева Р.В. Звіт про власний капітал як джерело аудиту операцій з руху власного капіталу. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2010. Вип. 2 (17). С. 37—43.
8. Приймак С.В., Костишина М.Т., Долбнєва Д.В. Фінансова звітність підприємств: навчально-методичний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2016. 268 с.
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 "Спрощена фінансова звітність": наказ Міністерства фінансів України від 25.02.2000, № 39. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/REG4382?an=445804> (дата звернення 20.09.2020).
10. Положення про порядок бухгалтерського обліку окремих активів та операцій підприємств державного, комунального секторів економіки і господарських організацій, які володіють та/або користуються об'єктами державної, комунальної власності: наказ Міністерства фінансів України від 19.12.2006 № 1213. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1363-06#n18> (дата звернення 23.09.2020).
11. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 "Подання фінансової звітності". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text (дата звернення 20.09.2020).
12. Андрейцева І.А., Рибак О.П. Формування показників фінансової звітності згідно МСФЗ. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. 2012. Вип. 6. С. 282—288.
13. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 "Консолідована фінансова звітність": наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013. № 628. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13#Text> (дата звернення 20.09.2020).
14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 29 "Фінансова звітність за сегментами": наказ Міністерства фінансів України від 19.05.2005, № 412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-05#Text> (дата звернення 20.09.2020).
15. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності: наказ Міністерства

ства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13/conv#Text> (дата звернення 20.09.2020).

16. Мулик Т.О., Материнська О.А., Пльонсак О.А. Аналіз господарської діяльності: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 288 с.

17. Правдюк Н.А., Мулик Т.О., Мулик Я.І. Управління фінансовою безпекою підприємств: обліково-аналітичний аспект: монографія. Київ: "Центр учбової літератури", 2019. 224 с.

18. Мулик Т.О., Цуркан А.О. Інформаційно-організаційні засади аналізу основних засобів в управлінні реальними інвестиціями. Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 29, ч. 2. 2018. С. 173—177.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On accounting and financial reporting in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (Accessed 20 September 2020).

2. Ministry of Finance of Ukraine (2013), Order "Accounting Regulation (Standard) 1 "General Financial Reporting Requirements", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (Accessed 20 September 2020).

3. Voskalo, V. I. and Voskalo, N. M. (2014), "Representation of equity in the financial statements of enterprises of different organizational and legal", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 24.3, pp. 203—209.

4. Tsiutsiak, I. L. (2013), "Improving the order of reflection of information on the components of equity in the financial statements", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 60—66.

5. Ievlash, T.O. (2017), *Zvitnist pidpryemstv: Opornyi konspekt lektsii. Reporting of enterprises: Reference lecture notes*, KhDUKhT, Kharkiv, Ukraine.

6. Bezkorovaina, L. V. (2015), "Features of accounting forequity in enterprises", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 4, available at: <http://www.global-national.in.ua> (Accessed 20 September 2020).

7. Varichieva, R.V. (2010), "Statemen to fequityas a source of audit of equity transactions", *Problemy teorii ta metodolohii bukhholderskoho obliku, kontroliu i analizu*, vol. 2 (17). pp. 37—43.

8. Pryimak, S. V. Kostyshyna, M. T. and Dolbnieva, D. V. (2016), *Finansova zvitnist pidpryemstv: navchalno-metodychny posibnyk* [Financial statements of enterprises: a textbook], Liha-Pres, Lviv, Ukraine.

9. Ministry of Finance of Ukraine (2000), Order "National Accounting Regulation (Standard) 25 "Simplified Financial Reporting", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/REG4382?an=445804> (Accessed 20 September 2020).

10. Ministry of Finance of Ukraine (2006), Order "Regulations on the order of accounting of separate assets and operations of the enterprises of the state, municipal sectors of economy and the economic organizations which own and / or use objects of the state, municipal property", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1363-06#n18> (Accessed 20 September 2020).

11. IFRS (2012), "International Accounting Standard 1 "Presentation of Financial Statements", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text (Accessed 20 September 2020).

12. Andreitseva, I. A. and Rybak, O. P. (2012), "Formation of financial reporting indicators in accordance with IFRS", *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Ekonomichni nauky*, vol. 6, pp. 282—288.

13. Ministry of Finance of Ukraine (2013), Order "National Accounting Regulation (Standard) 2 "Consolidated Financial Statement", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13#Text> (Accessed 21 September 2020).

14. Ministry of Finance of Ukraine (2005), Order "Regulation (standard) of accounting 29 "Financial reporting by segments", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-05#Text> (Accessed 21 September 2020).

15. Ministry of Finance of Ukraine (2013), Order "Methodical recommendations for filling out financial reporting forms", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13/conv#Text> (Accessed 21 September 2020).

16. Mulyk, T. O. Materynska, O. A. and Plonsak, O. L. (2017), *Analiz hospodarskoi diialnosti: navchalnyi posibnyk* [Analysis of economic activity: a textbook], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

17. Pravdiuk, N. L. Mulyk, T.O. and Mulyk, Ya.I. (2019), *Upravlinnia finansovoiu bezpekoio pidpryemstv: oblikovo-analitychnyiaspekt: monohrafiia* [Management of financial security of enterprises: accounting and analytical aspect: monograph], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

18. Mulyk, T.O. and Tsurkan, A.O. (2018), "Information and organizational principles of analysis of fixed assets in the management of real investments", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 29, no. 2, pp. 173—177.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2020 р.

УДК 338.48-44

Н. І. Бурлака,к. е. н., доцент, доцент кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
ORCID ID: 0000-0002-7424-2657**В. В. Панько,**к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри зоології,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0002-3319-7028**З. О. Боярська,**к. б. н., доцент, доцент кафедри біофізики і фізіології,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0002-6722-2498

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.61

ПЕРСПЕКТИВИ ТА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

N. Burlaka,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Vocational Education and Management of Educational Institutions, Vinnytsia State Pedagogical Mykhailo Kotsyubynsky University

V. Panko,

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Biophysics and Physiology Department, Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia

Z. Boiarska,

PhD in Biological Sciences, Associate Professor of the Biophysics and Physiology Department, Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia

PERSPECTIVES AND DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL GREEN TOURISM IN VINNYTSIA REGION

Перехід регіонів на самоврядність і самозабезпечення стимулює пошук шляхів підвищення ефективності економічного розвитку на місцевих ресурсах. Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури. Для України сільський зелений туризм — нове поняття, хоча розвивається досить активно. Сьогодні туристична галузь в Україні є лише п'ятою за значенням складовою поповнення бюджету і її питома вага має значно зрости з огляду на такі об'єктивні передумови, як вигідне геополітичне розташування України в центрі Європи, наявність значного туристично-рекреаційного потенціалу, сприятливий клімат, багаті флора і фауна, чисельні культурно-історичні пам'ятки світового рівня. Українське село має надзвичайно багату історико-архітектурну спадщину, культуру, самобутній побут, даровані природою мальовничі ландшафти, а також лікувально-рекреаційні ресурси. Наші села багаті індивідуальним житловим фондом та добрими і працьовитими людьми. Стандарти туристичної галузі, які діють в Україні, створюють сприятливі умови для функціонування в державі ефективного, розвинутого туристичного ринку з безпечними, високоякісними, різноманітними туристичними послугами [10]. Пріоритетність розвитку сільського зеленого туризму в Україні зумовлюється необхідністю невідкладного розв'язання соціально-економічних проблем сучасного села. Основним завданням сільського зеленого туризму у Вінницькій області є створення власного туристичного продукту та розвиток внутрішнього туризму, що розглядається як один з перспективних напрямів розвитку економіки області: "розвиток туризму як галузі, що здійснює вплив на розвиток багатьох секторів економіки області, збереження і використання її культурно-історичного і природного потенціалу" [6]. Розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, екскурсійної діяльності має стати важливим чинником для підвищення якості життя в області, створення додаткових робочих місць, наповнення місцевих бюджетів та підвищення авторитету області як на внутрішньому, так і на міжнародному туристичних ринках [5]. Зелений туризм як одна з найперспективніших сфер у туристичному бізнесі дасть можливість одержувати додаткові доходи за незначних вкладеннях коштів

самих селян, а завдяки підтримці органів місцевого самоврядування і держави можлива поступова ліквідація негативних явищ як у сільському господарстві, так і в інших сферах господарської діяльності на селі, а також поліпшення соціально-економічного стану місцевого населення.

The transition of regions to self-government and self-sufficiency stimulates the search for ways to increase the efficiency of economic development on local resources. The state declares tourism as one of the priority directions of economic and cultural development. For Ukraine, rural green tourism is a new concept, although it is developing quite actively. Today, the tourism industry in Ukraine is only the fifth most important component of the budget replenishment and its share should increase significantly given the following objective preconditions as the favorable geopolitical location of Ukraine in the center of Europe, the presence of significant tourist and recreational potential, favorable climate, rich flora and fauna, numerous world-class cultural and historical monuments. The Ukrainian village has an extremely rich historical and architectural heritage, culture, original life, picturesque landscapes, as well as medical and recreational resources. Our villages are rich in individual housing and good and hardworking people. The standards of the tourism sector operating in Ukraine create favorable conditions for functioning in the state of an efficient, developed tourism market with safe, high-quality, diverse tourist services [10]. The priority of development of rural green tourism in Ukraine is determined by the urgent need to solve the socio-economic problems of the modern village. The main task of rural green tourism in the Vinnytsia region is the creation of its own tourism market and the development of domestic tourism, considered as one of the perspective directions of the region's economy development: "Development of tourism as an sector that influences the development of many sectors of the economy of the region, preservation and use of its cultural, historical and natural potential" [6]. The development of inbound and domestic tourism, excursion activity can become an important factor in improving the quality of life in the region, creating additional jobs, filling local budgets and increase the authority of the region both in the domestic and international tourist markets. Green tourism as one of the most promising areas in the tourism business will provide an opportunity to obtain additional income with a small investment of the peasants themselves, and thanks to the support of local governments and the state, it is possible to gradually eliminate negative phenomena both in agriculture and in other areas of economic activity in rural areas, as well as to improve the socio-economic condition of the local population.

Ключові слова: зелений туризм, сільський зелений туризм, туристичні послуги, тематичні маршрути, туристичні об'єкти, інфраструктура, туристична діяльність, туристична галузь, перспективи розвитку.

Key words: green tourism, rural green tourism, tourist services, thematic routes, tourist objects, infrastructure, tourism activity, tourism sector, prospects of development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна стратегія соціально-економічного розвитку України дає стимул до пожвавлення всіх сфер життєдіяльності. Перехід регіонів на самоврядність і самозабезпечення стимулює пошук шляхів підвищення ефективності економічного розвитку на місцевих ресурсах. На перший план висуваються соціально орієнтовані програми, сприяючі просуванню нових стратегічних завдань, перспективних інноваційних галузей, зокрема, туризму [8].

Туризм — серйозний соціально-економічний та географічний процес, тому його організації вимагає ретельного наукового обґрунтування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Водночас розвиток регіонального туризму може вирішити проблему організації відпочинку населення. Питання теорії і методики територіальної організації господарства ґрунтовно

досліджували такі вітчизняні науковці: В.М. Бондаренко [1] — сільський зелений туризм Вінниччини: проблеми та перспективи розвитку; В.І. Биркович [2] — сільський зелений туризм — пріоритет розвитку туристичної галузі України; І.В. Власенко [4] — передумови розвитку сільського зеленого туризму у Вінницькій області; І.В. Левицька [6] — розвиток туристсько-рекреаційного потенціалу регіону як основа формування туристичного кластера; В.М. Полесья [7] — стан розвитку туристичної галузі Вінниччини; Н.Б. Рошко [8] — розвиток сільського зеленого туризму в Україні; М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінко [9] — сільський туризм; В.Ю. Степанов [10] — сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи; Ю.О. Швець [12] — проблеми і перспективи організації та розвитку зеленого туризму в Україні з урахуванням європейського досвіду та інших вчених. Однак питання розвитку туристичної діяльності потребує подальших досліджень туризму.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідити стан туристичної галузі, виділити напрями та перспективи розвитку сільського зеленого туризму у Вінницькій області.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури. Стандарти туристичної галузі, які діють в Україні, створюють сприятливі умови для функціонування в державі ефективного, розвинутого туристичного ринку з безпечними, високоякісними, різноманітними туристичними послугами [10, с. 1].

В Україні, базуючись на польському досвіді, також діє система екологічної сертифікації та добровільної категоризації "Зелена садиба", яку розроблено всеукраїнською Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму. Схема сертифікації побудована на принципах зменшення шкідливого впливу агротуристичного об'єкту на екологію, підтримка народних традицій та ремесел, підтримка місцевої економіки, розвиток екологічно-сприятливих видів розваг і відпочинку. На підставі вивчення досвіду різних країн можливо виділити напрями та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні при вдосконаленні законодавчого регулювання сільського зеленого туризму (табл. 1) [11].

Для України сільський зелений туризм — нове поняття, хоча розвивається досить активно. Сьогодні, туристична галузь в Україні є лише п'ятою за значенням складовою поповнення бюджету і її питома вага має значно зрости з огляду на такі об'єктивні передумови, як вигідне геополітичне розташування України в центрі Європи, наявність значного туристично-рекреаційного потенціалу, сприятливий клімат, багаті флора і фауна, чисельні культурно-історичні пам'ятки світового рівня [11].

Українське село має надзвичайно багату історико-архітектурну спадщину, культуру, самобутній побут, даровані природою мальовничі ландшафти, а також лікувально-рекреаційні ресурси. Наші села багаті індивідуальним житловим фондом та добрими і працьовитими людьми. Водночас гострою проблемою багатьох сіл є зростаючий дефіцит робочої сили. Враховуючи відсутність капіталовкладень на створення нових робочих місць у сільській місцевості України, на загальнодержавному рівні більше уваги варто приділяти тим галузям, які не потребують для свого розвитку великих коштів. До таких галузей належить сільський

Таблиця 1. Напрями та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні на підставі світового досвіду

Країна з подібним досвідом	Напрямок розвитку сільського зеленого туризму на Україні
Німеччина, Італія, Австрія, Польща, Угорщина	Пільговий режим оподаткування
Франція	Спільний розвиток сільської місцевості та туризму за фінансової підтримки приватного сектору та координації уряду; поділ району на зони відпочинку та зелені зони
Італія	Розвиток агротуристичного бізнесу пов'язаний з курортним, спеціалізація на гастрономічних та дегустаційних турах
Італія, Іспанія	Виникнення спеціальних готелів у сільській місцевості біля монастирів
Австрія	Зайнятість гостей у зборі трав, приготуванні молокопродуктів, вигоні худоби
Франція	Приморські агросадоби, кінні ферми, винні агросадоби, рибальські будинки
Румунія	Етнографічні види сільського зеленого туризму

Джерело: сформовано за даними [11].

туризм, який давно практикується в Україні. Адже в селах з відповідною рекреаційною базою завжди було багато відпочиваючих. Найбільше це стосується сіл, що розташовані на берегах річок, морів та в гірській місцевості [11].

В Україні є усі передумови розвитку відпочинку в селі, який можна розглядати як специфічну форму підсобної господарської діяльності у сільському середовищі з використанням природного та культурного потенціалу реіону, або як форму малого підприємництва, що дає можливість певною мірою вирішити проблему зайнятості сільського населення, покращити його добробут, повніше використати природний та історико-культурний потенціал сільської місцевості [11].

Сільський туризм виступає важливим чинником стабільного динамічного збільшення надходжень до бюджету, активізації розвитку багатьох галузей економіки (транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство тощо). Сільський відпочинок в Україні за рахунок збереження етнографічної самобутності повинен набути національного значення [11].

Пріоритетність розвитку сільського зеленого туризму в Україні зумовлюється необхідністю невідкладного розв'язання соціально-економічних проблем сучасного села [11].

Але гострою проблемою постало врегулювання умов та дотримання якості у наданні туристичних послуг у сфері сільського туризму. У багатьох селах нині спостерігається зменшен-

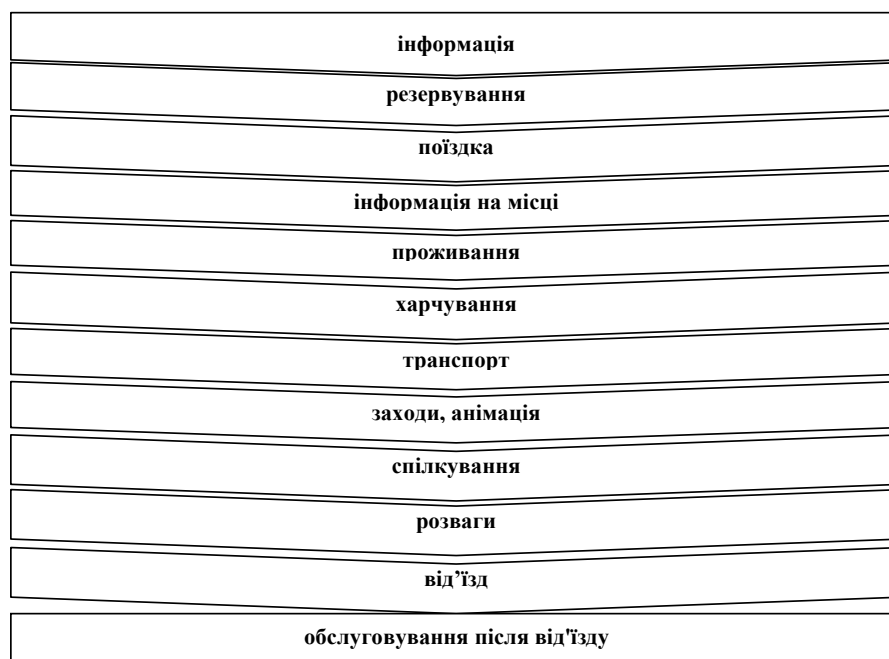

Рис. 1. Туристичний ланцюжок споживчих цінностей

Джерело: сформовано за даними [1].

ня населення, зростає масова заробітчанська міграція. Розвиток сільського зеленого туризму позитивно впливатиме на сумну тенденцію безробіття в українських селах, може підвищити матеріальний добробут та частково вирішити проблеми зайнятості сільського населення [9, с. 1].

"Зелений туризм" — це відпочинок у приватних господарствах сільської місцевості, що цікаві туристичними об'єктами. Основне, що приваблює у сільському зеленому туризмі, — це комплекс чинників, що сприятливо впливають на людину: оздоровчий, естетичний, пізнавальний. Відпочинок у сільській місцевості — це не курорт із великою кількістю туристів. Тутешній стан релаксації особливо потрібен жителям міст. Багато туристів із задоволенням зустрічають у селі Новорічні і Різдвяні свята або просто відпочивають у колі друзів чи сім'ї. Переважно затишна атмосфера підкріплена позитивним емоційним впливом навколишньої місцевості: гір, лісів, річок, озер, моря. Дуже часто для вибору місця відпочинку є важливими саме ландшафти та екологія. Часто господарі окрім наданих послуг проживання різних категорій і смачного домашнього харчування пропонують цілий комплекс додаткового обслуговування: збирання ягід і грибів, екскурсії, походи, риболовлю, що урізноманітнюють і збагачують враженнями відпочинок [8].

Поняття "сільський зелений туризм" є багатофункціональним, комплексним та системним явищем, яке активно поширюється у гос-

подарському житті аграрних територій та сприяє їх економічному та соціальному розвитку в Україні. Розвиток інфраструктури сільського зеленого туризму не вимагає значних капіталовкладень, як інші види туризму і може здійснюватися за рахунок коштів самих селян без значних додаткових інвестицій [2].

Своєрідна мода на відпочинок у сільській місцевості, загальні поняття, пов'язані з сільським туризмом і екотуризмом, що останніми роками набуває сили в Європі, знайшли своє застосування для визначення форм туристичного руху і в Україні. Зокрема відпочинок у селах було визначено як "сільський зелений туризм" (green rural tourism або green village tourism). Він охопив широкий спектр форм відпочинку на селі: від стаціонарного відпочинку у сільській місцевості (власне сільський туризм), відпочинку в туристичних центрах і на курортах, що розташовані у селищах і малих містах, до відпочинку у сільських садибах (агротуризм). Визначення сільського туризму як "зеленого" підкреслює його проєкологічну орієнтацію. Сільський туризм у більшості країн розглядається, як невід'ємна складова частина комплексного соціально-економічного розвитку села та як один із засобів вирішення багатьох сільських проблем, як специфічна форма відпочинку в селі з використанням природного, матеріального та культурного потенціалу даної місцевості. Крім того, в сільських місцевостях для туристів організуються кінні та велосипедні прогулянки, мар-

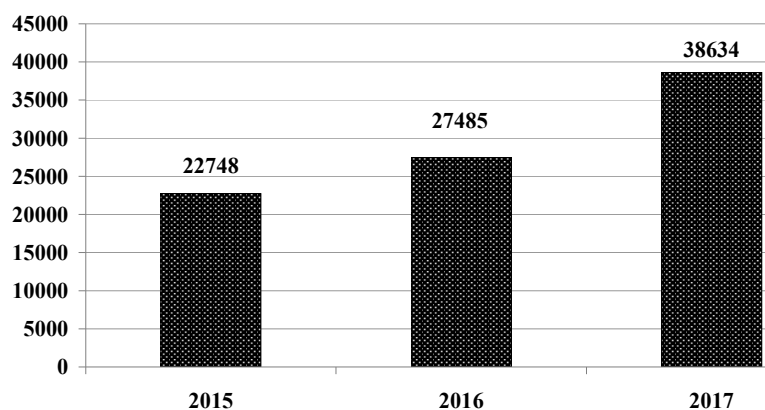

Рис. 2. Туристичні потоки у Вінницькій області за 2015–2017 рр.

Джерело: сформовано за даними [5].

шрути по знакових стежках у національних і ландшафтних парках, природничі подорожі й ін. При цьому проживання, харчування та обслуговування туристів забезпечує сільська родина [9].

Розвиток сільського зеленого туризму спонукає до покращення благоустрою сільських садиб, вулиць, в цілому сіл, стимулює розвиток соціальної інфраструктури. Суттєву роль відіграє розвиток сільського зеленого туризму у підвищенні культурно-освітнього рівня сільського населення. Готуючись приймати і обслуговувати відпочиваючих, члени селянських родин мимоволі змушені поповнювати свої знання з ведення домашнього господарства, гігієни і санітарії, приготування їжі тощо, а спілкування з гостями розширює їх кругозір, дає змогу зав'язати нові знайомства, завести друзів в інших населених пунктах. Сільський зелений туризм може бути корисним як для відпочиваючих, так і для сільських громад, регіонів і держави загалом, оскільки сприяє розвитку багатьох пов'язаних з ним галузей економіки. Його розвиток сприятиме збереженню селянства, як носія української ідентичності, культури і духовності, це додаткові можливості для популяризації української культури, поширення знань та інформації про історичні, природні, етнографічні особливості України, що заслуговує на всіляку підтримку з боку держави [10].

Основним завданням сільського зеленого туризму у Вінницькій області є створення власного туристичного продукту та розвиток внутрішнього туризму. При формуванні регіонального туристичного ринку дуже важливо враховувати весь "споживчий ланцюжок", необхідний туристу (рис. 1) [1, с. 16–17].

Таким чином, зелений сільський туризм — це форма туризму, яка розгортається в сіль-

ській місцевості і яка передбачає вивчення місцевих туристичних ресурсів, участь туристів у різних традиційних заходах, а також включає розміщення і організоване харчування туристів у специфічних туристичних структурах: туристичні пансіони, агротуристичні пансіонати, селянські господарства тощо [12, с. 37].

У Концепції соціально-економічного розвитку Вінницької області туризм розглядається як один з пріоритетних напрямів розвитку економіки області: "розвиток туризму як галузі, що здійснює вплив на розвиток багатьох секторів економіки області, збереження і використання її культурно-історичного і природного потенціалу" включає:

- розвиток м. Хмільника як міста-курорту (розвиток рекреаційних ресурсів радонових вод через формування Хмільника);
- розвиток курортно-лікувального бізнесу на базі лікувальних вод Придністер'я (Садковецький, Броницький);
- розвиток екологічного та сільського туризму;
- розвиток туристичних маршрутів історичними місцями Вінниччини;
- розширення інфраструктури для організації туристичних маршрутів;
- створення нових підприємств індустрії розваг;
- формування рекреаційної мережі для задоволення потреби в новій рекреації;
- розбудова культурно-мистецького простору та збереження культурної спадщини;
- здійснення комплексу заходів щодо збереження пам'яток історико-архітектурної спадщини: збереження, поповнення та дослідження музейних колекцій, проведення охоронних археологічних досліджень у зонах видобутку корисних копалин, природних та техноген-

них катастроф, заохочення комерційного використання пам'яток історико-архітектурної спадщини [6, с. 94].

Розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, екскурсійної діяльності може стати важливим чинником для підвищення якості життя в області, створення додаткових робочих місць, наповнення місцевих бюджетів та підвищення авторитету області як на внутрішньому, так і на міжнародному туристичних ринках (рис. 2) [5].

Як ми бачимо, з кожним роком кількість туристів Вінницької області зростає. У 2016 р. порівняно із 2015 р. чисельність відвідувачів збільшилась на 4737 осіб. У 2017 р. показник чисельності туристів знову піднявся і становив 38634 особи, що на 11149 осіб більше, ніж у 2016 р.

Туристичними організаціями області, за підтримки управління культури і туризму облдержадміністрації, з метою розвитку внутрішнього та в'їзного туризму розроблено 37 туристично-екскурсійних маршрутів: 17 автобусних, 7 водних, 6 пішохідних, 6 велосипедних та 1 лижний. З метою популяризації внутрішнього та в'їзного туризму, суб'єкти туристичної діяльності пропонують тематичні маршрути місцями, що пов'язані з історичним минулим Вінниччини: "Симфонія Подільських палаців", "Духовна спадщина народу", "Місцями бойової слави", "Музика і Вінниччина", "Літературна Вінниччина" [3].

В області зберігається тенденція стабільного росту площі природно-заповідного фонду. Так, на початку 2016 року створено гідрологічний заказник місцевого значення "Ільківський став" загальною площею 20,9 га на території Ільківської сільської ради Вінницького району. Загалом на території області функціонує 409 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею біля 60 тисяч гектарів [7].

Також однією із туристичних "родзинок" регіону є Відокремлений підрозділ "Подільський зоопарк ВОКСАП "Віноблагроліс" у місті Вінниці. Цей заклад є наймолодшим зоопарком в Україні. У зоопарку знаходяться 45 видів ссавців і 35 видів птахів (всього майже 400 тварин) [3].

В області найбільш поширеним сільський зелений туризм є у Вінницькому, Барському, Жмеринському, Муровано-Куриловецькому, Могилів-Подільському, Ямпільському, Піщанському, Хмельницькому, Немирівському, Бершадському, Гайсинському, Літинському та Каїнівському районах [1, с. 16].

Вінниччина має усі передумови для інтенсивного розвитку туризму. В області на державному обліку перебуває 4307 пам'яток культурної спадщини: 1739 — археології; 1893 — історії; 526 — містобудування та архітектури; 101 — монументального мистецтва; 47 — садово-паркового мистецтва; 1 — ландшафтна. Основними туристичними об'єктами Вінниччини є: фонтан ROSHEN; Національний музей-садиба М.І. Пирогова (у 2017 році його відвідали майже 145 тис. екскурсантів, з них 1274 — іноземні туристи з 71 країни світу); Вінницький обласний краєзнавчий музей (у 2017 році відвідало близько 207 тис. туристів); Історико-меморіальний комплекс пам'яті жертв фашизму (ставка Гітлера "Вервольф" — у 2017 році відвідало 10 тис. туристів, з них близько 1 тис. іноземних), Палац Потоцьких у м. Тульчин; Державний історико-культурний заповідник "Буша" (у 2017 році відвідало 35 тис. вітчизняних та іноземних туристів); Лядівський Свято-Усікновенський скельний чоловічий монастир та Браїлівський Свято-Троїцький жіночий монастир [7].

На сьогодні екологічна ситуація в країні є не досить сприятливою, тому все більше і більше людей бажають пройти комплекс оздоровлення у санаторіях м. Хмельник та м. Немирів.

Далеко за межами не лише області, але й України відомий курорт державного значення м. Хмельник, який ще називають "радоноювою скарбницею", українським Баден-Баденом. Радоновим водам Хмельника немає рівних серед відомих мінеральних вод Європи. До складу бальнеологічного курорту входять 7 санаторно-курортних закладів, що дає змогу щорічно оздоровлювати до 50 тис. осіб, як з України, так і з-за кордону, а це чималий потенціал для розвитку курортного туризму [7].

Особливо активно розвивається сільський зелений туризм на території Барського району. Спільно з Вінницьким обласним осередком спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні досліджено та визначено основні пріоритетні об'єкти Барського району щодо розвитку туризму. В місті Бар це: залишки кам'яної фортеці, заснованої Бонною Сфорц; Кармелітський монастир; костел Святої Анни; музей народного побуту при автошляховому технікумі; будинок колишнього реального училища; районний історичний музей. У с. Киянівка — цілюще джерело Бровар, селі Митки — палац адмірала Чихачова, с. Кузьминці — церква Святого Апостола Іоанна Богослова, селі Верхівка — палац та парк братів

Михальських-Бібікових, від с. Лядова до с. Гармаки — велосипедний маршрут вздовж довготривалих вогневих споруд часів Великої Вітчизняної війни. Барський край має різноманітні природні ландшафти: ліси, озера, пагорби, каньйони, річечки, живі джерела [7].

Одним із осередків розвитку сільського зеленого туризму у Ямпільському районі є Державний історико-культурний заповідник "Буша" (с. Буша, Ямпільський район). Майже третину помешкань села Буші придбано жителями великих міст для літнього відпочинку. Незалежно від пори року близько 10-ти садиб села постійно приймають туристів, потік яких до заповідника за останні п'ять років збільшився у декілька разів. У с. Оксанівка розроблено туристичний маршрут — туристичну стежку, вона веде до скельного храму, там же будують придорожню капличку та іконну лавку. Щорічно в районі проводиться мистецький пленер каменотесів "Подільський оберіг" в с. Пороги, який відвідує значна кількість туристів. Осередком української вишивки є с. Клембівка, де проводиться щорічний мистецький фестиваль "Мамину сорочку пригорну до серця", який збирає велику кількість туристів з усієї України. У фестивалі беруть участь кращі вишивальниці нашої області з усіх районів, представляючи на виставку-ярмарок свої вишиті роботи (сорочки, рушники, скатерки, серветки, картини) та майстри з різних видів народного мистецтва територіальних громад Ямпільського району, а також провідні аматорські творчі колективи та окремі виконавці українських народних та авторських пісень [7].

Найбільш відомими у Вінницькій області є агросадиба "Подільська родина" с. Гайове Барського району; агросадиба "Ніка" м. Бар (господиня агросадиби Бас В.); агросадиби Бібікової Г.Й. та Мазуренко К.П. (м. Ладижин); агросадиба Маковій В.І. (м. Могилів-Подільський) та агросадиба Г. Антонюк "Затишок" в цьому ж районі; агросадиба Городянської О. (м. Могилів-Подільський) знайомить туристів з писанкарством та витинанками. Відомі у Вінницькій області і такі агросадиби: Кам'янецька садиба "Ненькина колиска", Гостина садиба "Медова заводь", Гостина садиба "Подільська родина"; Садиба "Родове гніздо" (с. Губник та с. Канава) [7].

Сьогодні у центрі Вінниці проводять реставрацію входу до Центрального парку, яка буде присвячена композитору Миколі Дмитровичу Леонтовичу та його композиції "Щедрик".

Департаментом міжнародного співробітництва та регіонально розвитку облдержадмі-

ністрації розроблено Програму розвитку туризму у Вінницькій області на 2016—2020 роки.

Очікуваними результатами виконання заходів Програми є такі:

- створення та підтримка позитивного іміджу Вінницької області, поширення інформації про соціально-економічний та культурний потенціал регіону;

- розвиток культурно-історичного та екологічного туризму;

- розвиток релігійного, паломницького туризму;

- розвиток туризму вихідного дня та сільського зеленого туризму;

- розвиток оздоровчо-лікувального туризму на базі мінеральних та радонових вод Вінниччини;

- підвищення якості та розширення асортименту туристично-рекреаційних послуг;

- сприяння розвитку активних видів туризму (пішохідного, водного, кінного, велотуризму тощо) з урахуванням необхідності забезпечення ефективного природокористування та охорони навколишнього середовища;

- розвиток та реконструкція дорожньо-транспортної інфраструктури;

- створення та просування туристичного продукту Вінниччини на всеукраїнських та міжнародних туристичних виставках;

- підвищення якості та розширення асортименту туристично-рекреаційних послуг;

- налагодження нових ділових контактів з потенційними іноземними інвесторами;

- підвищення рівня обізнаності вітчизняної та міжнародної спільноти стосовно туристичного та інвестиційного потенціалу Вінницької області;

- підвищення ділової активності територіальних громад та суб'єктів господарювання регіону [3].

Отже, зелений туризм — одна з найперспективніших сфер у туристичному бізнесі. Звичайно, цей вид підприємницької діяльності не вирішить усіх соціальних проблем на селі, але дасть можливість одержувати додаткові доходи при незначних вкладеннях коштів самих селян, а завдяки підтримці органів місцевого самоврядування і держави можлива поступова ліквідація негативних явищ як у сільському господарстві, так і в інших сферах господарської діяльності на селі, а також поліпшення соціально-економічного стану місцевого населення [4, с. 47].

Література:

1. Бондаренко В.М. Сільський зелений туризм Вінниччини: проблеми та перспективи

розвитку / В.М. Бондаренко // Серія: Економічні науки. — 2015. — № 40. — С. 12—19.

2. Биркович В.І. Сільський зелений туризм — пріоритет розвитку туристичної галузі України. Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник. 2008. — № 1 (6). — С. 138—143.

3. Програма розвитку туризму у Вінницькій області на 2017—2020 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.vin.gov.ua/images/ekonomika/Program_cult17-20.pdf

4. Власенко І.В. Передумови розвитку сільського зеленого туризму у Вінницькій області / І.В. Власенко // Збалансоване природокористування. — 2017. — № 2. — С. 42—47.

5. Головне управління статистики у Вінницькій області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/5277-2000-2010.html>

6. Левицька І.В. Розвиток туристсько-рекреаційного потенціалу регіону як основа формування туристичного кластера / І.В. Левицька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2016. — Вип. 9. — С. 92—96.

7. Полесья В.М. Стан розвитку туристичної галузі Вінниччини / В.М. Полесья // Ефективна економіка. — 2018. — № 5.

8. Рошко Н.Б. Розвиток сільського зеленого туризму в Україні / Н.Б. Рошко // Збірник наукових праць. Економічні науки. — 2011. — Випуск 7. — С. 375—383.

9. Рутинський М.Й. Сільський туризм: навчальний посібник / М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінко. — Київ: Знання, 2006. — 271 с.

10. Степанов В.Ю. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи / В.Ю. Степанов // Актуальні проблеми державного управління. — 2018. — № 1 (53). — С. 1—5.

11. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur7.htm

12. Швець Ю.О. Проблеми і перспективи організації та розвитку зеленого туризму в Україні з урахуванням європейського досвіду / Ю.О. Швець // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2017. — Вип. 22. — Ч. 1. — С. 36—39.

References:

1. Bondarenko, V. M. (2015), "Rural green tourism of Vinnitschyna: problems and prospects of development", *Zbirnyk naukovykh prats'*

Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seria: Ekonomichni nauky, vol. 40, pp. 12—19.

2. Byrkovich, V. I. (2008), "Rural green tourism is a priority of the development of the tourism sector in Ukraine", *Stratehichni priorytety. Naukovo-analitychnyi shchokvartalnyi zbirnyk*, vol. 1 (6), pp. 138—143.

3. Vinnytsia Regional State Administration (2017), "Tourism Development Program in Vinnytsia Region for 2017—2020", available at: http://www.vin.gov.ua/images/ekonomika/Program_cult17-20.pdf (Accessed 30 Sept 2020).

4. Vlasenko, I. V. (2017), "Prerequisites for the development of rural green tourism in Vinnytsia region", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 2, pp. 42—47.

5. The Main Department of Statistics in Vinnytsia Region (2020), "Tourist flows", available at: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/5277-2000-2010.html> (Accessed 30 Sept 2020).

6. Levytska, I. V. (2016), "Development of tourist-recreational potential of the region as a basis for the formation of a tourist cluster", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 9, pp. 92—96.

7. Polesia, V. M. (2018), "The state of development of tourist industry of Vinnitsa region", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6355> (Accessed 30 Sept 2020).

8. Roshko, N. B. (2011), "Development of rural green tourism in Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats Bukovyns'koho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 7, pp. 375—383.

9. Rutynskiy, M. Y. and Zinko Yu. V. (2006), *Silskyi turizm [Rural tourism]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.

10. Stepanov, V. Yu. (2018), "Rural green tourism in Ukraine: problems and prospects", *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1 (53), pp. 1—5.

11. Tourist library (2020), "Prospects for the development of rural green tourism in Ukraine", available at: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur7.htm (Accessed 30 Sept 2020).

12. Shvets, Yu. O. (2017), "Problems and prospects of organization and development of green tourism in Ukraine taking into account European experience", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 22 (1), pp. 36—39.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2020 р.

УДК 504.03:65.11.1 (477)

А. В. Лесь,

к. е. н., доцент кафедри екологічної безпеки та економіки природокористування,

Поліський національний університет

ORCID ID: 0000-0002-1746-3744

А. В. Ращенко,

к. е. н., доцент кафедри екологічної безпеки та економіки природокористування,

Поліський національний університет

ORCID ID: 0000-0002-7603-072X

А. М. Фітисов,

аспірант, Поліський національний університет

ORCID ID: 0000-0002-2892-1712

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.69

ЕФЕКТИВНІСТЬ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЛІСОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

A. Les,

PhD in Economics, Senior Lecturer, Associate Professor of the Department
of Ecological Safety and Environmental Economics, Polissya National University

A. Rashchenko,

PhD in Economics, Senior Lecturer, Associate Professor of the Department
of Ecological Safety and Environmental Economics, Polissya National University

A. Fitsov,

Postgraduate student, Polissya National University

THE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SYSTEM EFFICIENCY AT THE TIMBER INDUSTRY ENTERPRISES

У статті висвітлено результати проведеного фокусованого групового інтерв'ю (групи із десяти респондентів), метою якого було отримання якісної інформації щодо ефективності системи екологічного менеджменту на підприємствах лісопромислового комплексу. Застосування цього методу дозволило отримати інформацію, що було б не можливо одержати шляхом аналізу статистичних та фінансово-господарських звітів підприємств. Встановлено, що більшість респондентів ототожнюють дефініцію "екологічний менеджмент" із поняттям "зменшення забруднення довкілля". У контексті оцінки ступеня сформованості системи екологічного менеджменту як частини загальної системи менеджменту підприємства, відмічається тенденція до більш декларативного характеру його реалізації. У процесі аналізу виокремлено потребу у розробці системи оцінки ефективності екологічного менеджменту та розробці питань мотивування його запровадження.

The article highlights the results of a focused group interview (a group of ten respondents), which aimed to obtain quality information on the effectiveness of the environmental management system at the enterprises of the timber industry. The group included heads and chief specialists of individual enterprises of the timber industry of Ukraine (forestries and enterprises engaged in wood processing (production of building materials, pulp and paper products), representatives of regional departments of forestry and hunting). The focus group members had a similar socio-economic status and held leadership positions, which improved the dynamics of the interview and minimized the possibility of data distortion (finding mutually acceptable solutions instead of expressing the respondent's own opinion). Among the main objectives of the study were: to establish the degree of familiarity of stakeholders with the concept of environmental management; description of the degree of formation of environmental management systems at enterprises; identification of factors that determine the effectiveness of environmental management systems; search for ways to motivate efficiency (introduction of environmental management systems at the enterprise). The application of this method allowed to obtain information that could not be obtained by analyzing statistical and financial reports of enterprises. It was found that the

majority of respondents identify the definition of "environmental management" with the concept of "reducing environmental pollution". In the context of assessing the degree of formation of the environmental management system as part of the overall management system of the enterprise, there is a tendency to a more declarative nature of its implementation. In the process of analysis, the need to develop a system for assessing the effectiveness of environmental management and the development of issues to motivate its implementation. In general, it is positive to understand that the environmental management system at the enterprise of the timber industry through the development and implementation of procedures and approaches to minimize the negative impact on the environment, will improve the overall performance of the enterprise.

Ключові слова: екологічний менеджмент, ефективність, фокусоване групове інтерв'ю, лісопромисловий комплекс, ефективність системи екологічного менеджменту.

Key words: ecological management, efficiency, focused group interview, timber industry, efficiency of ecological management system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Науковці акцентують на тому, що однією із перешкод ефективного розвитку лісопромислового сектору є непрозорість менеджменту лісового господарства. Неефективна організація ведення лісового господарства, поєднання функцій державного управління і контролю у сфері використання, охорони, захисту лісового фонду і відтворення лісів із підприємницькою діяльністю призводить до неефективного господарювання, зростання витрат, відсутності інвестицій та, зрештою, до втрати перспектив розвитку не лише лісового господарства, а й деревообробної, меблевої та целюлозно-паперової галузей промисловості [4]. Загалом можна констатувати, що у лісопромисловому комплексі України є низка проблем. Передусім це контроль за ефективним використанням лісових ресурсів. Важливо зупинити неконтрольовані рубки. Це питання є актуальним на всій території України тому вирішується централізовано. По-друге, ліси вразливі до хвороб, шкідників та природних умов. Наразі ведуться роботи щодо захисту лісів з використанням біологічних засобів та методів. Проте, дослідивши тенденції лісокористування, можна стверджувати, що Україна має потужний потенціал для виходу на міжнародні ринки лісогосподарської продукції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У наукових працях [5] доведено вплив ефективності екологічної політики на соціальний та економічний розвиток регіону. У статті обґрунтовано можливість використання економетричної моделі у процесі розрахунку інтеграль-

ного індексу ефективності екологічної політики. Питання економічної ефективності запровадження системи екологічного менеджменту піднімалися у працях В.О. Хрутьба, І.В. Матейчик, В.І. Грищук, С.В. Пустовойтенко [3]. Деякі аспекти екологічного менеджменту (вплив інституційних чинників, екстерналії тощо) розглянуто у роботах Н.В. Зіновчук [1].

МЕТА СТАТТІ

Формальною метою дослідження було вивчення існуючого досвіду запровадження екологічного менеджменту на підприємствах та підвищення його ефективності. Завдання дослідження сформульовано так:

- встановлення ступеня знайомства стейкхолдерів із поняттям екологічного менеджменту;
- опис ступеня сформованості систем екологічного менеджменту на підприємствах;
- виявлення чинників, що визначають ефективність систем екологічного менеджменту;
- пошук шляхів мотивації підвищення ефективності (запровадження систем екологічного менеджменту на підприємстві).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

В умовах обмеженості статистичної інформації щодо особливостей функціонування підприємств, що формують лісопромисловий комплекс України, а також враховуючи необхідність дотримання вимог комерційної таємниці, збір інформації у рамках даного дослідження є досить ускладненим. Вирішення цієї проблеми вбачається нами шляхом проведення фокусованого групового інтерв'ю із основними стейкхолдерами. Саме методиці та ре-

зультатам проведення такого дослідження присвячено дане дослідження.

Метод фокусованого групового інтерв'ю (фокус-груп) є одним з якісних методів збору інформації, що широко застосовується у соціології. Можливість його застосування у економічному дослідженні зумовлено тим, що за його допомогою нами було отримано якісну інформацію щодо ефективності системи екологічного менеджменту на підприємстві лісопромислового комплексу. Спілкування дослідника (модератора групового дослідження) дозволило отримати інформацію щодо гіпотези цього дослідження, шляхом взаємодії дослідника із респондентами та обміну думками та спілкуванням у групі.

Відтак, стверджуємо, що застосування такого методу дозволило отримати інформацію, що було б не можливо одержати шляхом аналізу статистичних та фінансово-господарських звітів підприємств. Водночас слід зауважити, що оскільки фокус-групи це якісний метод збору інформації, оцінка його результатів з точки зору репрезентативності даних вважається недоцільною. Загалом у контексті цього дослідження було використано метод фокусованого групового інтерв'ю, у якості допоміжного інструменту, з метою вирішення поставлених завдань.

З метою проведення дослідження нами було сформовано групу із десяти респондентів. До складу групи увійшли керівники і головні спеціалісти окремих підприємств лісопромислового комплексу України (лісгоспи та підприємства, що здійснюють переробку деревини (виробництво будівельних матеріалів, целюлозно-паперових виробів), представники обласних управлінь лісового та мисливського господарства. Члени фокус-групи мали близький за рівнем соціально-економічний статус та займали керівні посади, що покращувало динаміку проведення інтерв'ю та мінімізувало можливість викривлення даних (пошук взаємоприйнятних рішень замість висловлення власної думки респондента). Крім того, усі учасники дослідження були глибоко поінформовані щодо його теми та представляли експертні думки, що базувались на їх досвіді роботи та знаннях. Польові дослідження проводились у лютому 2018 р. у м. Київ. Тривалість фокус-групи склала 1,5 години. При проведенні дослідження здійснювався аудіо-запис.

У процесі виконання першого завдання дослідження (встановлення ступеня знайомства стейкхолдерів із поняттям екологічного менеджменту) встановлено, що більшість респон-

дентів знайомі із поняттям екологічний менеджмент. Відмічається тенденція до отождолення дефініції із поняттям "зменшення забруднення довкілля". Підкреслюється необхідність запровадження екологічного менеджменту на сучасних підприємствах лісопромислового комплексу, однак пов'язується це, у першу чергу, із наслідуванням закордонних практик та вимогою контрагентів. Це, на нашу думку, створює ризики формального підходу топ-менеджерів до формування системи екологічного менеджменту на підприємстві та унеможливорює повноцінну екологічну трансформацію господарської діяльності окремих підприємств та лісопромислового комплексу в цілому.

У процесі пошуку шляхів вирішення вищенаведеної проблеми встановлено, що позитивний ефект можливо отримати у результаті поширення інформації про екологічний менеджмент, його вплив на показники якості продукції та діяльності підприємства загалом, кейси успішних практик формування системи екологічного менеджменту. Джерелом такої інформації можуть стати представники формальних та неформальних інституцій. Загалом науковці [1; 2] вбачають важливу роль інституцій як критеріїв поведінки суб'єктів господарської діяльності, у процесі становлення екологічного менеджменту.

Щодо другого завдання дослідження: опис ступеня сформованості систем екологічного менеджменту на підприємствах. З метою вирішення цього завдання, на фокус-групі піднімалось питання самооцінки систем менеджменту загалом, що можуть трансформуватися (або вже трансформовано) у систему екологічного менеджменту. Визначено, що на підприємствах лісопромислового комплексу в основі побудови систем менеджменту стоїть принцип циклу Демінга. Водночас окремі респонденти по-різному оцінювали ступінь ефективності побудови таких систем (рис. 1), відмічаючи, що через низку об'єктивних (мінливість погодних умов, природні чинники, наявність лісопорушень, політико-правові чинники, забезпеченість сировиною) та суб'єктивних (кадрове забезпечення, робота із закордонними контрагентами, фактори виробничо-господарського характеру) чинників процедура планування та виконання поставлених планів значно ускладнюється. Відтак частково втрачаються потенційні переваги, що дають ефективні моделі планування, а саме: зменшення ризиків від прийняття помилкових рішень та можливість поступового, поетапного досягнення цілей.

Рис. 1. Якісна оцінка респондентами систем менеджменту підприємств лісопромислового комплексу (станом на 2018 р.)

Джерело: власні дослідження.

У дискусіях щодо шляхів покращення ситуації обговорювались такі можливості: аналіз, перегляд та удосконалення процедур (послідовностей виконання певних процесів або завдань) на підприємстві; пошук більш ефективних методів досягнення запланованих цілей (для різних етапів виробництва) підприємства таким чином, щоб вони були максимально забезпечені усіма необхідними ресурсами (з особливою увагою на сировинні та людські); підвищення гнучкості по відношенню до вимог вітчизняних та зарубіжних контрагентів.

У контексті оцінки ступеня сформованості системи екологічного менеджменту як частини загальної системи менеджменту підприємства, відмічається тенденція до більш декларативного характеру його реалізації. Мається на увазі, що формування системи запобігання забрудненню визначається у стратегічних цілях підприємств та обмежується покладанням окремих моніторингових обов'язків на працівника, що поєднує функціональні обов'язки менеджера з безпеки праці та екологічної безпеки.

Окремо слід відмітити відсутність особистого глибокого переконання топ-менеджмен-

Таблиця 1. Оцінка ступеня сформованості системи екологічного менеджменту на підприємствах лісопромислового комплексу (станом на 2018 р.)

Ступінь сформованості системи екологічного менеджменту на підприємствах лісопромислового комплексу	Відповіді респондентів		
	Відповідей, од.	Частка в сукупності, %	Ваговий коефіцієнт (W)
Пріоритети природоохоронної діяльності сформульовано у загальній стратегії розвитку підприємства	10	41	2,5
Пріоритети природоохоронної діяльності сформульовано у екологічній політиці підприємства	4	17	0,17
Система екологічного менеджменту є задокументованою та готовою до запровадження і покращення	4	17	0,17
Екологічні завдання враховуються при плануванні та контролі виконання планів на різних рівнях управління, система є забезпеченою усіма необхідними ресурсами	4	17	0,17
Існуюча система екологічного менеджменту включає усі види діяльності підприємства та усіх пов'язаних з екологічними аспектами діяльності співробітників підприємства	1	4	0,04
Створено загальну інтегровану систему менеджменту, що серед вирішення основних завдань управління, підприємством забезпечує розвивати систему екологічного управління	1	4	0,04
Інтегрована система менеджменту постійно переглядається та оцінюється з метою покращення її функціонування та підвищення ефективності	0	0	0

Джерело: власні дослідження.

ту у необхідності запровадження системи екологічного менеджменту. Вважаємо, що вищевикладене пов'язане із невизначеністю ефективності запровадження останнього. Керівництво підприємств не вбачає перспективності у виділенні ресурсів у розвиток служби екологічного менеджменту. Відтак ефективно функціонуючої системи екологічного менеджменту, що включала б екологічну політику, організаційну структуру, повноцінне планування, розподіл обов'язків, визначені процедури, аналіз ступеня реалізації політики підприємства у сфері екологічної безпеки — у 90 % респондентів немає (табл. 1).

Щодо третього завдання дослідження: виявлення чинників, що визначають ефективність систем екологічного менеджменту. Слід відмітити, що більшість учасників фокус-групи відмічають, що серед проблем та напрямів розвитку підприємств, екологічний не можна назвати пріоритетним, хоча й не забувають про його важливість. Загалом серед заходів, що найбільше сприяли б формуванню повноцінної системи екологічного менеджменту на підприємстві, для них, як керівників, пріоритетним є можливість проведення оцінки ефективності системи. Серед вимог до такої оцінки, на одному з перших місць стоїть простота та зручність процедури. Адже серед формальних звітів та оцінок, додаткові складні процедури перевірки стануть надмірним навантаженням на працівників. Крім того, така система оцінка повинна включати кількісні показники, що входять до обов'язкових статистичних, фінансових та інших звітів підприємств.

Варто зауважити, що розуміння ефективності екологічного менеджменту у респондентів ототожнюється із обсягами накопичених відходів на підприємстві. У ході обговорення даного питання встановлено, що керівники переконані у тому, що за умови повного використання власних відходів (повернення їх у цикл виробництва у вигляді сировини) система екологічного менеджменту є ефективною. Інші ж чинники антропогенного навантаження діяльності на довкілля не розглядаються. Відтак у результаті проведення фокус-групи одним з пріоритетних завдань для проведення подальших досліджень є розробка методики проведення оцінки ефективності екологічного менеджменту підприємств лісопромислового комплексу.

Щодо четвертого завдання: пошук шляхів мотивації підвищення ефективності (запровадження систем екологічного менеджменту на підприємстві). Учасники фокус-групи відміча-

ють, що безумовними стимулами для запровадження системи екологічного менеджменту на підприємстві є пов'язані із нею переваги економічно та екологічного характеру. Крім того, респонденти відмічають, що функціонуюча система є запорукою сталого розвитку підприємства загалом (це особливо важливо для компаній, що планують поступовий подальший розвиток та підвищення ефективності функціонування).

Водночас респондентами наголошується на тому, що мотивувати до формування повноцінної системи екологічного менеджменту могли б регіональні, національні, міжнародні стратегії і угоди та тенденції ринку лісопродукції, в пріоритеті яких стояв би сталий розвиток. У таких документах, на думку респондентів, екологічна складова хоча й чітко визначена, проте повноцінно не реалізується. Відтак змінювати підходи до виробництва та вивільняти кошти з інших проєктів для запровадження технологій та процедур, що забезпечать збереження та відтворення лісових ресурсів, повну та глибоку переробку сировини і відходів, використання вторинних ресурсів, мінімізацію ризиків забруднення усіх компонентів довкілля, для більшості підприємств не має можливості.

Парадоксом, на нашу думку, є те, що керівники підприємств не розглядають запровадження екологічного менеджменту, як конкурентну перевагу продукції. Така ситуація свідчить про низький рівень екологічної свідомості не лише бізнесу, а й споживачів. Важливо розуміти, що мінімізація або нейтралізація негативного впливу виробничої діяльності на навколишнє природне середовище має бути одним із критеріїв вибору товару. Оскільки у науковій літературі серед значень екологічного менеджменту виділяється регулювання свідомого впливу людини на довкілля. Зауважимо, що сталий розвиток суспільства передбачає мінімізацію антропогенного навантаження на навколишнє середовище.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, результати проведеного фокусованого групового інтерв'ю із керівниками і головними спеціалістами окремих підприємств лісопромислового комплексу України (лісові господарства та підприємства, що здійснюють переробку деревини (виробництво будівельних матеріалів, меблів, целюлозно-паперових виробів), представниками обласних

управління лісового та мисливського господарства, дозволили виявити основні невирішені проблеми щодо запровадження ефективних систем екологічного менеджменту. Зокрема серед завдань подальших досліджень нами виокремлено потребу у розробці системи оцінки ефективності екологічного менеджменту та розробці питань мотивування його запровадження. Загалом позитивним є наявність розуміння того, що система екологічного менеджменту на підприємстві лісопромислового комплексу шляхом розробки та запровадження процедур і підходів мінімізації негативного впливу на довкілля, дозволить покращити загальні показники діяльності підприємства.

Література:

1. Зіновчук Н.В. Екологічна політика в АПК: економічний аспект / Н.В. Зіновчук. — Львівський держ. аграрний ун-т., 2007. — 394 с.
2. Лесь А.В. Роль менеджменту та маркетингу при запровадженні технологій захисту навколишнього середовища / А.В. Лесь, А.В. Ращенко // Вісник ЖНАЕУ. — 2017. — № 1 (59), Т. 2 — С. 165—172.

3. Хрутьба В.О. Оцінка економічної ефективності впровадження системи екологічного менеджменту транспортного підприємства / В.О. Хрутьба, І.В. Матейчик, В.І. Грищук, С.В. Пустовойтенко // Вісник Національного транспортного університету. Науково-технічний збірник: в 2 ч. Ч. 1: Серія "Технічні науки". — К.: НТУ, 2014. — Вип. 30.

4. Шлійко А. Сучасний еколого-економічний стан лісових ресурсів та перспективи ефективного їх використання / А. Шлійко // Галицький економічний вісник. — 2010. — № 3 (28).

5. Dkhili H., & Dhiab L. B. (2019). Environmental Management Efficiency of GCC Countries: Linking Between Composite Index of Environmental Performance, Socio-Political and Economic Dimensions. Marketing and Management of Innovations, 1, 57—69. URL: <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.1-05>

References:

1. Zinovchuk N. V. (2007), Ekologichna polityka v APK: ekonomichnyj aspekt [Environmental policy in the agro-industrial complex: economic aspect], L'vivs'kyj derzh. ahrarnyj un-t, Lviv, Ukraine.

2. Les', A.V. and Raschenko, A.V. (2017), "The role of management and marketing in the introduction of environmental technologies" Visnyk ZhNAEU, vol. 1 (59), no. 2, pp. 165—172.

3. Khrut'ba, V.O. Matejchuk, I.V. Hryschuk, V.I. and Pustovojtenko, S.V. (2014), "Economic efficiency estimation of environmental management system of transport enterprise" Visnyk Natsional'noho transportnoho universytetu. Naukovo-tekhnichnyj zbirnyk, vol. 30, pp. 56—61.

4. Shlijko, A. (2010), "Modern ecological and economic condition of forest resources and prospects of their effective use", Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk, vol. 3 (28), pp. 56—61.

5. Dkhili, H. and Dhiab, L.B. (2019). "Environmental Management Efficiency of GCC Countries: Linking Between Composite Index of Environmental Performance, Socio-Political and Economic Dimensions", Marketing and Management of Innovations, vol. 1, pp. 57—69, available at: <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.1-05> (Accessed 30 Sept 2020).

Стаття надійшла до редакції 24.09.2020 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 338.431.4

М. А. Місевич,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М. П. Поліщука,
Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0002-2018-4834

В. М. Ходаківський,

к. е. н., доцент кафедри економіки і підприємництва,
Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0003-3913-7461

А. М. Макаренко,

магістрант кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М. П. Поліщука,
Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0003-2068-0229

О. М. Павлюк,

магістрант кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М. П. Поліщука,
Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0003-0176-7265

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.75

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

M. Mysevych,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of management organizations
and administration by M. Polishchuk, Polissya National University, Zhytomyr

V. Khodakivskyy,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of economics and business,
Polissya National University, Zhytomyr

A. Makarenko,

Master of the the Department of management organizations and administration
by M. Polishchuk, Polissya National University, Zhytomyr

O. Pavlyuk,

Master of the the Department of management organizations and administration
by M. Polishchuk, Polissya National University, Zhytomyr

THE AREAS OF STATE SUPPORT FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті визначено організаційно-економічні критерії державної підтримки сільськогосподарських підприємств, що не суперечать правилам її надання згідно з вимогами Світової організації торгівлі, досліджено особливості політики підтримки сільськогосподарських товаровиробників у контексті підвищення їх конкурентоспроможності. Акцентовано увагу на вимогах та рекомендаціях Світової організації торгівлі щодо застосування заходів державної підтримки сільського господарства, які розподілено на "жовту", "зелену", "блакитну" скриньку. Виявлено, що державна підтримка повинна бути однаковою, стабільною, прозорою, адресною, рівноправною, рівнодоступною для всіх сільськогосподарських підприємств незалежно від організаційно-правових форм, масштабів та видів діяльності. Значну увагу приділено процесам пошуку та удосконалення напрямів державної підтримки сільськогосподарських підприємств як одного із визначальних чинників забезпечення їх конкурентоспроможності в майбутньому.

The issues of improving the efficiency of state support for agricultural producers in the context of the globalized challenges are the topical issues in the field of state regulation of agriculture. The national policy in the field of agricultural support should not only be effective in terms of economic and social efficiency, but also stimulate the formation of Ukraine as an agrarian state. Therefore, such an instrument of influencing the development of economic entities as an effective policy to support agriculture is currently playing an increasingly important role. Ukraine's accession to the WTO and other international economic organizations and the emergence of certain problems with ensuring the appropriate level of competitiveness of agricultural enterprises and their products necessitates the development of an appropriate

the mechanism of state support aimed at improving the reproductive capacity of these enterprises. The need for state support and stimulation of agro-industrial production is caused by the objective features of its functioning. The state support should be the same, stable, transparent, targeted, equal, equally accessible to all agricultural enterprises, regardless of the organizational and legal forms, scale and types of activity, etc. The strategic vector of the state support of agricultural enterprises in the direction of ensuring the efficiency of activities should be the support of measures to protect and restore soil fertility, optimize the structure of sown areas, taking into account the requirements of environmental safety. An important result of these measures is the improvement of the environment, the concentration of production resources on a large area of agricultural land. All this will increase the efficiency of their use and reproduction. Further research should focus on creating an effective competitive environment for highly marketable agricultural enterprises, and public policy should be aimed at financing green box programs that do not directly affect the production volumes and pricing. The considerable attention is paid to the processes of finding and improving the areas of state support for agricultural enterprises as one of the determining factors in ensuring their competitiveness in the future.

Ключові слова: державна підтримка, конкурентоспроможність, сільськогосподарські підприємства, заходи "зеленої, жовтої, блакитної" скриньки, конкурентне середовище, фінансування, ефективність.

Key words: state support, competitiveness, agricultural enterprises, measures of "green, yellow, blue" box, competitive environment, financing, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах глобалізованих викликів актуальними питаннями у сфері державного регулювання сільського господарства є питання підвищення ефективності державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції. Національна політика в галузі підтримки сільського господарства повинна бути не просто дієвою з точки зору показників економічної та соціальної ефективності, але й стимулювати становлення України як аграрної держави. Тому наразі усе більш значущу роль відіграє такий інструмент впливу на розвиток суб'єктів економіки, як ефективна політика підтримки сільського господарства. Приєднання України до СОТ та інших міжнародних економічних організацій і виникнення у зв'язку з цим певних проблем із забезпеченням належного рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та їхньої продукції обумовлює необхідність розробки відповідного механізму державної підтримки, спрямованої на поліпшення умов відтворення виробничого потенціалу даних підприємств. Необхідність державної підтримки та стимулювання агропромислового виробництва викликана об'єктивними особливостями його функціонування. Державна підтримка повинна бути однаковою, стабільною, прозорою, адресною, рівноправною, рівнодоступною для всіх сільськогосподарсь-

ких підприємств незалежно від організаційно-правових форм, масштабів та видів діяльності тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми пошуку та удосконалення напрямів державної підтримки агропродовольчого сектору досліджуються багатьма вітчизняними вченими, як-от: Т.М. Осташко [5], О.М. Могильний [4], Б.Й. Пасхавер [2], І.В. Кобута [9] та ін. У їх працях значна увага приділяється оцінці ефективності політики державної підтримки та її впливу на розвиток АПК України. Проте, на нашу думку, недостатньо вивчений світовий досвід у наданні державної підтримки, що вимагає проведення комплексного дослідження механізму державної підтримки сільського господарства України порівняно з країнами-основними конкурентами України на світовому ринку сільськогосподарської продукції та визначення пріоритетів державної регуляторної політики у цій сфері.

ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Завданнями дослідження є: визначити організаційно-економічні критерії державної підтримки сільськогосподарських підприємств,

Рис. 1. Напрями державної підтримки сільськогосподарських підприємств у рамках програм "зеленої скриньки"

що не суперечать правилам її надання згідно вимог СОТ; дослідити особливості політики підтримки сільськогосподарських товаровиробників в контексті підвищення їх конкурентоспроможності.

Об'єктом дослідження є процес пошуку та удосконалення напрямів державної підтримки сільськогосподарських підприємств як одного із визначальних чинників забезпечення їх конкурентоспроможності в майбутньому.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Згідно з вимогами та рекомендаціями СОТ заходи державної підтримки сільського господарства розподілено на "жовту", "зелену", "блакитну" скриньку.

Заходи "зеленої скриньки" повинні відповідати двом основним критеріям: підтримка повинна надаватися не за кошти споживачів, а через урядові бюджетні програми; наслідком реалізації заходів "зеленої скриньки" не повинно бути надання цінової підтримки сільськогосподарським виробникам.

Державна підтримка сільського господарства в рамках програм "Зеленої" скриньки не сприяє безпосередньо підвищенню розмірів та масштабів виробництва, встановленню цін купівлі-продажу аграрної продукції, а отже, не впливає безпосередньо на конкурентоспро-

можність сільськогосподарських товаровиробників (рис. 1).

Заходи "блакитної скриньки" спрямовано на обмеження перевиробництва (що особливо є актуальним для розвинутих країн світу), і щодо них також немає обмежень фінансування з бюджету. Фінансування сільського господарства в рамках заходів "зеленої" та "блакитної" скриньок повинно здійснюватися з врахуванням обмежених можливостей державного бюджету.

Державна підтримка сільськогосподарських підприємств у рамках заходів "жовтої скриньки" прямо впливає на обсяги виробництва та на процеси встановлення цін на сільськогосподарську продукцію. Тому обсяг фінансування даних заходів потрібно скорочувати (рис. 2).

Обмеження фінансування сільськогосподарських підприємств в рамках "жовтої скриньки" необхідно компенсувати за рахунок "зеленої скриньки", оскільки заходи останньої не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників, а отже, не сприяють розвитку несправедливої конкуренції. Державна підтримка сільськогосподарських підприємств повинна орієнтуватися на програми "зеленої скриньки", а ефективна їх реалізація призведе до підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників.

В останні роки державна підтримка сільськогосподарських підприємств виявилась не-

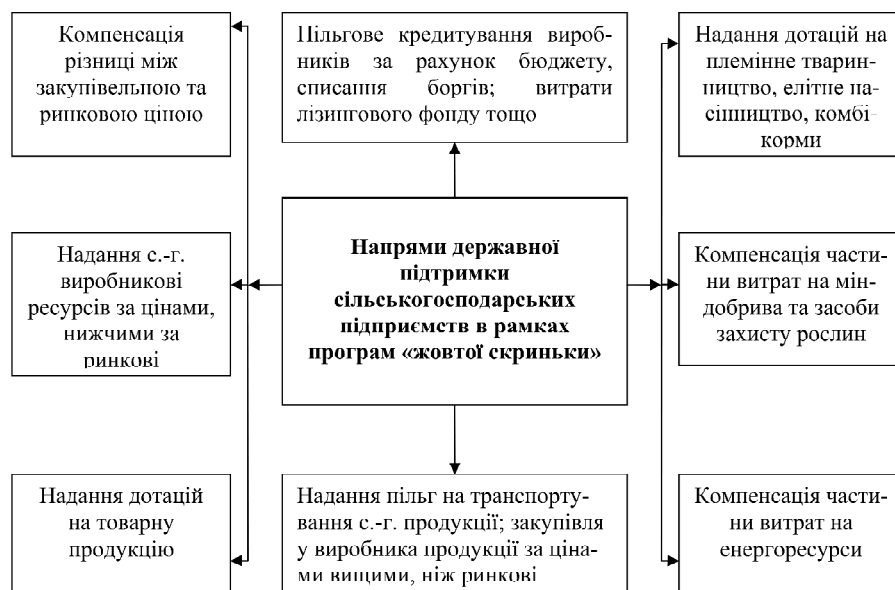

Рис. 2. Напрями державної підтримки сільськогосподарських підприємств у рамках програм "жовтої скриньки"

ефективною, оскільки здійснювалась, більшою мірою, в рамках заходів "жовтої скриньки" і підтримувались, в основному, збиткові сільськогосподарські підприємства, а більш ефективні цієї підтримки не відчували, що призвело до того, що, вступивши в СОТ, ці підприємства не витримують конкуренції з іноземними виробниками сільськогосподарської продукції. Також до основних недоліків державної допомоги сільськогосподарських товаровиробників можна віднести те, що: по-перше, для більшості сільськогосподарських підприємств вона залишається недоступною; по-друге, доплата бюджетних коштів на підтримку процесу виробництва тваринницької продукції призвели до акумулювання коштів, в основному, на переробних

підприємствах, а не у сільськогосподарських товаровиробників; по-третє, додаткові доплати з бюджету отримують лише високорентабельні сільськогосподарські галузі, а інші цієї допомоги не отримують; по-четверте, більшість коштів у рослинництві та тваринництві не витрачається на підвищення ефективності селекційних заходів; по-п'яте, неефективна господарська діяльність більшості сільськогосподарських підприємств свідчить про низьку віддачу від вкладених бюджетних коштів. Тому нами пропонується виділити групу критеріїв, за якими повинна надаватися державна підтримка сільськогосподарських підприємств, яка б не суперечила правилам її надання згідно з вимогами СОТ:

Рис. 3. Основні напрями державної підтримки сільськогосподарських підприємств

1) гарантованість (держава гарантує виплати бюджетних коштів на підтримку різних програм безпосередньо сільськогосподарським підприємствам);

2) рівноправність та рівнодоступність (державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників повинна бути доступною для всіх сільськогосподарських товаровиробників незалежно від організаційно-правових форм, масштабів та видів діяльності тощо);

3) стабільність (планування господарської діяльності сільськогосподарськими товаровиробниками з впевненістю в отриманні дотацій та компенсацій відповідно до чинного законодавства);

4) адресність (надання підтримки безпосередньо товаровиробникам, які є прибутковими, гарантують продовольчу безпеку країни, забезпечують зростання зайнятості населення сільських територій, мають інноваційний напрямок розвитку виробництва, виробляють еколого безпечну продукцію, що відповідає міжнародним стандартам якості).

Високотоварні сільськогосподарські підприємства, на відміну від низькотоварних, відповідають вищезазначеним критеріям адресності державної підтримки. Тому з метою підвищення конкурентоспроможності цих підприємств на внутрішньому та зовнішніх ринках і, враховуючи обмежені можливості державного бюджету, саме ці підприємства повинні отримувати державну підтримку в більшій мірі.

Державна підтримка високотоварних сільськогосподарських підприємств, передусім, повинна здійснюватися за такими напрямками (рис. 3): стимулювання запровадження інноваційних технологій у виробничий процес даних підприємств; пільгове кредитування високотоварних сільськогосподарських підприємств; формування повноцінної ринкової інфраструктури аграрного ринку; проведення заходів щодо охорони земель та відтворення ґрунтів.

Ефективне функціонування фінансово-кредитної підсистеми в напрямі підтримки сільськогосподарських товаровиробників залежить від специфіки та особливостей сільського господарства та окремих сільськогосподарських підприємств. Необхідним вбачається використання досвіду інших країн у вирішенні питань кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників. Так, використовуючи досвід розвинутих країн у напрямку покращання кредитного обслуговування високотоварних товаровиробників АПК, перспективним є механізм кредитування готової про-

дукції. Так, Уряд (як у США) чи спеціально уповноважені державні структури (Латвія, Литва) закуповують частину готової продукції у сільгоспвиробника, надаючи йому при цьому позику, яка не повертається в разі неможливості її продажу на більш вигідних умовах.

Важливе значення в забезпеченні конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств і сільського господарства загалом має механізм формування і функціонування повноцінної інфраструктури аграрного ринку. Високотоварні виробники сільськогосподарської продукції можуть самотійно обирати вигідні та прийнятні для них елементи ринкової інфраструктури, за допомогою яких будуть здійснюватися реалізація продукції.

Одним із важливих шляхів у напрямі підвищення ефективності виробництва, обсягів реалізації продукції, конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств регіону дослідження є їх інформаційне забезпечення сучасними засобами отримання оперативної та об'єктивної інформації про діяльність конкурентів, посередників, про стан ринків ресурсів та сільськогосподарської продукції тощо. З метою кращої поінформованості щодо цінової ситуації на ринку сільськогосподарської продукції потрібно запровадити більш дієву інформаційну систему зі створенням інформаційної бази щодо цінового моніторингу в мережі Інтернет, яка постійно поновлювалась би з появою нової інформації, і забезпечити доступ до неї високотоварних сільськогосподарських товаровиробників. Доцільним є створення WEB-сторінки з інформацією про кількість та орієнтовну ціну сільськогосподарської продукції, що продається. Інформаційне забезпечення високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області сприятиме підвищенню ефективності здійснення логістичних заходів, пов'язаних з товаропросуванням продукції до посередників і кінцевих споживачів.

Ефективним напрямом інформаційного забезпечення високотоварних сільськогосподарських підприємств регіону дослідження є створення дорадчої служби. Проте головним завданням при цьому буде наближення служби дорадництва до вирішення питань високотоварних сільськогосподарських товаровиробників, пов'язаних з отриманням оперативної та повної інформації про сучасні досягнення НТП у галузі сільськогосподарського виробництва, ситуацію на ринках виробничих ресурсів та сільськогосподарської продукції, про конку-

рентів на внутрішньому та зовнішньому ринках тощо.

Однією із особливостей функціонування високотоварних сільськогосподарських підприємств як основних виробників аграрної продукції на внутрішньому ринку є високий рівень товарності підприємства, що вказує на великий обсяг реалізації продукції. Таким чином, особливо важливим є формування ефективно діючих каналів реалізації продукції високотоварними сільськогосподарськими підприємствами. Нами пропонується такими каналами реалізації продукції вважати: по-перше, прямий продаж безпосередньо кінцевим споживачам, у тому числі на аграрній товарній біржі через створення на даних підприємствах відділів збуту продукції; по-друге, продаж продукції через мережу посередників, через заготівельні організації тощо; по-третє, використання багатоканальних шляхів продажу сільськогосподарської продукції, в тому числі через ефективно діючу систему оптових торговельних організацій тощо. Реалізація продукції тим чи іншим каналом збуту повинна вирішувати завдання, що пов'язані з вибором того чи іншого постачальника, зниженням логістичних витрат, своєчасною доставкою продукції до посередників та кінцевих споживачів, особливо для видів продукції з коротким терміном придатності.

Для високотоварних сільськогосподарських підприємств та сільськогосподарського виробництва взагалі додатковим джерелом підвищення конкурентоспроможності є посилення ролі держави через реальну фінансову підтримку сільськогосподарських товаровиробників. Таким чином буде врегульовано та доповнено дію ринкового механізму, зменшено ризики, пов'язані з його недосконалістю.

У сукупності заходів щодо регулювання конкурентного середовища високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області розвиток та удосконалення земельних відносин займають важливе місце. У такому аспекті актуалізується розвиток іпотечного кредитування як невід'ємної складової механізму сучасного аграрного виробництва. Однак існує ряд негативних чинників, що гальмують процес розвитку іпотеки та негативно впливають на діяльність сільськогосподарських товаровиробників. Передусім, ця неврегульованість юридичного забезпечення даного виду кредитування підкріплена низьким рівнем економічного розвитку більшості сільськогосподарських підприємств. Такі чинники можуть спричинити перерозподіл земельних ресурсів

не на користь більшості сільськогосподарських підприємств.

Важливим поштовхом у процесі розвитку іпотечного кредитування є створення державного іпотечного банку, який має забезпечувати довгострокове та короткострокове кредитування сільськогосподарських підприємств під заставу їх активів і, насамперед, земельних ділянок.

Стратегічним вектором державної підтримки високотоварних сільськогосподарських підприємств у напрямі забезпечення ефективності діяльності має стати підтримка заходів з охорони та відтворення родючості ґрунтів, оптимізації структури посівних площ, урахування вимог екологічної безпеки. Важливим результатом таких заходів є оздоровлення навколишнього середовища, концентрація виробничих ресурсів на великій площі сільськогосподарських угідь. Все це сприятиме підвищенню ефективності їх використання та відтворення.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, впровадження вищенаведених заходів з боку держави забезпечить формування ефективного конкурентного середовища в аграрній сфері, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств через найефективніший розподіл наявних ресурсів та допоможе їм реалізувати власний потенціал.

Подальші дослідження необхідно зосередити на створення ефективного конкурентного середовища діяльності високотоварних сільськогосподарських підприємств, а державна політика повинна бути направлена на фінансування програм "зеленої скриньки", які безпосередньо не впливають на обсяги виробництва продукції та встановлення цін на неї та направлені на:

- розвиток рекламних та інших маркетингових послуг;
- інформаційне забезпечення всіх учасників ринку кон'юнктурною інформацією, створення системи сільськогосподарської дорадчої служби;
- реформування системи аграрної науки з метою підвищення ефективності наукових досліджень і запровадження їх у практику виробництва;
- розробка програми соціального розвитку села в напрямі розвитку інфраструктури невиробничого призначення на селі;

— прийняття програми створення нових робочих місць, працевлаштування та перекваліфікації; розробка програми підвищення рівня загальної і профільної освіти в сільській місцевості;

— екологізація виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечення екологічної безпеки землекористування, охорона навколишнього середовища;

— виплати за регіональними програмами надання допомоги;

— інші заходи.

Література:

1. Бураковський І. Оцінка потреб України у галузі сприяння міжнародній торгівлі: Вплив торговельної політики на людський розвиток / І. Бураковський, В. Мовчан. — К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2011. — 128 с.

2. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку: монографія / За ред. Б.Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2009. — С. 157.

3. Комарова І.В. Государственная поддержка аграрного сектора России и Украины: сравнительный анализ с использованием международных показателей / И.В. Комарова // Научный журнал КубГАУ. — 2010. — № 55(01).

4. Могилий О.М. Регулювання аграрної сфери: монографія / О.М. Могилий. — Ужгород: ІВА, 2005. — С. 62—70.

5. Осташко Т.О. Сільське господарство в умовах СТО і ЄС / О.Т. Осташко. — К.: Інститут сільського розвитку, 2005. — 70 с.

6. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналітична доповідь / За ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2011. — 39 с.

7. Узун В.Я. Российская политика поддержки сельского хозяйства и необходимость ее корректировки после вступления в ВТО / В.Я. Узун // Вопросы экономики. — 2012. — № 10 — С. 132—149.

8. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. / О.М. Бородіна, В.М. Гейця, А.О. Гуторов та ін.; за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2012. — 56 с.

9. Чапко І. Сучасна політика підтримки сільського господарства в Україні (аналіз та пропозиції) / І. Чапко, І. Кобута. — К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.un.org.ua/brc/ua_wdp_src/strategy_support_UKR_.pdf

10. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2011: OECD Countries and Emerging Economies / OECD: OECD Publishing, 2011. — 362 p.

References:

1. Burakovs'kyj, I. and Movchan, V. (2011), Otsinka potreb Ukrainy u haluzi spriannia mizhnarodnij torhivli: Vplyv torhovel'noi polityky na liuds'kyj rozvytok [Assessing Ukraine's needs in promoting international trade: the impact of trade policy on human development], Analitychno-doradchij tsentr Blakytnoi strichky, Kyiv, Ukraine.

2. Paskhavera, B.J. (2009), Vyklyky i shliakhy ahroprodoval'choho rozvytku: monohrafiia [Challenges and ways of agri-food development], In-t ekon. ta prohnozuv, Kyiv, Ukraine.

3. Komarova, I.V. (2010), "State support of the agrarian sector in Russia and Ukraine: a comparative analysis using international indicators", Nauchnyj zhurnal KubGAU, vol. 55 (01).

4. Mohyl'nyj, O.M. (2005), Rehuliuвання ahrarnoi sfery [Regulation of the agricultural sector], IVA, Uzhhorod, Ukraine.

5. Ostashko, T.O. (2005), Sil's'ke hospodarstvo v umovakh SOT i YeS [Agriculture in the WTO and EU], Instytut sil's'koho rozvytku, Kyiv, Ukraine.

6. Zhalila, Ya.A. (2011), Rozvytok ahrarnoho vyrobnytstva iak peredumova zabezpechennia prodovol'choi bezpeky Ukrainy [Development of agricultural production as a prerequisite for food security of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.

7. Uzun, V.Ja. (2012), "Russian agricultural support policy and the need to adjust it after joining the WTO", Voprosy jekonomiki, vol. 10, pp. 132—149.

8. Borodina, O.M. Heiets', V.M. and Hutorov, A.O. (2012), Ukrain's'ka model' ahrarnoho rozvytku ta ii sotsioekonomichna pereoriientatsiia [Ukrainian model of agricultural development and its socio-economic reorientation], NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv, Kyiv, Ukraine.

9. Chapko, I. and Kobuta, I. (2011), "Modern policy to support agriculture in Ukraine (analysis and proposals)", Analitychno-doradchij tsentr Blakytnoi strichky, [Online], vol. 6, available at: http://www.un.org.ua/brc/ua_wdp_src/strategy_support_UKR_.pdf (Accessed 8 October 2020).

10. OECD (2011), Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2011: OECD Countries and Emerging Economies, OECD Publishing, London, UK.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2020 р.

УДК 339.138

Е. В. Пахуча,

к. е. н., доцент кафедри маркетингу, підприємництва та організації виробництва,
Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва
ORCID ID: 0000-0003-0509-8230

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.82

ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

E. Pakhucha,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of marketing, entrepreneurship
and organization of production, Kharkiv national agrarian university named after V. V. Dokuchaev

APPLICATION OF MARKETING COMMUNICATION TOOLS IN INCREASING COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES

Узагальнено теоретичні аспекти сутності поняття маркетингових комунікацій та застосування їх інструментів. Визначено характерні особливості розвитку маркетингових комунікацій у сучасних умовах. Визначено роль маркетингових комунікацій в розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств, наголошено на зростанні значення переходу від виробничо-збутової орієнтації до стратегії підприємництва. Досліджено маркетингові чинники, які впливають на рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Визначено основні завдання маркетингових комунікацій, серед яких важливе значення мають максимізація можливостей у покращенні іміджу, забезпечення відповідності наданої інформації бренду, дизайну та організації стандартів стилю товару та забезпечення ефективного використання маркетингу та спонсорських можливостей.

Наголошено на важливості процесу координування маркетингу та комунікаційна діяльність, для досягнення успішного вирішення обраної маркетингової стратегії. Досліджено сутність інформаційної системи підприємства, яка має важливе значення у забезпеченні конкурентних позицій. Визначено важливість формування позитивного іміджу підприємства за допомогою методів "public relation", що забезпечує схвалення його продукції громадськістю. Відзначено роль малобюджетних маркетингових комунікацій, зокрема надання можливості підприємствам малого та середнього бізнесу в удосконаленні маркетингової діяльності та використанні додаткових інструментів у досягненні конкурентоспроможності. Зазначено основні технології малобюджетних маркетингових комунікацій, якими користуються підприємства нині. Зазначено, що застосування інструментів Інтернет-маркетингу також дає змогу економити кошти, а також розширяти діяльність підприємств, насамперед за рахунок переходу з локального ринку на національний та міжнародний.

The theoretical aspects of the essence of the concept of marketing communications and the use of their tools are generalized. The characteristic features of the development of marketing communications in modern conditions are determined. The role of marketing communications in the development of activities of agricultural enterprises is defined, the importance of the transition from production orientation to the strategy of entrepreneurship is emphasized. Marketing factors that influence the level of competitiveness of agricultural enterprises are investigated.

The tendencies of change of average sales prices of products as an effective economic lever in the system of the market mechanism which influences financial results of activity of the enterprise and its competitiveness are analyzed. The level of profitability of agricultural production in agricultural enterprises is studied. The change in the value of marketable products and the factors that influenced this trend are determined. The main tasks of marketing communications are identified, among which are the maximization of opportunities in improving the image, ensuring the conformity of the information provided to the brand, design and organization of standards of style of the goods and ensuring the effective use of marketing and sponsorship opportunities.

The importance of the process of marketing coordination and communication activities is emphasized in order to achieve the successful solution of the chosen marketing strategy. The essence of the enterprise information system, which is important for securing competitive positions, is investigated. The importance of forming a positive image of the enterprise by means of methods of "public relation" is provided, which ensures the approval of its products by the public.

The role of low-budget marketing communications, in particular, providing opportunities for small and medium-sized enterprises in improving marketing activities and using additional tools for competitiveness was noted. The basic technologies of low-budget marketing communications used by enterprises for the given period of time are indicated. It was noted that the use of Internet-mapping tools also allows to save money, as well as to spread the activity of enterprises, nasamped for the account of an emergency with a local account.

Ключові слова: маркетингові комунікації, інструменти маркетингу, конкурентоспроможність, ринок, інформація, підприємства.

Key words: marketing communications, marketing tools, competitiveness, market, information, enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підприємства працюють у сильному конкурентному середовищі, тому повинні вдосконалити способи управління, які повинні відповідати світовим змінам. Трансформація ринкових відносин сприяє високій конкуренції, зміну поведінки споживачів, глобалізацію ринку, екологічну обізнаність та соціальну відповідальність. Підприємства, орієнтовані на майбутнє, використовують нові ідеї, щоб відрізнитися від конкурентів та вижити швидкозмінних ринкових умовах. Тому незалежно від розмірів, форм власності та господарювання підприємства знаходяться у зоні зацікавленості стейкхолдерів. Цей інтерес може бути викликаний бажанням отримати матеріали та послуги для здійснення своєї ділової активності, або співпраці та кооперації з іншими, для забезпечення належного розповсюдження своїх товарів та послуг. Крім того, є багато споживачів, які знаходяться у пошуку товаровиробника серед подібних підприємств. Маркетингові комунікації забезпечують основну діяльність, щоб зацікавлені сторони могли зрозуміти наміри один одного та оцінити цінність пропонованих товарів та послуг. Однак світ маркетингових комунікацій — яскравий, захоплюючий, непередбачуваний, але завжди складний і постійно розвивається. Тепер менеджери зобов'язані не тільки знаходити нові способи розповсюдження інформації, але й робити це за зменшеними бюджетами та враховувати отриманий ефект.

Розвиток довгострокових відносин із споживачами є важливим аспектом маркетингової політики. Утримання споживачів сьогодні є вирішальним завданням і для формування довгострокової відносин з споживачами використовуються різні засоби та інструменти маркетингових комунікацій. Використовуючи маркетингові комунікації, організації намагаються найкраще зберігати інтереси своїх споживачів та знайти нові способи встановлення конкурентної переваги. Все це призводить до нової форми та ролі маркетингових комунікацій та до бачення того, що цілі маркетингові комунікації підприємства повинні бути сплановані, узгоджені та послідовні. Це стосується і внутрішньої політики та стратегії: відповідність цінностям своїх споживачів та відносинам, які формують підприємства з постачальниками та дистриб'юторами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні питання маркетингових комунікацій в межах загальної теорії маркетингу розроблені в працях таких зарубіжних учених: Н. Андерсона, Я. Гордона, Д. Джоббера, Ф. Котлера, Л. Маттссона, В. Прауде та ін. Теоретичні підходи у працях вчених ґрунтуються на досвіді розвинених країн із сформованою ринковою економікою.

До вітчизняних вчених, що займалися проблемами застосування маркетингових кому-

нікацій відносять: Я. Бронштейна, А. Войчака, В. Королька, Т. Лук'янець, В. Моїсєєва, Г. Почепцова, Є. Ромата, Т. Примака, Г. Ріжкової, Т. Циганкової та ін. За даними їх дослідження можемо констатувати, що на даний час досить не розвинуте питання взаємозв'язку причин і наслідків використання маркетингових комунікацій у господарській діяльності вітчизняних підприємств. Значний інтерес до нестандартних методів маркетингових комунікацій, розв'язання проблем їх ефективного поєднання у потужний комунікаційний комплекс простежується у працях вітчизняних вчених: А. Мороза, С. Ковальчук, А. Макаренко, І. Окландера, Є. Криворога та інших. Розвитку інструментарію сільськогосподарського маркетингу присвячені праці зарубіжних вчених, як-от: Річард А. Кольз, Джозефа Н. Юл, вітчизняних: А. Харенко, А. Бурлай, А. Сакун, Д. Міщенко, О. Козакевич, В. Никончук, М. Білик. Проблеми дослідження маркетингової складової забезпечення конкурентоспроможності підприємств-виробників сільськогосподарської продукції приділяли увагу вітчизняні автори: С. Боняр, В. Арестенко, Г. Рябик. Питаннями маркетингу як складової підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств АПК займалися зокрема А. Череп, Т. Веремейчик [1].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Основною метою є визначення напрямів розвитку маркетингових комунікацій підприємств та дослідженні впливу інструментів маркетингових комунікацій на підвищення конкурентоспроможності підприємств у сучасному ринковому середовищі. Для досягнення зазначеної мети поставлені такі завдання: проаналізувати фінансові показники розвитку основних видів продукції сільського господарства, виявити критичні моменти, які потребують вирішення щодо конкурентоспроможності, обґрунтувати заходи маркетингової комунікації для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Маркетингові комунікації призначені як для інформування, так і для переконання цільової аудиторії з метою впливу на поведінку цієї групи. Поведінка, яка представляє інтерес для агропідприємств, може варіюватися від заохочення товаровиробників до вдосконалення практики ведення господарства або вирощування певної культури, до заохочення промислових або споживчих покупців випробувати

товар чи послугу. Кожен елемент маркетингового поєднання повинен бути розроблений так, щоб сприяти загальній маркетинговій стратегії, і це включає маркетингові комунікації.

Найголовнішою проблемою агровиробників є перехід від виробничо-збутової орієнтації до стратегії підприємництва, в основі якої лежить задоволення потреб споживачів та підвищення своєї фінансової стабільності, тобто до концепції маркетингу [2, с. 46].

Важливим завданням маркетингу є діяльність з пошуку ринку збуту, формування товарної політики та доведення товарів від сфери виробництва до сфери споживання, орієнтована на задоволення потреб відповідно до купівельного попиту. Основою маркетингу є досконале вивчення ринку, бажань споживачів, а також заповзятливість працівників [3, с. 440].

Серед маркетингових чинників, які здійснюють суттєвий вплив на рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, доцільно виокремити наступні: моніторинг кон'юнктури ринку; цінова політика; логістичне забезпечення, політика просування та стимулювання збуту; рівень бренд-менеджменту та сервісу. Маркетинг охоплює значну кількість проблем, що мають відношення не лише до збуту виробленої продукції, але і безпосередньо впливає на процес його виробництва, коригує потребу у ресурсах, визначає напрями їх залучення та використання.

Важливе значення маркетингової складової забезпечення конкурентоспроможності полягає в тому, що застосування інструментарію маркетингу сприяє розширенню можливості впливу суб'єкта господарювання на формування конкурентних переваг. Отже, маркетингова комунікація — це інструмент, за допомогою якого компанія може впливати на поведінку клієнтів та створювати конкурентну перевагу. Традиційно є п'ять основних інструментів маркетингової комунікації: реклама, стимулювання збуту, особистий продаж, зв'язки з громадськістю та прямий маркетинг. Відповідне поєднання цих інструментів і вибір каналів реалізації інструментів маркетингових комунікацій протягом тривалого часу був в значній мірі передбачуваний. Були варіації, що відображають конкретні обставини бренда, але, по суті, реклама використовувалася для побудови цінностей бренду, стимулювання продажів використовувалася для заохочення дій клієнтів, а зв'язки з громадськістю прагнули викликати доброзичливість та інтерес до компанії. Особистий продаж розглядався як основний інструмент на ринках, але він також мав свою

Рис. 1. Динаміка вартості продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами України за період 2014—2019 рр., млн грн

роль у роздрібній торгівлі, наприклад, продажі товарів тривалого користування. У 90-х роках прямий маркетинг став більш помітним інструментом у поєднанні, оскільки технологія дозволила забезпечити форму спілкування, звертаючись особисто та безпосередньо до цільового замовника. Ця зміна запровадила нові медіа формати, а подальший розвиток Інтернету та пов'язаних з ним цифрових технологій прискорив зміни в галузі маркетингових комунікацій. Зараз існує безліч можливостей охопити аудиторію, оскільки Інтернет представляє нову, але складну форму каналу зв'язку.

Використовуючи маркетингові комунікації, керівники прагнуть покращити імідж підприємств через: зміцнення зв'язків між центральним маркетингом та комунікаціями та іншими організаційними напрямками. Метою є створення послідовних зовнішніх повідомлень, які є пов'язані з позиціонуванням, брен-

дингом та стратегічними пріоритетами організації.

Маркетингові комунікації покликані: максимізувати можливості для покращення іміджу; забезпечити відповідність наданої інформації бренду, дизайну та організації стандартів стилю товару; об'єднати зусилля та покращити інформаційний потік; забезпечити організацію ефективного використання маркетингу та спонсорські можливості; зменшити ризики.

Для оцінки конкурентоспроможності підприємств використовують досить широкий спектр показників, особливо це стосується економічної складової. Однак при визначенні конкурентоспроможності найчастіше використовують наступні показники: собівартість реалізованої продукції певних видів, витрат на збут, сума собівартості реалізованої продукції, чистий дохід від реалізації продукції певних

Таблиця 1. Динаміка середніх цін реалізації продукції та рівня рентабельності виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах України за період 2015—2019 рр.

Середні ціни реалізації продукції, (грн за т)						
Найменування продукції	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Зерно	1801,4	2912,1	3414,0	3771,6	4315,0	4077,1
Насіння соняшнику	3842,7	7571,0	8516,0	8815,1	8950,2	8020,5
Овочі відкритого ґрунту	2514,3	3903,4	3924,2	4136,1	4618,0	4497,0
М'ясо великої рогатої худоби	13642,8	20695,7	21132,2	36343,2	30811,6	29072,4
Молоко	3588,4	4347,3	5461,8	7234,0	7602,4	8198,2
Яйця	782,4	1333,2	1108,7	1145,9	1611,6	1210,7
Рівень рентабельності виробництва продукції, (%)						
Зерно	25,8	43,1	37,8	25,0	24,7	11,8
Насіння соняшнику	36,5	80,5	63,0	41,3	32,5	23,5
Овочі відкритого ґрунту	16,7	47,5	19,7	15,6	16,7	7,0
М'ясо великої рогатої худоби	-35,9	-17,9	-24,8	3,4	-17,7	-27,1
Молоко	11,0	12,6	18,2	26,9	16,1	20,6
Яйця	58,8	60,9	0,5	-9,0	5,4	-23,5

видів високого рівня конкурентоспроможності, ціни реалізації продукції. Високий рівень конкурентоспроможності підприємства може бути досягнутий лише у конкурентному середовищі, яке забезпечує ефективне функціонування ринку. Сукупність факторів, що визначають конкурентні відносини аграрних підприємств, які виробляють однорідну продукцію і мають одних і тих самих споживачів, можна представити як конкурентне середовище.

Було встановлено, що на протязі 2014—2019 рр. середнє щорічне зростання загальної вартості продукції сільського господарства склало 37443 млн грн, у тому числі рослинництва — 34153 млн грн, тваринництва склало — 3290,1 млн грн. Найбільшу питому вагу у структурі товарної продукції сільського господарства займає продукція рослинництва, за досліджуваний період питома вага якої зросла на 10 в.п., а продукції тваринництва навпаки. Таким чином, маємо більш ніж подвійну різницю щодо темпів зміни обсягів реалізації продукції між галузями рослинництва та тваринництва. Загалом по Україні питома вага галузі рослинництва збільшилася за прийнятий період з 73,8% до 83,2%. Водночас питома вага галузі тваринництва зменшилася з 26,2% до 16,8%.

В умовах ринку ціна безпосередньо впливає на результати діяльності і сприяє налагодженню відповідних відносин між підприємством і суб'єктами зовнішнього середовища. Використання ціни як ефективного економічного важеля в системі ринкового механізму під час реалізації продукції значною мірою впливає на фінансові результати діяльності підприємства та його конкурентоспроможність. Водночас ефективність цінового рішення залежить від правильного вибору цінової політики підприємства.

Найбільше зростання середніх цін реалізації продукції спостерігається на зерно та молоко на 2,3 рази. Середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції загалом за досліджуваний період зросли вдвічі. Така тенденція має під собою цілу низку проблем.

Наявність сезонності виробництва, призводить до зростання варіативності в надходженнях та витратах грошових коштів підприємств, що впливає на їх рівень фінансової стійкості та платоспроможності.

Більшість підприємств орієнтовані на виробництво саме рентабельної продукції рослинництва, що не дозволяє оптимізувати структуру посівних площ, сівозмін, як правило, складається з 2—3 культур, що призводить до

втрати поживних речовин в ґрунті та виснаження земель.

Внаслідок зменшення питомої ваги тваринництва, суттєво зменшилася й кількість зайнятого населення на селі. Це призводить до зростання рівня безробіття на селі, що породжує вже соціальну проблему на рівні країни.

Як свідчить аналіз даних вітчизняної статистики, за останні роки рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах стабільно знижується, що негативно впливає на можливості аграріїв до розширеного відтворення виробничого потенціалу і зниження рівня конкурентоспроможності на ринку. Збитковим, протягом досліджуваного періоду, залишається виробництво м'яса великої рогатої худоби. Виробництво яєць також мало досить низький рівень рентабельності, а в 2019 р. склав 23,5%, що за досліджуваний період спостерігається уперше. Передусім це пов'язано з різким зростанням цін на зерно, яке становить найбільшу частку кормової суміші птиці; по-друге, з підвищенням ціни на енергетичні ресурси, по-третє, зі зниженням рівня споживання яєць в Україні.

Загалом низький показник рівня рентабельності виробництва багатьох видів сільськогосподарської продукції зумовлює недоотримання товаровиробниками прибутку та уповільнює вкрай необхідний процес його технологічної модернізації в умовах загострення світової конкуренції виробників сільськогосподарської продукції та продовольства, а також не дозволяє ефективно адаптувати галузь до кліматичних змін.

На думку авторів [4, с. 205], система управління маркетинговою комунікаційною політикою підприємств агропромислового комплексу України має ґрунтуватись на ряді принципів, зокрема:

- значна індивідуалізація й адресність комунікаційного звернення до потенційних споживачів порівняно з іншими сферами бізнесу;

- виняткова роль створення позитивного іміджу в підвищенні попиту та конкурентоспроможності підприємства на ринку;

- необхідність комплексного використання комунікаційних засобів і технологій, що підвищують довіру споживача (наочність реклами, активна виставкова діяльність, фірмовий стиль тощо);

- складність структури та багаторівневості учасників комунікаційної взаємодії в агропромисловому секторі (цільовими аудиторіями маркетингових комунікацій є не тільки споживачі, а й інші учасники ланцюга цінності).

вачі агропромислової продукції, але й інші вітчизняні та іноземні підприємства, різноманітні організації сфери АПК, громадські та держані установи й ін.).

Використовуючи маркетингові комунікаційні інструменти такі як реклама, зв'язки зі ЗМІ, брошури та інші друковані видання, відео, веб-сторінки, пряма пошта чи інші засоби, послідовне застосування стратегій просування та захист бренда організацій є досить важливим напрямом для підвищення конкурентоспроможності та ефективності діяльності підприємства. Успішні маркетингові стратегії та комунікаційні зусилля не можуть бути наслідком ізольованої та спеціальної тактики, важливо, щоб маркетинг і комунікаційна діяльність координувалась.

Імідж товаровиробника завжди відображається в його продуктах. Купуючи у господарства або на ринках, споживачі можуть особисто ознайомитись із товаровиробником та його продуктами. Імідж товаровиробників та продуктів — це свіжа продукція та висока якість [5, с. 5].

Важливе місце у формуванні маркетингових комунікацій посідає дієва інформаційна система підприємства, яка відповідає не лише за прийняття управлінських рішень, але й у забезпеченні конкурентних позицій організації.

За звичайних умов, переважна частина інформації, якою володіє підприємство, без відповідної обробки є непридатною для використання. Така ситуація пояснюється низкою причин, зокрема, надто великим обсягом інформації, швидким її "старінням", невисоким ступенем достовірності, невідповідністю конкретній ситуації. З огляду на це, розробка та запровадження дієвої маркетингової інформаційної системи є запорукою якісного задоволення потреб аграрних підприємств у маркетинговій інформації [6, с. 25]. Довідкова система маркетингу доповнює інформацію, яку збирає система внутрішнього обліку, різноманітною вторинною інформацією: про сучасний стан кон'юнктури ринку, зміни законодавства, що дозволяє сільськогосподарському підприємству постійно оцінювати ситуацію на ринку. Однак без первинної інформації про потреби і тенденції розвитку ринку, поведінки споживачів і конкурентів неможливо вчасно на них відповісти. З огляду на це, маркетингові дослідження є провідною підсистемою інформаційного забезпечення прийняття маркетингових рішень. У такому контексті метою проведення маркетингових досліджень сільськогосподарських підприємств є забезпечення потреб у

специфічній інформації про ринок, яку не можуть надати інші підсистеми. Відтак, маркетингові дослідження створюють передумови для запровадження аграрними підприємствами маркетингової концепції діяльності, об'єктивно необхідної для досягнення комерційного успіху цими підприємствами за сучасних умов ринку.

Одним з важливих заходів з підвищення попиту на сільськогосподарську продукцію в умовах конкурентних відносин є формування позитивного іміджу сільськогосподарського підприємства за допомогою методів "public relation", що забезпечує визнання і схвалення його продукції громадськістю. Позитивний імідж є одним з нецінових факторів конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, за допомогою якого встановлюються їх стійкі взаємовигідні відносини зі споживачами, контрагентами, місцевими органами влади, мешканцями міста і ін. [7, с. 87].

Інструменти малобюджетних технологій у разі їх поєднання з традиційними технологіями забезпечують компаніям взаємодію з групами споживачів, які з тих чи інших причин недоступні для впливу засобами традиційних комунікацій. Процес адаптації закордонного досвіду використання малобюджетних технологій у практику роботи національних виробників на зовнішньому ринку передбачає врахування національно-ментальних особливостей цільової аудиторії, стану зовнішнього і внутрішнього середовища бізнесу. У процесі впровадження зарубіжного досвіду необхідно враховувати кількісні характеристики і пріоритети використання традиційних і малобюджетних інструментів комунікацій різними формами бізнесу для кожної пари взаємодіючих учасників ринку [8, с. 13]. Головною відмінністю малобюджетного маркетингу від традиційного є використання можливостей креативного мислення в сукупності з простими методами просування товарів чи послуг, замість значних витрат на рекламу. До технологій малобюджетних маркетингових комунікацій відносять: вірусний маркетинг, Buzz-маркетинг, малобюджетна реклама, спільний маркетинг, малобюджетні зв'язки з громадськістю, малобюджетний директ-маркетинг, малобюджетне стимулювання збуту.

Відповідно до неспокійних часів, підприємствам потрібно вдосконалювати поточні процеси для вирішення нових задач. Це спричинено через вхідження бізнес-середовища в нову економічну стадію. Цей етап створюється завдяки прогресу в галузі ІТ, швидкому розвитку

Інтернету та мобільних телефонів, що знижує витрати на комунікаційну комунікацію. Завдяки прогресу технологій можна отримати нові способи подолання власних товарів та послуг. Підприємства, які використовують традиційні засоби комунікації, впливають на клієнтів через представницькі групи, агенти чи дослідницькі агенції. У такому підході недостатньо прямої взаємодії зі споживачами, що є вирішальним.

Застосування інструментів Інтернет-маркетингу дає змогу економити кошти, а також розширяти діяльність підприємств, насамперед за рахунок переходу з локального ринку на національний, міжнародний та світовий. Водночас незалежно від розміру підприємства мають практично рівні шанси в боротьбі за ринок. Вихід на ринок через Інтернет є не надто витратним. Істотним моментом є те, що, на відміну від традиційних маркетингових методів просування, Інтернет-маркетинг дає змогу отримати чітку статистичну версію ефективності маркетингової стратегії. Сьогодні глобалізація економіки призвела не тільки до популяризації Інтернету в усіх функціональних сферах діяльності підприємств та появи сучасних програмних систем комунікації, а й до того, що Інтернет став невід'ємною частиною успішного ведення бізнесу [9, с. 284].

Більшість зарубіжних фермерів, які активно використовують Інтернет-маркетинг у своїй діяльності, розглядають Інтернет як інтерактивний інструмент продажу та як спосіб розширити місцеві клієнтські бази або збільшити продажі існуючим клієнтам. Вони проводять рекламні кампанії, купують сільськогосподарські ресурси, використовують інтерактивні механізми спілкування зі споживачами та постачальниками, використовують електронні сервіси для планування, прогнозування, ведення польових записів та отримання платежів, що полегшує відслідковування зміни фінансових результатів та сприяє максимізації фінансових показників. Вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники також користуються Інтернет-маркетингом та встигли оцінити ефективність та зручність електронних сервісів, але це стосується переважно невеликої кількості великих та середніх за розміром підприємств. Досвід зарубіжних товаровиробників підтверджує, що застосування Інтернет-маркетингу та розвиток торгівлі через Всесвітню мережу — майбутнє сільського господарства України.

ВИСНОВКИ

Встановлення ефективних каналів комунікації між продавцями та покупцями є необхід-

ною умовою успіху в аграрного маркетингу. Маркетингові комунікації служать як для інформування, так і для переконання. Більш конкретно, за допомогою рекламного поєднання реклами, стимулювання збуту, організації особистого продажу та зв'язків з громадськістю можуть надавати інформацію іншим учасникам ринку, стимулювати попит, диференціювати товари та послуги, підкреслювати цінність товару та регулювати продажі.

Цілі маркетингової комунікації впливають із маркетингового плану та повинні відповідати іншим елементам маркетингового поєднання. Ці цілі повинні бути оперативними та вимагати ідентифікації цільового ринку, конкретизації будь-яких бажаних змін у поведінці цільової групи та набору цілей ефективності. У розробці програми маркетингових комунікацій важливим кроком є оцінка його комунікаційних ефектів та впливу на конкурентоспроможність підприємства в цілому. Пробні акції можуть бути перевірені шляхом впливу на вибірку аудиторії та вимірювань рівня уваги, розуміння повідомлень, збереження повідомлень та наміру придбати. Вплив рекламних акцій на ефективність ринку можна виміряти або за допомогою польового експерименту, або за допомогою математичного моделювання.

Отже, забезпечення конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах неможливе без використання комплексу маркетингових комунікацій, спрямованих на інформування, переконання, нагадування контактним аудиторіям про продукцію підприємства, а також створення та підтримання на високому рівні його іміджу.

Література:

1. Череп А.В., Веремейчик Т.О. Маркетинг як складова підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств АПК. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2012. Вип. 2. Т. 1. С. 221—224.
2. Кобернюк С.О. Розвиток аграрного маркетингу в Україні. Економіка та держава. 2019. № 5. С. 45—48.
3. Ульянченко О.В., Єфремова Н.О. Обґрунтування важливості здійснення стратегічного управління підприємницько-комерційною діяльністю суб'єктів агробізнесу на принципах маркетингу. Вісник ХНАУ. Серія "Економічні науки". 2019. № 2. С. 435—444.
4. Кузик О.В. Управління маркетинговими комунікаціями підприємствами агропромислового комплексу в Україні. Вісник Хмельниць-

кого національного університету. 2016. № 1. С. 203—206.

5. J. Bouris, P. Kaldis, G. Alexopoulos, A. Giannouzakou. Agricultural Marketing Competitive Strategies and Innovative Practices in Greece. International Scientific Conference eRA — 6. September 2011. URL: <https://www.researchgate.net/publication/259828547>

6. Волкова І.М. Теоретико-методологічні засади формування маркетингової інформаційної системи сільськогосподарських підприємств. Вісник ЖНАЕУ. 2011. № 1. Т. 2. С. 24—31.

7. Коваленко О.Ю. Інструменти підвищення попиту на продукцію сільськогосподарських підприємств на внутрішньому ринку. Проблеми економіки. 2013. № 1. С. 81—90.

8. Долінська Р.Г., Піткевич К.О. Міжнародний досвід використання малобюджетних технологій у комплексі маркетингових комунікацій. Вісник НТУ "ХПІ". 2014. № 45 (1088). С. 8—14.

9. Ковальчук С.В., Лазебник М.Р., Стахов Ю. Комплекс маркетингових комунікацій підприємства в процесі формування клієнтоорієнтованого маркетингу. Вісник ХНАУ. 2018. № 6. Т. 1. С. 282—287.

References:

1. Cherep, A.V. and Veremeychik, T.O. (2012), "Marketing as a component of increasing the competitiveness of agricultural products", *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noi vlasnosti*, vol. 2, no. 1, pp. 221—224.

2. Koberniuk, S.O. (2019), "Development of agricultural marketing in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 45—48.

3. Ulyanchenko, O.V. and Efremova, N.O. (2019), "Substantiation of the importance of strategic management of business and commercial activities of agribusiness entities on the principles of marketing", *Visnyk KhNAU. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 2, pp. 435—444.

4. Kuzik, O.V. (2016), "Management of marketing communications by enterprises of agro-industrial complex in Ukraine", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 1, pp. 203—206.

5. Bouris, J. Kaldis, P. Alexopoulos, G. and Giannouzakou, A. (2011), "Agricultural Marketing Competitive Strategies and Innovative Practices in Greece", *International Scientific Conference eRA — 6*, available at: <https://www.researchgate.net/publication/259828547> (Accessed 10 Oct 2020).

6. Volkova, I.M. (2011), "Theoretical and methodological principles of formation of marke-

ting information system of agricultural enterprises", *Visnyk ZhNAEU*, vol. 1, no. 2, pp. 24—31.

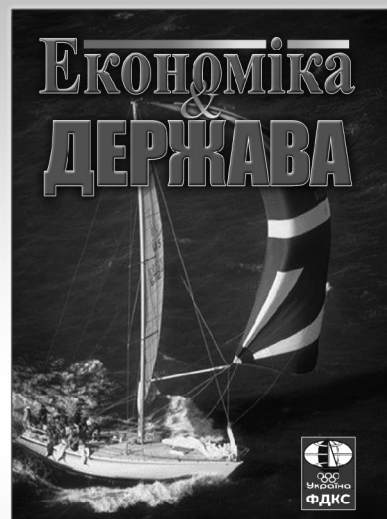
7. Kovalenko, O. Yu. (2013), "Tools for increasing demand for agricultural products in the domestic market", *Problemy ekonomiky*, vol. 1, pp. 81—90.

8. Dolinska, R.G. and Pitkevych, K.O. (2014), "International experience of using low-budget technologies in the complex of marketing communications", *Visnyk NTU "KhPI"*, vol. 45 (1088), pp. 8—14.

9. Kovalchuk, S.V. Lazebnyk, M.R. and Stakhov, Yu. (2018), "Complex of marketing communications of the enterprise in the process of formation of client-oriented marketing", *Visnyk KhNAU*, vol. 6, no. 1, pp. 282—287.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2020 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

UDC 339.923

K. Redko,

PhD in Economics, Senior lecturer of the Department of International Economy,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

ORCID ID: 0000-0003-2609-3471

Mahmood Mirkhas Hamid,

student, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

ORCID ID: 0000-0003-2765-7566

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.90

UKRAINE AND THE GULF STATES: COOPERATION IN THE ENERGY SECTOR

К. Ю. Редько,

к. е. н., старший викладач кафедри міжнародної економіки, Національний технічний
університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

Махмуд Мірхас Хамід,

студент, факультет менеджменту та маркетингу, кафедра міжнародної економіки,

Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

УКРАЇНА ТА КРАЇНИ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ: СПІВПРАЦЯ В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ

For a long time, the oil reserves of the Gulf countries have made the country one of the most important energy suppliers. To improve Ukraine's energy market, a partnership that supports both parties must create. In this article we discuss the energy sector in Ukraine, current and future challenges, and how relations with the Gulf States can help to resolve these challenges. The importance of the Persian Gulf region to Ukraine is due to the significant potential for mutually beneficial trade and economic cooperation. Cooperation with the Gulf states in the energy sector is of particular strategic importance for strengthening Ukraine's energy security by diversifying energy sources, as these countries have 54% of the world's proven oil reserves and 40% of natural gas. In the energy market of the Persian Gulf countries, Ukraine has to compete with leading European and Asian countries, which requires systematic activities and coordination of efforts between the Cabinet of Ministers of Ukraine and some public and private oil and gas companies. Ukraine's cooperation with the Gulf States can provide Ukraine with ample opportunities for mutually beneficial cooperation and the implementation of large-scale economic projects. First of all, Ukraine could take an active part in the construction of energy infrastructure in the Gulf countries. Using the geostrategic location, unique opportunities of Ukraine as a transit country for energy resources from East to Europe, the Government of Ukraine should develop a set of political, economic and scientific-technological measures aimed at the practical supply of Middle Eastern hydrocarbons to Ukraine. A special role should be played by the comprehensive elaboration of the routes of supply of Iraqi oil and Iranian gas to Ukraine. The current volatile situation in and around these countries, especially with regard to Iran's nuclear program, should not hamper work on energy transport corridor projects from the Persian Gulf to Ukraine. Subject to the active actions of relevant Ukrainian ministries and agencies, the energy and financial resources of the Persian Gulf sub region in 5—10 years can play a key role in Ukraine's efforts to diversify energy supplies and create a reliable energy security system.

Країни Перської затоки протягом тривалого часу завдяки своїм запасам нафти є одними з найважливіших постачальників енергії. У статті досліджено енергетичний сектор України, поточні та майбутні виклики, а також те, як відносини з державами Перської затоки можуть допомогти вирішити ці виклики. Обґрунтовано те, що важливість регіону Перської затоки для України зумовлена значним потенціалом взаємовигідного торговельно-економічного співробітництва. Для зміцнення енергетичної безпеки України необхідно співпрацювати з державами Перської затоки в енергетичному секторі, оскільки ці країни мають 54% світових запасів нафти та 40% природного газу. Показано, що на енергетичному ринку країн Перської затоки Україні доводиться конкурувати з провідними країнами Європи та Азії, що вимагає систематичної роботи Кабінету Міністрів України та деякими нафтогазовими компаніями. Співробітництво України з державами Перської затоки може надати Україні широкі можливості для взаємовигідної співпраці та реалізації масштабних економічних проєктів. Вважаємо, що, Україна має брати активну участь у будівництві енергетичної інфраструктури в країнах Перської затоки. Використовуючи геостратегічне розташування, унікальні можливості України як транзитної країни енергетичних ресурсів зі Сходу до Європи, Уряд України повинен розробити комплекс політичних, економічних та науково-технологічних заходів, спрямованих на практичне постачання в Україну вуглеводнів Близького Сходу. Вважаємо, що всебічне опрацювання шляхів постачання нафти з Іраку та газу з Ірану в Україну має зіграти важливу роль. Нестабільна ситуація в цих країнах та навколо них, особливо щодо ядер-

ної програми Ірану, не повинна перешкоджати роботі над проектами енергетичного транспортного коридору з Перської затоки в Україну. Вважаємо, що за умови активних дій відповідних українських міністерств та відомств, енергетичні та фінансові ресурси субрегіону Перської затоки через 5—10 років можуть зіграти ключову роль у зусиллях України щодо диверсифікації енергопостачання та створення надійної системи енергетичної безпеки.

Key words: Ukraine and Gulf Countries, energy efficiency, Energy Service Contract, and economic development.

Ключові слова: Україна та країни Перської затоки, енергоефективність, контракт на енергетичні послуги, економічний розвиток.

PROBLEM STATEMENT IN GENERAL AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS

Energy-saving-related investment projects usually have the characteristics of low internal rate of return (IRR) and short payback periods because of the need to invest a lot of money in the early stages. However, the main reasons that hinder most colleges and universities from using energy-saving potential are the lack of sufficient qualified national experts and experience in implementing energy-saving projects, as well as their lack of ability to implement financial resources. Also, at this stage, the investment and development of the project are not yet complete, and the purpose is to attract investment. With the modernization of budget targets, banks are worried about the high risks of implementing energy-saving projects and the lack of legal guarantees to repay issued loans. In this case, one of the opportunities for improvement is to implement energy efficiency projects through participation in energy service contract mechanisms and partnerships with energy service companies (ESCOs). In Ukraine, many legislative bills aimed at increasing the investment attractiveness of the country include energy efficiency and energy conservation through the introduction of a new budget agency to establish an energy modernization mechanism: Energy Service Mechanism.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Although modern methods define the basic principles and concepts of realization, the energy service contract mechanism is a relatively new thing, and a lot of research has been done in this field. The modern recognized leader researcher Shirley Hansen (Hansen, Shierly J.) is an example of the development of this mechanism. Among them is a famous book: "Global ESCO: Lessons Learned from 49 Countries", in which Pierre Langlois and scientist Paolo Bertoldi evaluated the latest developments in ESCO energy services on a global scale. In this article, we present the results

of the analysis that describes the research surrounding the energy sectors of Ukraine and the Gulf States.

FORMULATION OF THE GOALS OF THE ARTICLE

The purpose of the analysis is to understand Ukraine's power generation methods, especially the important geopolitical and geo-economics status. In this article, we outline the research from the perspective of energy use, emerging research fields, and countries that contribute to collaborative research in the energy field. Finally, this article makes other recommendations to improve the energy and power sectors of the Gulf countries and Ukraine.

PRESENTATION OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL

The economy of state has remained accessible and export-oriented, and in 2008 it joined the globe Trade Organization. The Persian Gulf sub-region is associate degree integral a part of the center east and also the Arab World and is that the most vital economic and political part of it. These countries have a particularly necessary political science and geo-economic position, as they need giant reserves of energy resources and investment potential, extremely developed infrastructure, and high getting power. Taken along, all this defines its strategic significance to state [1].

According to the wide in agreement world energy security standards, for any region, energy offer from one supply mustn't exceed twenty five %, as a result of solely in such circumstances will the state grow as associate degree freelance energy supply. Power carriers return from 5—8 external sources within the overwhelming majority of European countries. Meanwhile, state may be a nation with associate degree energy deficit, because it solely fulfills its oil desires by 10—15 %, 25—30 %, from its sources of fuel and energy provides. Russia (oil-90 %, gas- sixty %, and nearly one hundred pc of nuclear fuel) purchases the massive volumes of energy carriers (oil, gas, nuclear fuel) much from one supply [2].

Table 1. Energy generated by the Gulf countries

Countries	Proven oil reserves	Mining	Exports	Domestic consumption	Imports
Iran	151.2 billion (2013/4)	4.231 million. bbl./day (2011/5)	2.295 million bbl./day (2009/5)	1.694million bbl. /day (2011/15)	0
Iraq	143.1 million bbl./day (2011/5)	3.3 million bbl./day (2012/8)	2.6 mln. bbl. /day (2012/4)	818,000 bbl./day (2011/25)	0
Qatar	25.57 billion bbl. (2012/14)	1.631 million bbl./day (2011/19)	704,300 million bbl./day (2009/18)	169,900 bbl./day (2011/64)	0
UAE	97.8 billion bbl. (2012/8)	3.087 million bbl./day (2011/9)	2.036 million bbl./day (2011/7)	572,100 bbl./day (2011/33)	0
Saudi Arabia	264.6 billion bbl. (2012/1)	10 million bbl./day (2012/1)	6.88 million bbl./day (2011/1)	2.817 million bbl./day (2011/8)	0
Kuwait	101.5 billion bbl. (2013/6)	2.682 million bbl./day (2011/11)	1.365 million bbl./day (2009/11)	339,000 bbl./day (2011/38)	0
Oman	4.902 billion bbl. (2012/26)	890,500 bbl./day (2011/25)	71,600 bbl./day (2009/19)	98,000 bbl./day (2011/80)	0
Bahrain	107.2 million barrels (2013/71)	45,000 bbl./day (2011/63)	0	98,000 bbl./day (2011/80)	0

Under these circumstances, reliance on foreign energy carriers is crucial for the Ukrainian energy sector and also the economy as a full, since in recent years the Russian facet has used the energy issue as a good lever for not solely economic however conjointly political management. Therefore, Ukraine's significant reliance on Russian energy carriers poses the challenge of diversifying them within the lightweight of high-priority tasks aimed toward up its energy stability.

Few regions within the world may receive energy carriers from state, as another to Russian ones. They're the Caspian countries, eight Persian Gulf states, North Africa, and also the Near East sub-region. The latter is that the richest carrier of electricity. Cooperation within the energy sector with the Persian Gulf States is of strategic significance for up the energy security of state through the diversification of energy sources, as these countries account for fifty-four of the world's established oil sources. Reserves and four-hundredth of fossil fuel reserves. drilling within the Gulf in 2020 might hit forty two.9 million barrels per day, in keeping with the International Energy Agency (IEA) estimates, compared to twenty one.7 million barrels in 2000 (Table 1) [3].

The urgency of Ukraine's cooperation within the field of energy with the Gulf countries is additionally impressed by the actual fact that the prospects for the provision of oil and gas to Ukraine from Azerbaijan and Turkmen, additionally as from volatile geographical area, square measure currently terribly little. Opportunities for Azer-

baijani gas provides to Ukraine are traditionally exaggerated by some Ukrainian specialists, in our read.

First, in step with the CIA-World-Fact book, as of one Gregorian calendar month 2012, Azerbaijan's proved gas reserves also are smaller than those of Ukraine (849.5 billion blocky meters and one.104 trillion blocky meters, respectively). Also, relative to Ukraine, Azerbaijan produces less gas (16.68 billion blocky meters and nineteen.36 billion blocky meters as of 2010, respectively). It ought to even be noted that additional proved natural reserves exist in neighboring Azerbaijan, Kazakhstan, and Asian nation Gas, and that they mine it and sell it in nice quantities.

Secondly, over the past eighteen years, Azerbaijan has signed over thirty energy resource offer agreements with totally different countries and therefore the world's largest oil and gas firms. Today, Azerbaijan is enclosed in many prospective oil and gas ventures within the Black Sea-Caspian region as a potential supply of gas offer, during which Ukraine is currently primarily not interested. Also, over the past 2 years, Baku, a part of Ukraine, has secure to provide gas to Republic of Lithuania, Poland, Ella's additionally. Syria, Jordan, et cetera. to the present finish, the gas secure to Ukraine by Azerbaijan can solely be provided in 2017, following the launch of the Shah-Deniz-2 gas field [4].

Ukraine might expect to receive Turkmen gas, whose reserves (2.6 trn blocky meters) square measure bigger than those of Azerbaijan, and

Table 2. The Gulf state growth in the world economy system

Countries	The volume of commodity turnover in 2001, thousand U.S. dollars	The volume of commodity turnover in 2011, thousand U.S. dollars	The volume of commodity turnover in 2012, thousand U.S. dollars
Bahrain	10.07	6429.0	2136.2
Iraq	293 0743	609722.7	973489.7
Iran	165 900.4	1175048.5	1232 112.4
Qatar	179.2	40 360.8	34226.6
Kuwait	1 326.3	4380.1	10 854.8
UAE	118 423.7	467 304.0	482 528.6
Oman	3427.8	31053.1	80 705.5
Saudi Arabia	162 807.2	909 492.1	117 854.9

Turkmenistan's gas exports (48.5 billion blocky meters) surpassed Azerbaijan's gas exports (5.5 billion blocky meters) by around nine times as of 2009. However, the development of the Trans-Caspian gas pipeline required for this has not nonetheless started, and it's not proverbial if it'll ever begin in any respect. Turkmen is sorting out various markets for its gas assemblage, with no time lost. For exports. Thus, Turkmen place 2 new gas pipelines into operation in Gregorian calendar month 2009, one to China, the opposite to Asian country.

Oil production within the Gulf in 2020 by the International Energy Agency (IEA) might hit forty-two.9 million barrels per day, compared with twenty one.7 million barrels in 2000.

Their comparatively similar geographic locations square measure one amongst the factors that confirm the main target of cooperation between Ukraine and therefore the Gulf countries. Therefore, solely Turkey and therefore the sea square measure set between the northern regions of Asian country and Republic of Iraq and therefore the southern border of Ukraine (Crimea). Today, to get valuable gas from the Surgut deposit in Western geographical area, or to get cheaper gas from Qatar, that is sort of constant distance from Ukraine (about 2500 kilometers), Ukraine faces a haul. However, the way to give fuel for the energy transport ships of the gulf countries is that the biggest challenge. At constant time, given the prospects for energy-related cooperation between Ukraine and therefore the Gulf countries, it ought to be got wind that the political science state of affairs within the sub region and its close areas is incredibly advanced and contradictory. However, compared with alternative Arab countries, large socio-political changes came about in 2011-12, and therefore the Gulf countries have remained comparatively stable thus far. When the higher than changes, Egypt's standing because the leader of the Arab world has been weak, however currently 3 gulf countries square measure stringent the standing of recent leaders.

The United States and its NATO allies have struggled to provide stability in the Persian Gulf, despite its large military presence, because their very presence is a source of uncertainty and promotes the growth of anti-American sentiment among Arabs and Iranians. The arms race is one of the key causes destabilizing the situation in the Persian Gulf. The Gulf sub-region ranks first in the world in terms of this measure. The US supplied Arab countries in the period from 2005 to 2010 alone. The Persian Gulf with over 40 billion US dollars' worth of weaponry. It is assumed that, in the coming years, the same countries will be supplied with 60 billion US dollars' worth of mostly American arms. The accelerated militarization of the sub-region is being carried out under the pretext of protecting Arab allies against the possible threat of nuclear missiles from Iran. In the Gulf Arab countries, including Iraq, the USA proposes to establish a so-called "safe belt" for Israel, a common air defense system in these countries, which could detect and kill the launch of Iranian missiles into Israel.

From time to time, territorial disputes occur between Arab countries — members of the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf (CCASG) — on certain financial, economic, trade, and customs matters, as well as on certain regional and international issues. Important differences in the positions of the Council can be noted, in particular concerning the individual Gulf States signing separate agreements with the United States on the creation of free trade zones; the creation of a common currency, the expansion of the CCASG due to the accession of new members (Jordan, Morocco). One of the factors that destabilize the political situation in some of the Persian Gulf Arab countries (especially in Iraq, Kuwait, Bahrain, and the KSA) is perceived as discrimination against the Shia community, campaigning for equal rights with the Sunnis to participate in government bodies. This means that

According to the CIA-World-Factbook, as of 2012, Iraq was the fifth largest in the world (after the KSA, Venezuela, Canada, and Iran) in terms of its proven oil reserves (143 billion barrels). In 2012, Iraq ranked eighth in the world in terms of daily oil production (3.3 million barrels per day). According to the International Energy Agency's projections, by 2020, Iraq's oil production will more than double, hitting 6.1 million barrels/day and 8.3 million barrels/day by 2035 (Table 2).

In 2002, Iraq and Ukraine signed a protocol to the UN Oil-for-Food Program. Ukraine was believed to be able to supply Iraq with oil extraction equipment, tubing, and training Iraqi

oil specialists. In 2003, "Naftogaz" of Ukraine signed a Memorandum of Understanding with Polish company Polskie Gornictwo Naftowe i Gazownictwo (PGNiG) on the establishment of a joint venture for the assessment of Iraq's oil and gas infrastructure, the restoration of pipelines and storage facilities, and transportation of oil, but unfortunately, these intentions have never been enforced [6].

In recent years, issues related to Ukraine's energy cooperation with Iraq have been addressed at bilateral meetings at various levels. At the beginning of February 2011, the First Deputy Prime Minister Andriy Klyuyev and the Governor of Baghdad, Salah Abdul-Razzaq, met in Kyiv. On 20-22 November 2012, the former Minister of Foreign Affairs of Ukraine K. Gerashchenko visited Iraq with a three-day official visit. On 2 December 2012, in Baghdad, the fourth meeting of the Joint Commission on Trade, Economic, Science, and Technical Cooperation between Ukraine and Iraq took place. Cooperation in the energy sector has also been discussed, among several other issues of bilateral cooperation. The Ukrainian side of the meeting was led by Ukraine's Special Representative for the Middle East and Africa E. Mykytenko, Iraq — Deputy Minister of Industry and Minerals Adel Karim.

The problems that could complicate Ukraine's energy cooperation with Iraq at this point include internal military-political and socio-economic instability, in particular the friction in the relationship between the Iraqi Kurdistan leadership and the central government of Iraq. Uncompromising struggle persists between leading Iraqi political powers and religious-ethnic confessions. The possibility of the disintegration of Iraq along ethnic and religious lines is sufficiently real. Armed criminal organizations are still very active in different parts of Iraq. Corruption in the upper echelons of the Iraqi government has reached a degree of national security risk. Political instability, ongoing terrorist attacks, overuse, and corruption among local bureaucracies are alienating many potential foreign investors. Security remains at the border between Iraq and Syria. In the Kurdish province of Dahuk alone, there are 80 thousand refugees from Syria. The US accuses the Iraqi authorities of allowing Iran to use Iraqi airspace to carry Iranian weapons to Syrian government forces. Tensions in relations between Iraq and Turkey continue as well.

The CIA-World-Factbook reports that, as of January 2013, Iran ranked fourth in the world (after the KSA, Venezuela, and Canada) in terms of proven oil reserves—151 billion barrels,

accounting for around 10 % of the world's reserves. In 2011, Iran ranked fifth in the world in terms of daily oil production (4,231 million barrels per day). More than 60% of Iran's oil exports went to countries in the Asia-Pacific region, and the rest — to Europe and Africa. In terms of proven natural gas reserves, Iran ranks second in the world (33.07 trillion cubic meters in 2012). compared to Russia (47.57 trillion cubic meters in 2012). In 2010, gas production in Iran amounted to 146 billion cubic meters, almost all of which went to domestic use (144.6 billion cubic meters). As an exporter of natural gas (7.87 billion cubic meters), Iran is the twenty-fifth in the world [7].

In our view, to be second in the world in terms of gas reserves and to export just a small amount is quite unacceptable to the international community. Therefore, if Iran does not address the problems of its nuclear program and does not enable the production of gas in large quantities and delivers it to the countries of Europe, it will pose significant threats to its national security.

The system of international sanctions and the oil embargo adversely affect the economic situation in the region. According to the International Center for Development Studies (London), Iran is losing around US\$ 40 billion annually as a result of international sanctions. Currently, inflation in the country is about 25%, and unemployment is 20%. Accordingly, foreign sanctions impede Iran's access to modern oil and gas infrastructure production technologies. However, in its November 2012 issue, "The Economist" predicts that Iran's GDP will rise by more than US\$ 400 billion by 2017 and will amount to US\$ 881.2 billion. Iran's GDP rose in the field of geological exploration, extraction, refining, and refining Creation of infrastructure.

Ukraine's foreign trade turnover with the Gulf countries reached almost USD 1.5 billion in 2016 and accounted for 1.64 percent of Ukraine's overall sales of goods and services. In total, imports of goods and services from Ukraine to the GCDPC countries amounted to USD 1.15 billion — USD 332.2 million. Among the six GCDCA countries, the main trade volumes in Ukraine are Saudi Arabia (50.8% of the overall turnover of GCDPS products and services) and the UAE (41.1%) [2].

According to the results of the first half of 2017, there is a partial recovery in the number of commodity exports from Ukraine to the Persian Gulf countries, which were heavily seeded in 2015—2016 (-36.2% of the population). In particular, exports of goods to Saudi Arabia increased by 30.0 percent in the first six months of 2017 compared to the same duration in the previous year and by 47.3 percent to the UAE [7].

The importance of the Persian Gulf to Ukraine is due to the huge potential for mutually beneficial trade and economic cooperation. Although Ukraine is not one of the most energy-efficient countries, the likelihood of importing or transiting energy from the Gulf States is very small. The priorities of Ukraine's regional policy are the establishment of balanced, equitable, and mutually beneficial relations, the strengthening of Ukraine's economic role in the markets of the region, maintaining security at our state's southern borders, enhancing regional security and stability. Ukraine considers important cooperation in the field of oil and gas exploration, development, planning and modernization, design and construction of oil and gas infrastructure, the joint production of hydrocarbons in both countries, and attracting investment in the modernization of Ukraine's gas transport system. The automotive industry may become a promising field of Saudi-Ukrainian cooperation. Cooperation in space, in particular in the joint development of artificial satellite systems, is an important field. Launching of Saudi satellites. The goal of the article is to examine the size and the relationship of trade and investment between Ukraine and KSA, by defining the figures for the key goods or services that have been changed or obtained by the two countries, with the key impact factors that have had an impact on them. Trade at the country level has also witnessed cooperation in various fields, as the Kingdom and Ukraine signed agreements in 2016, including the Dual Taxation Agreement, the Investment Security Agreement, and the Economic and Trade Framework Agreement for Trade, Economic, Scientific and Technological Cooperation. The key exported commodities included plastics and their articles, machinery, and machine tools and their parts, fertilizers, and various chemical products, as well as ready-made clothing. While the main imported goods in the same year were: cereals, iron and steel (steel), fats and animal or vegetable oils, made of iron or cast iron (steel) and meat, offal, and edible pieces.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

Approximately 5—10 years from now, energy and financial resources in the Persian Gulf sub-region will play a key role in the resolution of Ukraine's tasks of diversification of energy carriers; supply and the development of a stable energy protection framework. First of all, this is due to the fact that the Persian Gulf region will continue to play a dominant position in the world oil and gas market over the next three decades.

Traditionally, the Gulf countries are hosting strong multinational oil firms and consortia, possessing not only the latest technology, but also huge resources. With few exceptions, Ukrainian oil and gas companies do not have such resources, however, as a rule, they have skilled personnel and modern technologies that are very good. Thus, in order to gain a foothold in the Persian Gulf energy market, Ukrainian companies could join consortia with leading countries in Europe, the USA, Russia, China, Japan, South Korea, India and the rest of the world.

References:

1. Kyiv International Economic Forum (2020), "Foreign economic relations between Ukraine and the gulf cooperation council", available at <https://forumkyiv.org/en/forum/2020/program/energy-for-sustainable-development-of-the-economy> (Accessed 10 Oct 2020).
2. Embassy of Ukraine in the Kingdom of Saudi Arabia (2012), "Trade and economic cooperation between Ukraine and the Kingdom of Saudi Arabia", available at: <https://saudiarabia.mfa.gov.ua/partnership/532-torgovelyno-jekonomiche-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-sauidivsykoju-aravijeju> (Accessed 10 Oct 2020).
3. General authority for statics (2016), "Trade exchange between the kingdom and major partners", available at <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7152&i=10> (Accessed 10 Oct 2020).
4. Interfax (2020), "Ukraine, Saudi Arabia discuss mutual trade, investment development", available at: <https://interfax.com.ua> (Accessed 10 Oct 2020).
5. Ukrainian-Arabic website (2020), "Prospects for cooperation between Saudi Arabia and Ukraine", available at <https://core.ac.uk/download/pdf/287465786.pdf> (Accessed 10 Oct 2020).
6. Embassy of Ukraine in the Kingdom of Saudi Arabia (2012), "Bilateral agreements between Ukraine and the Kingdom of Saudi Arabia", available at <https://saudiarabia.mfa.gov.ua/en/partnership/530-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-sauidivsykoju-aravijeju%20> (Accessed 10 Oct 2020).
7. Ukrainian-Arabic website (2020), "Ukraine increases its exports of minerals to Saudi Arabia", available at <http://arab.com.ua/ru/ukraino-arabskaja-biznes-associacija-priglasjaet-v-uchastie-vystavki-i-foruma-auabi-2020-ukrainian-arab-expo> (Accessed 10 Oct 2020).
8. Borysfen Intel (2013), "Cooperation in the Energy Sphere", <http://bintel.com.ua/uk/article/ukraina-i-gosudarstva-persidskogo-zaliva/> (Accessed 10 Oct 2020).

Стаття надійшла до редакції 21.10.2020 р.

УДК 631.11. 005 (477)

Л. О. Єфімцева,
аспірант, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"
ORCID ID: 0000-0002-9519-3647

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.96

СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИХ КООПЕРАТИВІВ ІЗ СПІЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ

L. Yefimtseva,
Postgraduate student of the Department of investment, material
and technical ensuring, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

**CURRENT STATE AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF AGRO-TECHNOLOGICAL
COOPERATIVES FOR JOINT USE OF EQUIPMENT IN UKRAINE.**

У статті досліджено особливості та проблеми розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, зокрема агротехнологічних кооперативів із спільного використання технічних засобів в Україні.

Розглянуто можливі варіанти забезпечення зернозбиральним комбайном сільськогосподарських виробників для обробки площі сільгоспугідь 100 га та встановлено фінансову неспроможність та недоцільність його придбання аграріями з площею сільськогосподарських угідь до 500 га. Результати розрахунків підтвердили, що забезпечення виробничого процесу технічними засобами через формування агротехнологічного кооперативу із спільного використання технічних засобів економічно доцільніше для сільгоспвиробників з площею угідь до 500 га, оскільки сума витрат найнижча для аграріїв із всіх розглянутих варіантів з причини розподілу витрат на придбання комбайну між членами кооперативу.

Окреслено переваги агротехнологічної кооперації із спільного використання технічних засобів для сільськогосподарських виробників із площею сільгоспугідь до 500 га, серед яких основними виступають економія постійних витрат, можливість використовувати повний комплекс технічних засобів агротехнологічного кооперативу у виробничому процесі, розподіл інших витрат між членами агротехнологічного кооперативу.

Розглянуто форми державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, та, зокрема, агротехнологічних із спільного використання технічних засобів на сучасному етапі в Україні та виявлено стримуючі чинники можливості скористатися аграріями деякими формами державної підтримки. Обґрунтовано необхідність дієвої довгострокової державної підтримки становлення та розвитку агротехнологічних кооперативів із спільного використання технічних засобів та доопрацювання існуючих форм державної фінансової підтримки. Реалізація вказаних пропозицій сприятиме створенню та розвитку агротехнологічних кооперативів із спільного використання технічних засобів, що матиме прямий вплив на результати виробничої діяльності для аграріїв із площею сільськогосподарських угідь до 500 га.

The article examines the features and problems of development of agricultural service cooperation, in particular agro-technological cooperatives for the joint use of technical means in Ukraine. Possible options for providing a combine harvester of agricultural producers for processing the area of agricultural land are considered 100 hectares and the financial insolvency and expediency of its acquisition by farmers has been established. The results of calculations confirmed that providing the production process with technical means through the formation of an agro-technological cooperative for the joint use of technical means is more economically feasible for farmers with land up to 500 hectares, as the amount of costs is lowest for farmers of all options. The advantages of agro-technological cooperation in the joint use of technical means for agricultural producers with an area of agricultural land up to 500 hectares are highlighted, among which the main are the savings of direct costs and the ability to use the technical means of agro-technological cooperative in the production process.

Peculiarities of state support in developed European countries are considered for agro-technological cooperatives for the joint use of technical means.

Forms of state support of agricultural service cooperatives, and, in particular, agro-technological ones for the joint use of technical means at the present stage in Ukraine and deterrents have been established and restraining factors of the possibility for farmers to use some forms of state support have been identified. The necessity of effective long-term state support for the formation and development of agro-technological cooperatives for the joint use of technical means and refinement of existing forms of state financial support is substantiated. The implementation of these proposals will contribute to the creation and development of agro-technological cooperatives for the joint use of technical means, which will have a direct impact on the results of production activities for farmers with an area of agricultural land up to 500 hectares.

Ключові слова: агротехнологічний кооператив, технічне оснащення, державна підтримка, спільне використання техніки.

Key words: agro-technological cooperative, technical equipment, state support, joint use of equipment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сучасному етапі для забезпечення стабільного розвитку аграрної галузі необхідно своєчасне оновлення технічних засобів. У свою чергу виробництво продукції рослинництва являється важливим напрямом розвитку аграрної галузі: "...рослинництво залишається локомотивом розвитку аграрної сфери і ключовим продуктом експорту. Загалом Україна зі своїм потенціалом може стати житницею світу та одним з основних гравців у питанні глобальної продовольчої безпеки. Зокрема, сприятливий клімат, наявність родючих ґрунтів (32,5 млн га орних земель, з яких 19,4 млн — чорноземи, що становить 1/3 всіх його світових запасів, недорогога робоча сила, достатньо розвинена інфраструктура, близькість до найбільших міжнародних ринків) — усі ці характеристики формують в Україні потужний агропотенціал, що має надати їй змогу стати передовим експортером сільськогосподарської продукції у світі [1]". Нині стан сільського господарства, зокрема, рослинницької галузі, залишається незбалансованим з причини нарощування використання сільськогосподарських угідь великими агрохолдинговими формуваннями для вирощування високорентабельних культур, зокрема, зернових та олійних. Водночас виробництво плодовоовочевих трудомістких культур здійснюють невеликі товаровиробники. Для ефективної діяльності сільськогосподарських виробників в процесі вирощування продукції рослинництва аграріїв з площею сільськогосподарських угідь до 500 га суттєвим фактором виступає забезпечення виробничого процесу сучасними високоефективними технічними засобами. Об'єднання сільськогосподарських виробників в агротехнологічні кооперативи із спільного використання технічних засобів ви-

ступає одним із шляхів забезпечення аграріїв з площею сільгоспугідь до 500 га повним комплексом сучасних високоефективних технічних засобів, що можливо при належному рівні державної підтримки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у вивченні ролі та пошуку шляхів становлення та розвитку в Україні обслуговуючої кооперації, зокрема для забезпечення розвитку аграрної галузі та її матеріально-технічного забезпечення зробили такі вчені: Безус Р.М., Блок Р., Газуда Л.М., Гончаренко В.В., Добіжа Н.В., Жук В.М., Захарчук О.В., Збарський В.К., Зіновчук В.В., Кадирус І.Г., Курбацька Л.М., Лендел М.А., Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Месель-Веселяк В.Я., Могилова М.М., Пивовар П.В., Россоха В.В., Саковська О.М., Талавири М.П., Шлапак М.А., Шпикуляк О.Г. та багато інших науковців. Однак, попри вагомий вклад науковців у дослідження розвитку обслуговуючих, зокрема агротехнологічних кооперативів у рослинницькій галузі, потребує уваги пошук та впровадження додаткових шляхів стимулювання об'єднання сільськогосподарських виробників в агротехнологічні кооперативи із спільного використання технічних засобів в довгостроковій перспективі.

МЕТА СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є обґрунтування основних напрямів подальшого розвитку агротехнологічних кооперативів із спільного використання технічних засобів на основі дослідження його поточного стану і виявлення основних проблем.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині в Україні, згідно зі статистичними даними, кількість обслуговуючих кооперативів,

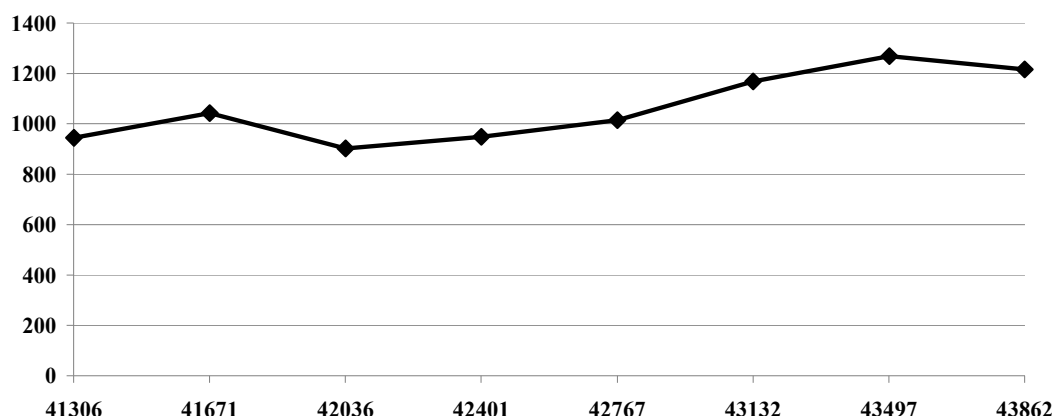

Рис. 1. Зміна кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у 2013–2020 рр., одиниць

Джерело: складено за статистичними даними [2].

починаючи з 2012 року, поступово зростає (рис. 1).

Однак, попри позитивну динаміку зростання кількості обслуговуючих кооперативів, до яких відносяться агротехнологічні, порівняно з 2013 роком, необхідно враховувати, що реально функціонує не більше половини. Окрім цього, в Україні немає жодного успішного сільськогосподарського кооперативу, окрім тих, які були створені за рахунок коштів міжнародної технічної допомоги або за сприяння великих переробних підприємств [3]. Згідно з даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, станом на 1.01.17 р., із 1097 зареєстрованих в Україні, обслуговуючих кооперативів лише 589 одиниць, що складає 54%, здійснюють господарську діяльність, з яких 152 одиниці являються кооперативами із обробітку землі та збирання врожаю [4]. В Україні, згідно з даними Урядового порталу, в 2019 році в порівнянні з 1 січня 2018 р. кількість кооперативів з обробітку землі та збирання врожаю збільшилась та становить 162 одиниці, що показує позитивну динаміку. Однак, попри зростання кількості кооперативів із спільного використання технічних засобів, нині в більшій мірі застосовуються неформальні відносини між суб'єктами агробізнесу, що підтверджують результати опитування сільськогосподарських виробників із незначними площами сільгоспугідь Черкаської області. Слід зазначити, що респонденти висловили готовність до кооперування та закупівлю матеріально-технічних ресурсів та розглядали його одним із найважливіших напрямів формальної кооперації [5]. Водночас забезпечення технічними засобами кооперативних формувань із спільного використання техніки недостатнє.

Під час обстеження машино-тракторного парку деяких працюючих обслуговуючих кооперативів виявлено, що переважна більшість обладнана технічними засобами лише для виконання певних видів польових робіт (оранка, культивация) [6].

Однак на сучасному етапі в Україні кооперація, зокрема, обслуговуючі агротехнологічні кооперативи із спільного використання технічних засобів, саме для сільськогосподарських виробників із площею сільгоспугідь до 500 га має ряд переваг. По-перше, аграрії, які мають обмежений комплекс технічних засобів, об'єднавшись в агротехнологічний кооператив, мають можливість забезпечити виробничий процес членів агротехнологічного кооперативу повним комплексом агротехнологічних робіт (оранка, культивация, захист сільгоспкультур, внесення добрив, збір урожаю) в необхідній кількості та відповідної якості. По-друге, економія постійних витрат, до яких відносяться витрати по зберіганню технічних засобів та обладнання, їх ремонту, сервісному обслуговуванню також виступає перевагою для членів агротехнологічного кооперативу. Досвід кооперації по спільному використанню технічних засобів європейських держав свідчить про ефективність об'єднання дрібних сільськогосподарських виробників, що надає можливість членам агротехнологічних кооперативів вирішувати проблеми із своєчасного забезпечення процесу вирощування продукції рослинництва сучасними високоефективними технічними засобами.

У процесі вирощування продукції рослинництва кількісний та якісний склад технічного забезпечення сільськогосподарських виробників відіграє важливу роль для аграріїв усіх

ланок, однак дослідженнями доведено, що нині саме аграрії з площею сільськогосподарських угідь до 500 гектар фінансово неспроможні забезпечити виробничий процес усім комплексом технічних засобів. Окрім цього, існує вірогідність того, що вказаним сільгоспвиробникам недоцільно мати в наявності весь комплекс технічних засобів [7]. Також потребує уваги недостатнє технічне забезпечення селянських домогосподарств, які забезпечені технічними засобами на 19%, у тому числі на 31,3% плугами, 14,5% сілками, 29,3% боронами, на 13,4% культиваторами та на 23,7% тракторами [8]. Хоча нині технічне оснащення особистих селянських домогосподарств зростає, переважно за рахунок міні-тракторів та мотоблоків китайського виробництва, порівняно з фермерськими господарствами Польщі, де на один трактор припадає 9,4 га, в домогосподарствах України на 1 трактор припадає 21,2 га [9].

Враховуючи значимість розвитку кооперативних відносин, державні органи в Україні в останні роки впроваджують заходи по фінансовому забезпеченню аграріїв в процесі придбання технічних засобів. Однак, попри впровадження ряду державних програм з підтримки сільськогосподарських виробників, зокрема обслуговуючих кооперативів, у розрізі бюджетної програми КПКВК 1201150 "Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників" на 2020 рік [10], напрямками якої виступають програма фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів, програма часткової компенсації вартості придбання технічних засобів та обладнання вітчизняного виробництва та програма розвитку фермерства та кооперативів, які надають можливість скористатися фінансовими ресурсами виробників продукції рослинництва з площею сільгоспугідь до 500 га, в аграрній сфері не відбулося значного нарощування обсягів виробництва конкурентної сільгосппродукції за рахунок підприємців із незначною площею сільськогосподарських угідь.

На нашу думку, в Україні, в період концентрації земельних угідь великими агроформуваннями та необхідності розвитку суб'єктів малого бізнесу, саме обслуговуюча кооперація виступає одним із шляхів забезпечення технічними засобами сільськогосподарських виробників з площею сільгоспугідь до 500 га та, як наслідок, їх становлення та розвитку. В наукових розробках ННЦ "Інститут аграрної економіки" саме розвиток сільськогосподарського підприємництва та кооперації виступають одним із основних напрямів досягнення стратегі-

чних цілей шляхом їх державної підтримки та поліпшення матеріально-технічної бази [11]. Підтримуємо думку науковців, що в сучасному середовищі кооперація виступає одним із пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства [12]. В Законі України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 20.11.2012 № 5495-VI вказано, що сільськогосподарський обслуговуючий кооператив — сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб — виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів [13]. Також у зазначеному Законі кооперативи поділяються на виробничі, які створюються для спільного виробництва продукції та обслуговуючі, які створюються для надання послуг переважно членам кооперативу та іншим особам. Метою обслуговуючих кооперативів є виконання якісних робіт та надання послуг членам кооперативу по мінімальній вартості, що позитивно вплине на результати їх господарської діяльності. В свою чергу обслуговуючі кооперативи в залежності від виду діяльності поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, багатофункціональні, технологічні, транспортні та інші кооперативи в залежності від виду послуг. Окрім цього, в законі зазначено, що обслуговуючі кооперативи можуть надавати послуги своїм членам, зокрема технологічні. Агротехнологічним кооперативом із спільного використання техніки являється група аграріїв, що прийняли рішення розділити власність та використовувати технічні засоби спільно, оскільки самостійно сільгоспвиробники не в змозі придбати їх за власні кошти або використовувати на повну потужність [14]. Пайовий фонд формується за рахунок технічних засобів, які становляться власністю кооперативу, та за рахунок пайових внесків членів кооперативу. Економічна доцільність створення кооперативів зі спільного використання технічних засобів полягає в економії постійних витрат, оскільки їх розподіл на обсяги виробленої продукції усіма членами кооперативу призводить до зниження собівартості. Метою обслуговуючого агротехнологічного кооперативу виступає забезпечення своєчасними та якісними агротехнологічними послугами (оранка, культивування, внесення добрив, збір урожаю тощо) членів кооперативу для підвищення ефективності виробничої діяльності.

Таблиця 1. Варіанти забезпечення зернозбиральним самохідним комбайном

Показник	1-й варіант <i>Придбання (кредитна програма 5,7,9%)</i>	2-й варіант <i>Купівля в лізинг (13,5%)</i>	3-й варіант <i>Вартість придбання для одного члену кооперативу за умови, що в складі кооперативу 5 членів</i>	4-й варіант <i>Вартість обробки поля сторонніми організаціями (вартість обробки 1 га - 1000,00 грн)</i>
1-й рік	584 553,24	593 739,79	678 720,00	100 000,00
2-й рік	577 344,96	593 739,79	-	100 000,00
3-й рік	577 344,96	593 739,79	-	100 000,00
4-й рік	577 344,96	593 739,79	-	100 000,00
5-й рік	577 344,96	593 739,79	-	100 000,00
6-й рік	-	-	-	100 000,00
7-й рік	-	-	-	100 000,00
8-й рік	-	-	-	100 000,00
9-й рік	-	-	-	100 000,00
10-й рік	-	-	-	100 000,00
Платежі під час оформлення позики: аванс	848 400,00 (25%)	678 720,00 (20%)	-	-
Страховий платіж	18691,00 (разовий платіж)	16968,00 (щорічний платіж)	-	-
Комісія банку 1%	25452,00	Не виплачується	-	-
Разом витрати на придбання комбайну	3 786 476,08	3 732 258,95	678 720,00	-
Щорічні витрати на технічний сервіс комбайну в післягарантійний період	169 680,00	169 680,00	33 936,00	-
Витрати на технічний сервіс за весь період (8 років)	1 357 440,00	1 357 440,00	271 488,00	-
Всього витрати за 10 років	5 143 916,08	5 089 698,95	950 208,00	1 000 000,00
Отримання доходу від збору урожаю іншим підприємствам за сезон (вартість палива оплачує замовник робіт)	98 309,40	98 309,40	19 661,88	-
Отримання доходу від збору урожаю іншим сільгоспвиробникам за 10 років	983 094,00	983 094,00	196 618,80	-
Сукупний результат (різниця між доходами та витратами) за 10 років (+, -)	-4 160 822,08	-4 106 604,95	-753 589,20	-1 000 000,00

Джерело: складено та розраховано на підставі даних АТ КБ "Приватбанк" [16] та даних агропорталу "Пропозиція" [17].

Обслуговуючі кооперативи, зокрема кооперативи із спільного використання техніки, виходячи із принципів кооперації, являються неприбутковими організаціями, оскільки саме члени кооперативу являються його клієнтами. При цьому необхідно враховувати, що більш ефективне об'єднання виробників продукції рослинництва із незначною різницею в площі сільгоспугідь, із спільного використання техніки (кооперативні МТС, механізаторські кооперативи, машинно-технологічні кооперативи тощо), оскільки у випадку значної різниці в площі сільськогосподарських угідь можуть виникнути непорозуміння у вигляді невідповідності площ обробки полів або запізнення передачі техніки іншому члену кооперативу [15].

Дослідження показали, що при розгляді можливих варіантів забезпечення виробничого процесу зернозбиральним комбайном найменші витрати по придбанню та використанню зернозбирального самохідного комбайну "Skif-190" (SR-2065), вартістю 3 393 600,00 грн понесуть саме члени агротехнологічного кооперативу із спільного використання технічних засобів, оскільки витрати розділяться між членами кооперативу (табл. 1).

Сільськогосподарські виробники з площею сільгоспугідь до 500 га можуть розглядати різні варіанти забезпечення виробничого процесу технічними засобами, серед яких можна виокремити можливість придбання комбайну в кредит за напрямом "Доступні кредити 5,7,9 %" або придбання на умовах "Фінансовий лізинг" [16], виконання необхідного комплексу агротехнологічних робіт сторонніми організаціями та створення агротехнологічного кооперативу зі спільного використання технічних засобів. Стосовно кредитної лінії "АгроКуб", яка також являється однією із форм державної підтримки суб'єктів малого агробізнесу [16], в дослідженні її не розглянуто, оскільки сума кредиту по зазначеній програмі може становити від 50 000,00 грн до 1 000 000,00 грн, що недостатньо для придбання зернозбирального комбайну "Skif-190" (SR-2065), вартість якого складає 3 393 600,00 грн.

Дослідження можливих варіантів забезпечення робіт зі збору урожаю сільськогосподарського виробника із площею сільськогосподарських угідь 100 га підтвердило, що аграрію, який на 1 га сільгоспугідь має прибуток 5 161,00 грн [7], придбати зернозбиральний ком-

байн "Skif-190" (SR-2065) вартістю 3 393 600,00 грн фінансово складно та недоцільно, оскільки виробничий процес потребує вкладення фінансових ресурсів у витрати на придбання насіння, виконання інших видів польових робіт (оранка, культивування, посів, внесення добрив, хімічний захист рослин тощо), на виплату заробітної плати персоналу, оплату податків та зборів, утримання приміщень та інших витрат, яких потребує процес вирощування продукції рослинництва.

У процесі дослідження першим варіантом придбання зернозбирального комбайну було розглянуто його придбання в кредит за напрямом "Доступні кредити 5,7,9 %", яка діє відповідно постанови КМУ № 300 від 29.04.2015 [18], згідно з якою з державного бюджету з 01.02.2020 р. компенсується частина кредитного навантаження аграріям. Розмір компенсації залежить від кількості робочих місць, створених підприємцем у період кредитування; строк дії лінії (траншу) становить до 5 років, сума кредитування складає від 100 000 грн до 3 млн грн, яка може становити до 80% від вартості технічного засобу. При розрахунку платежів під час отримання кредиту по зазначеній програмі передбачено оплату авансу у розмірі 25%, разового страхового платежу та комісії за послуги банку в розмірі 1% від суми кредиту. Сума авансу склала 848 400 грн, страховий платіж становив 18 691 грн та комісія банку складала 25 452 грн, тобто перший внесок на придбання вказаного комбайну для аграрія складатиме 892 543 грн. Окрім першого внеску, по кредитній програмі щорічно протягом п'яти років сільськогосподарський виробник має сплачувати наступні суми: в перший рік грошові кошти сумою 584 553,24 грн, з другого по п'ятий роки сума щорічного платежу в банк складатиме 577 344,96 грн. Перевищення суми платежу в перший рік пояснюється вищою кредитною ставкою, оскільки в перші три місяці кредитна ставка складає 7% річних, яка знизиться до 5% після збільшення робочих місць на дві особи. Проведені розрахунки свідчать, що незважаючи на низькі кредитні ставки завдяки участі у державній програмі доступного кредитування, сільськогосподарський виробник, у якого сума прибутку на 100 га сільгоспугідь складатиме 516 100 грн, має заплатити суми, неспівмірні з сумою прибутку, що підтверджує фінансову неспроможність та недоцільність сільськогосподарських виробників з площею сільгоспугідь 100 гектар придбання комбайну навіть по низькій відсотковій ставці кредитування.

Водночас слід враховувати, що сільгоспвиробники можуть розраховувати на участь у державній програмі компенсації вартості сільськогосподарської техніки в розмірі 25%, якщо технічний засіб входить до Переліку вітчизняної техніки та обладнання агропромислового комплексу, вартість яких частково компенсується за рахунок коштів державного бюджету. Обмежувальними факторами участі аграріїв у вказаній програмі виступають необхідність оплати повної вартості комбайну власними або кредитними ресурсами та лише після отримання банком від Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України коштів, призначених для компенсації, банк зарахує суму компенсації на рахунок сільгоспвиробника. Нині транш з повернення компенсації аграріям повертається із затримкою, що стримує сільськогосподарських виробників в придбанні технічних засобів на вказаних умовах, оскільки виробничий процес продукції рослинництва потребує негайного вкладення фінансових коштів.

Стосовно придбання зазначеного комбайну за напрямом "Фінансовий лізинг", умови якої передбачають 13,5% річних з максимальним терміном 5 років та економії на податкових платежах за рахунок амортизації та податкового кредиту за ПДВ, сільгоспвиробнику необхідно сплатити аванс в розмірі 20% вартості комбайна, що складає 678 720 грн, щорічний страховий платіж в сумі 16 968 грн та щорічно оплачується сума кредиту разом з відсотками в розмірі 593 739,79 грн. Тобто в перший рік аграрій має сплатити разом авансовий платіж, страховий та щорічний кредитний платіж сумою 1 289 427,79 грн та з другого по п'ятий роки сума щорічних платежів складатиме 593 739,79 грн, які для сільськогосподарського виробника з площею сільськогосподарських угідь до 500 га, у якого прибуток на 1 підприємство складає 1 591 000 грн, а в аграріїв з площею сільгоспугідь до 100 га розмір прибутку на одне підприємство складає 924 000 грн [7], фінансово неможливо сплачувати значні суми за придбання комбайну.

Окрім цього, необхідно враховувати, що строк корисного використання зернозбирального комбайну складає близько 10 років [19], тому сукупний результат від використання придбаного комбайну було розраховано за 10 років. Суму витрат на технічний сервіс комбайна було розраховано за 8 років, оскільки 2 роки складають період безкоштовного гарантійного обслуговування. Витрати на поточний технічний сервіс визначалися, виходячи з щорічних

Таблиця 2. Розрахунок доходу від обробки 1 гектару сільськогосподарських угідь зернозбиральним самохідним комбайном "Skif" грн

Показник	Сума
Доходи від надання послуг зі збору урожаю (за 1 га)	1000,00
Середня собівартість збирання 1 га зернових колосових культур зернозбиральним комбайном «Скіф» з урахуванням вартості паливо-мастильних матеріалів	668, 58
Середня собівартість збирання 1 га зернових колосових культур зернозбиральним комбайном «Скіф» без урахуванням вартості паливо-мастильних матеріалів	297,79
Чистий дохід від збору урожаю 1 га (з включенням у собівартість паливо-мастильних матеріалів)	331,42
Чистий дохід від збору урожаю 1 га (без включення в собівартість паливо-мастильних матеріалів)	702,21

Джерело: складено та розраховано на підставі даних агро-порталу "Пропозиція" [17].

відрахувань від вартості комбайну у розмірі 5% поточні ремонти [20], в результаті чого за період післягарантійного обслуговування комбайну, одноосібні аграрії щорічно витрачатимуть грошові кошти в сумі 169 680 грн, що за весь період корисного використання комбайну складатиме 1 357 440 грн. Члени агротехнологічного кооперативу із спільного використання технічних засобів розділять суму витрат на поточні ремонти, тому для одного члена агротехнологічного кооперативу сума витрат складатиме щорічно 33 936 грн, що за 8 років становитиме 271 488 грн.

Також при розрахунках слід враховувати, що власники комбайну можуть використовувати його в подальшому для виконання польових робіт на власних сільгоспугіддях, та, окрім цього, аграрії після обробки власних полів зможуть надавати агротехнологічні послуги зі збору урожаю зернових культур іншим сільськогосподарським виробникам, середня вартість яких нині становить 1 000,00 грн за га. Оскільки навантаження на комбайн пропускнуою спроможністю 10—12 кг за секунду хлібної маси, до яких відносяться зернозбиральні комбайни "Скіф", за умови високого рівня технічного обслуговування збиральних машин можна обробити за сезон до 240 га [21], нами було розраховано величину чистого доходу після обробки власного поля розміром 100 га обробки полів інших господарств розмірі 140 га за сезон (табл. 2).

Оскільки середня собівартість одного гектару збирання зернових культур зернозбиральними комбайном "Скіф" складає без врахуван-

ня паливо-мастильних матеріалів 297,79 грн, дохід за гектар збору урожаю зернових складатиме 702,21 грн, що за 140 га складе 98 309,40 грн за сезон. В результаті розрахунку бачимо, що одноосібні власники зернозбирального комбайну за весь період експлуатації комбайну (10 років) зможуть отримати дохід в сумі 983 094,00 грн. Стосовно суми отриманого доходу агротехнологічним кооперативом, враховуючи, що у кожного члена кооперативу обсяг сільськогосподарських угідь складає 100 га, збір урожаю з площі п'яти членів кооперативу в розмірі 500 га займе більше часу: за 7-годинну зміну зернозбиральний комбайн "Скіф" може зібрати урожай обсягом близько 12 га [17], для обробки 100 га полів комбайном "Скіф" необхідно близько 58 годин або 8 змін, для обробки угідь площею 500 га необхідно 290 годин або майже 42 зміни. Як наслідок, сума отриманого доходу від надання послуг зі збору урожаю придбаним комбайном буде різнитися з сумою доходу аграріїв, у яких площа сільськогосподарських угідь 100 га, а саме становитиме 20% доходу від суми доходу у аграріїв, які оброблятимуть 100 гектар сільгоспугідь, що складатиме за сезон 19 661,88 грн та за 10 років дохід становитиме 196 618,80 грн.

Визначення сукупного результату підтверджує, що при придбанні зернозбирального комбайну в кредит (1-й варіант) одноосібний власник, враховуючи витрати на придбання комбайну, на поточні ремонти та враховуючи отримання доходу від надання послуг зі збору урожаю іншим сільгоспвиробникам, за період корисного використання комбайну матиме сукупний результат — витрати в сумі 4 160 822,08 грн. Стосовно придбання вказаного комбайну на умовах фінансового лізингу (2-й варіант), враховуючи всі перераховані витрати та доходи, сукупним результатом за 10 років становитимуть витрати сумою 4 106 604,95 грн. Значна сума витрат по придбанню зернозбирального комбайну в кредит та на умовах фінансового лізингу підтверджує фінансову неспроможність та недоцільність придбання технічного засобу.

Інша ситуація по придбанню зернозбирального комбайну агротехнологічним кооперативом із спільного використання технічних засобів та по використанню у виробничій діяльності послуг сторонніх організацій (3-й та 4-й варіанти), де за 10 років сума витрат значно нижча та складає для членів агротехнологічного кооперативу 753 589,20 грн та витрати при користуванні послугами сторонніх організацій за 10 років складатимуть суму 1 млн грн.

Сільгоспвиробникам при придбанні зернозбирального комбайну, враховуючи, що вартість комбайну розділиться між членами кооперативу, зможуть придбати комбайн без залучення кредитних коштів, сума внеску кожного члену кооперативу складатиме 678 720,00 грн. Окрім витрат на придбання комбайну, члени кооперативу понесуть щорічні витрати на технічний сервіс, сума який складатиме для кожного члена 33 936,00 грн, що за 8 років складе витрати в сумі 271 488,00 грн. Сукупний результат, а саме різниця між доходами та витратами за 10 років в агротехнологічному кооперативі для кожного члена складатиме витрати в сумі 753 589,20 грн. Результати розрахунків підтверджують, що забезпечення виробничого процесу технічними засобами через формування агротехнологічного кооперативу із спільного використання технічних засобів економічно доцільніше для сільгоспвиробників з площею угідь до 500 га, оскільки сукупний результат за 10 років становить найнижчу суму витрат. Водночас слід зауважити, що постійні витрати, серед яких витрати на технічний сервіс в післягарантійний період, які займають значну частку витрат, також розділяться між членами кооперативу.

Стосовно використання у виробничій діяльності послуг агротехнологічних сторонніх організацій, за 10 років для обробки площі сільгоспугідь розміром 100 га аграрії понесуть витрати у розмірі 1 млн грн, які значно нижчі сукупного результату за 10 років при одноосібному придбанні зернозбирального комбайну в кредит або на умовах фінансового лізингу. Окрім цього, при користуванні агротехнологічними послугами немає потреби мати приміщення для зберігання комбайну, нести витрати на технічний сервіс, оплачувати заробітну плату механізаторів тощо. При користуванні послугами сторонніх організацій при зборі урожаю зернових аграрії для обробки 100 га сільгоспугідь несуть щорічні витрати у розмірі 100 000,00 грн, які необхідно фінансувати щорічно під час збору зернових культур.

Дослідження показує, що кожен варіант забезпечення виробничого процесу зернозбиральним комбайном має переваги й недоліки, однак розвиток агротехнологічних кооперативів із спільного використання технічних засобів являється одним із важливих та економічно доцільніших напрямів забезпечення польових робіт сучасними високоефективними технічними засобами аграріїв з площею сільськогосподарських угідь до 500 га: "...кооператив є логічною стадією подальшого розвитку аграрних реформ України, що є можливим

завдяки існуванню значної кількості незалежних приватних сільськогосподарських товаровиробників, які мають спільні економічні інтереси у здійсненні економічної діяльності..." [23].

На сучасному етапі органи державної влади виконують дії для зростання кількості кооперативів, зокрема обслуговуючих. Зокрема відбулися зміни в Податковому законодавстві, в результаті чого легітимізовано правовий режим неприбутковості обслуговуючих кооперативів. Окрім цього, для аграріїв розроблено п'ять програм державних компенсацій, серед яких три можуть застосовувати виробники продукції рослинництва в процесі придбання технічних засобів вітчизняного виробництва, та, зокрема, обслуговуючі агротехнологічні кооперативи із спільного використання технічних засобів.

Однак, попри певні кроки державних органів в напрямку розвитку обслуговуючої кооперації, зростання кількості кооперативів незначне та аграрії в процесі створення та діяльності агротехнологічних кооперативів стикаються із низкою перешкод. Дослідження показали, що основними стримуючими чинниками формування та розвитку обслуговуючих агротехнологічних кооперативів із спільного використання техніки в аграрному секторі України виступають:

по-перше, відсутність фінансових ресурсів у процесі формування та становлення кооперативу (адміністративні витрати, заробітна плата персоналу, оренда приміщення та інші витрати);

по-друге, в процесі формування машинно-тракторного парку агротехнологічні кооперативи потребують дієвої довгострокової державної фінансової підтримки у вигляді компенсації вартості технічних засобів з урахуванням зменшення вартості технічних засобів під час придбання техніки, що надасть можливості зменшити перші внески по придбанню технічних засобів;

по-третє, проблеми в забезпеченні кредитними ресурсами, оскільки обслуговуючі кооперативи, до яких відносяться агротехнологічні, являються неприбутковими організаціями, що створює перешкоди в отриманні кредитних коштів;

по-четверте, державні програми розвитку обслуговуючої кооперації нечіткі або аграрії неознані стосовно можливості ними скористатися;

по-п'яте, недостатня кількість консультаційних центрів на місцях або фахівців з кооперації призводить до стримування аграріїв в процесі прийняття рішення стосовно створення агротехнологічного обслуговуючого коопе-

ративу із спільного використання технічних засобів.

ВИСНОВКИ

Дослідженнями підтверджено фінансову неспроможність та недоцільність одноосібного придбання зернозбирального комбайну аграріями з площею сільськогосподарських угідь 100 га. Забезпечення виробничого процесу технічними засобами через формування агротехнологічного кооперативу із спільного використання технічних засобів економічно доцільніше для сільгоспвиробників з площею угідь до 500 га, оскільки витрати на придбання комбайну розділяться між членами кооперативу. Окрім зазначеного, основними перевагами агротехнологічної кооперації із спільного використання технічних засобів для аграріїв малих форм господарювання виступають економія постійних витрат, можливість використовувати повний комплекс технічних засобів агротехнологічного кооперативу у виробничому процесі, розподіл інших витрат між членами агротехнологічного кооперативу. Вищевказане підтверджує, що саме формування агротехнологічних кооперативів із спільного використання технічних засобів сприятиме забезпеченню аграріїв малих форм господарювання зернозбиральною та іншою технікою, якої потребує виробничий процес. Однак слід враховувати, що на сучасному етапі в процесі формування та розвитку обслуговуючих кооперативів, в тому рахунку агротехнологічних із спільного використання технічних засобів, рівень державної підтримки відіграє значущу роль. На сучасному етапі діючі програми підтримки обслуговуючої кооперації потребують доопрацювання. Пріоритетним напрямом у формуванні та розвитку агротехнологічних кооперативів із спільного використання технічних засобів має бути дієва довгострокова державна програма підтримки новостворених агротехнологічних кооперативів для надання аграріям можливості довгострокового планування придбання технічних засобів, їх окупності, доходів та видатків. Аграрії, враховуючи особливості виробничого процесу (сезонність, погодні умови, обмежені строки виконання робіт), мають розраховувати в довгостроковій перспективі (на 5 років) окупність витрат та фінансову спроможність погашення зобов'язань. У зазначеній довгостроковій програмі необхідно запланувати вирішення державними органами наступних завдань:

по-перше, зниження ставок податків для агротехнологічних кооперативів у період ста-

новлення, в перші п'ять років функціонування;

по-друге, покращення доступності кредитів для придбання сільськогосподарської техніки. В Україні кредитні ресурси кооперативам із спільного використання техніки надаються на конкурсній основі, оскільки вони мають статус неприбуткової організації, що може призвести до виникнення додаткових обтяжень під час процедури отримання кредитних коштів;

по-третє, на етапі створення та становлення кооперативу із спільного використання технічних засобів, в перші п'ять років члени кооперативу потребують більш вагомої та дієвої державної фінансової підтримки в процесі формування машино-технічного парку;

по-четверте, програма державної підтримки з фінансово лізингу потребує доопрацювання. Коли в розвинутих країнах аграрний лізинг суттєво сприяє технічному оснащенню сільгоспвиробників, в Україні, зважаючи на низький рівень прибутковості сільськогосподарських виробників із площею угідь до 500 га, з причин високих відсоткових ставок та значного обсягу документації при його оформленні, для виробників продукції рослинництва придбання технічних засобів на умовах фінансового лізингу є економічно непривабливим для аграріїв.

Окрім цього, державні програми як з доступного кредитування, так і фінансового лізингу спрямовані на підтримку вітчизняного машинобудування, однак необхідно дати можливість сільгоспвиробникам самостійно обирати технічні засоби для виконання польових робіт.

Реалізація вказаних пропозицій сприятиме створенню та розвитку агротехнологічних кооперативів із спільного використання технічних засобів, що матиме прямий вплив на результати виробничої діяльності для аграріїв із площею сільськогосподарських угідь до 500 га. Достатнє, що відповідає сучасним вимогам, забезпечення виробничого процесу технічними засобами сільськогосподарських виробників (як представників агробізнесу, так і особистих селянських домогосподарств) сприятиме зростанню їх фінансово-економічних показників та рівню конкурентоспроможності.

Література:

1. Єрмак С.О., Решетняк М.Б. Перспективи залучення інвестицій в аграрний сектор України. Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. 2017. № 2. С. 86—92.

2. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення 01.06.2020).

3. Шинкаренко М.С. Міжнародний досвід організації бухгалтерського обліку в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах. Вісник КНУТД. 2015. № 3 (87). С. 43—52.

4. Відкрита інформація. URL: <http://www.zerno.org.ua/39-%D0%BA%D0%BE%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F/567> (дата звернення: 20.04.2020).

5. Офіційний веб-сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cb04631c-ffd7-49cd-bc0c-MinekonomikisformuvaloModelDerzhavnoiPidtrimkiApk2020>— ZUrakhuvanniamPropozitsiiGromadskosti (дата звернення: 16.03.2020).

6. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання, спеціальних вагонів для перевезення зерна, обладнання для виробництва біоетанолу та електроенергії з біомаси, що закуплені у вітчизняних виробників: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 130. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130-2017-%D0%BF> (дата звернення: 05.05.2020).

7. Єфімцева Л.О. Детермінанти формування попиту на ринку агротехнологічного сервісу. Економіка АПК. 2019. № 6. С. 111—118.

8. Добіжа Н.В. Формування інфраструктури ринку сільськогосподарської техніки в Україні: дис. д-ра екон. наук: 08.00.03. Миколаїв, 2019. 412 с.

9. Лупенко Ю.О., Захарчук О.В., Могилова М. М. Наукове забезпечення техніко-технологічного оновлення аграрного виробництва в Україні. Економіка АПК. 2017. № 5. С. 5—12.

10. Про затвердження розподілу коштів за бюджетною програмою КПКВК 121150 "Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників" на 2020 рік: наказ № 687 від 10.04.20р. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/find/a?text=Наказ+687+10.04.20> (дата звернення: 17.06.20 р.).

11. Стратегічні напрями розвитку сільськогосподарства України на період до 2020 року: монографія / [Ю.О. Лупенко]; за ред. Ю.О. Лупенко. Київ: ІАЕ, 2012. 182 с.

12. Безус Р.М., Курбацька Л.М., Кадирус І.Г. Сучасні тенденції функціонування та розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Агросвіт № 10, 2019 р., С. 3—10.

13. Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР "Про сільськогосподарську кооперацію".

База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр#Text> (дата звернення: 05.06.2020).

14. Блок Р., Гончаренко В.В., Зіновчук В.В. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: практ. посіб. Київ: Урожай, 2001. 288 с.

15. Лупенко Ю.О., Жук В.М., Малік М.Й. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: практ. посіб. Київ: НЦІ ІАЕ, 2012. 128 с.

16. АТ КБ "Приватбанк". URL: <https://privatbank.ua/businesslizing> (дата звернення: 12.06.2020).

17. Агропортал "Пропозиція — все про агропромисловий комплекс". URL: <https://propozitsiya.com.ua/ekonomika-procesiv-zbyrannya-zernovuh> (дата звернення: 24.07.2020 р.).

18. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів: постанова КМУ № 300 від 29.04.15 р. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-n#Text> (дата звернення: 10.07.20 р.).

19. Надточій О., Тітова Л., Роговський І. Аналіз динаміки комбайнового ринку України. Науковий вісник НУБІПУ. Сер. Техніка та енергетика АПК. 2010. Вип. 144. С. 254—262.

20. Чичилук Н.В., Чичилук С.Б. Економічна ефективність капітального відновлення зернозбиральних комбайнів Дон-1500 Б. Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. 2013. Вип. 2. С. 241—247.

21. Гречкосій В., Дацюк І. Обмолот: схеми і способи. Механізація АПК. 02.03.2012 р. URL: http://agro-business.com.ua/images/4-227/4_46.jpg

22. Збирання зернових та ранніх олійних культур у 2019 році у Запорізькій області: рекомендації виробництву / Інститут олійних культур Національної академії аграрних наук України: Запоріжжя: ІОК НААН, 2019. 28 с.

23. Пивовар П.В. Формування та ефективність використання машинно-тракторних парків сільськогосподарських підприємств. Вісник ЖНАЕУ. 2010. № 2(27). URL: <https://scholar.google.com/citations?user=6QTys-AAAAJ&hl=uk&oi=sra> (дата звернення: 06.05.2020).

References:

1. Yermak, S.O. and Reshetniak, M.B. (2017), "Prospects for attracting investment in the agricultural sector of Ukraine", Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu ekonomiky i torhivli im. Mykhajla Tuhana-Baranovs'koho, vol. 2, pp. 86—92.

2. State Statistics Service of Ukraine (2020), available at: <http://ukrstat.gov.ua> (Accessed 30 Sept 2020).
3. Shynkarenko, M.S. (2015), "International experience in the organization of accounting in agricultural service cooperatives", *Visnyk KNUTD*, vol. 3 (87), pp. 43—52.
4. zerno.org.ua (2017), "Slightly more than half of the registered cooperatives operate in Ukraine", available at: <http://www.zerno.org.ua/39-%D0%BA%D0%BE%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F/567> (Accessed 30 Sept 2020).
5. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cb04631c-ffd7-49cd-bc0c-MinekonomikiSformuvalaModelDerzhavnoiPidtrimkiApk2020-ZUrahuvanniamPropozitsiiGromadskosti> (Accessed 30 Sept 2020).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "On approval of the Procedure for the use of funds provided in the state budget for partial compensation of the cost of agricultural machinery and equipment, special wagons for grain transportation, equipment for bioethanol production and electricity from biomass purchased from domestic producers", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130-2017-%D0%BF> (Accessed 30 Sept 2020).
7. Yefimtseva, L.O. (2019), "Determinants of demand generation in the agricultural technology market", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 111—118.
8. Dobizha, N.V. (2019), "Formation of infrastructure of the market of agricultural machinery in Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Mykolaiv, Ukraine.
9. Lupenko, Yu.O. Zakharchuk, O.V. and Mohylova, M.M. (2017), "Scientific support of technical and technological renewal of agricultural production in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 5—12.
10. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine (2020), Order "About the statement of distribution of means under the budgetary program KPKVK 121150 "Financial support of agricultural producers" for 2020", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/find/a?text=-Nakaz+687+10.04.20> (Accessed 08 Sept 2020).
11. Lupenko, Yu.O. (2012), *Stratehichni napriamy rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of agricultural development of Ukraine for the period up to 2020], IAE, Kyiv, Ukraine.
12. Bezus, R.M. Kurbats'ka, L.M. and Kadyrus, I.H. (2019), "Current trends in the functioning and development of agricultural service cooperatives", *Ahrosvit*, vol. 10, pp. 3—10.
13. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "About agricultural cooperation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-vr#Text> (Accessed 30 Sept 2020).
14. Blok, R. Honcharenko, V.V. and Zinovchuk, V.V. (2001), *Sil's'kohospodars'ki obsluhovuiuchi kooperatyvy* [Agricultural service cooperatives], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.
15. Lupenko, Yu.O. Zhuk, V.M. and Malik, M.J. (2012), *Sil's'kohospodars'kyj obsluhovuiuchyj kooperatyv* [Agricultural service cooperative], NTsTs IAE, Kyiv, Ukraine.
16. Privatbank (2020), available at: <https://privatbank.ua/businesslizing> (Accessed 30 Sept 2020).
17. Propozitsiia (2016), "Process economics: grain harvesting", available at: <https://propozitsiya.com/ua/ekonomika-procesiv-zbyrannya-zernovyh> (Accessed 30 Sept 2020).
18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution "About the statement of the Order of use of the means provided in the state budget for financial support of actions in an agroindustrial complex by reduction in price of credits", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-n#Text> (Accessed 30 Sept 2020).
19. Nadtochij, O. Titova, L. and Rohovs'kyj, I. (2010), "Analysis of the dynamics of the combine market of Ukraine", *Naukovyj visnyk NUBIPU. Ser. Tekhnika ta enerhetyka APK*, vol. 144, pp. 254—262.
20. Chychyliuk, N.V. and Chychyliuk, S.B. (2013), "Economic efficiency of capital recovery of Don-1500 B combine harvesters", *Visnyk Zhytomyrs'koho natsional'noho ahroekolohichnoho universytetu*, vol. 2, pp. 241—247.
21. Hrechkosij, V. and Datsiuk, I. (2012), "Threshing: schemes and methods", available at: http://agro-business.com.ua/images/4-227/4_46.jpg (Accessed 30 Sept 2020).
22. IOK NAAN (2019), *Zbyrannia zernovykh ta rannikh olijnykh kul'tur u 2019 rotsi u Zaporiz'kij oblasti: rekomendatsii vyrobnytstvu* [Harvesting of grain and early oilseeds in 2019 in the Zaporozhye region: recommendations for production], Zaporizhzhia, Instytut olijnykh kul'tur Natsional'noi akademii ahrarykh nauk Ukrainy, Ukraine.
23. Pyvovar, P.V. (2010), "Formation and efficiency of use of machine-tractor parks of agricultural enterprises", *Visnyk ZhNAEU*, vol. 2 (27), available at: <https://sholar.google.com/citations?user=6QTysAAAAJ&hl=uk&oi=sra> (Accessed 30 Sept 2020).

Стаття надійшла до редакції 22.09.2020 р.